

İNSANİ MÜDAHALE: LİBYA ÖRNEĞİ

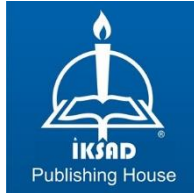
DUYGU GÜDEKLİ

IKSAD
Publishing House

İNSANI MÜDAHALE: LİBYA ÖRNEĞİ

Duygu GÜDEKLİ

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules. The first degree responsibility of the works in the book belongs to the authors.

Iksad Publications – 2022©

ISBN: 978-625-8246-76-6

Cover Design: Mehmet Ali BİRDANE

November / 2022

Ankara / Türkiye

Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	iv
HARİTALARIN LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE İNSANİ MÜDAHALENİN TARİHSEL SÜRECİ	5
1.1. İnsani Müdahale Kavramı	5
1.2. İnsani Müdahalenin Tarihi Gelişimi	12
1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İnsani Müdahale Örnekleri	17
1.3.1. Bosna-Hersek	17
1.3.2. Somali	22
1.3.3. Ruanda	26
1.3.4. Kosova	29
1.3.5. Irak	33
1.3.6. Haiti	37
1.4. İnsani Müdahalede Yeni Bir Açılım: Koruma Sorumluluğu	38
İKİNCİ BÖLÜM	46
ULUSLARARASI HUKUKUN TEMEL PRENSİPLERİ İŞİĞİNDAİNSANİ MÜDAHALE	46

2.1. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı _____	46
2.1.1. BM Öncesi Dönem _____	46
2.1.2. BM Sonrası Dönem _____	50
2.1.2.1. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları _____	55
2.1.2.1.1. Meşru Müdafaa Hakkı _____	55
2.1.2.1.2. BMGK Tarafından Kuvvet Kullanımı _____	58
2.1.2.1.3. İkinci Dünya Savaşındaki Düşman Devlete Karşı Kuvvet Kullanımı _____	63
2.1.2.1.4. BMGK Faaliyete Geçmeden Düşman Devlete Karşı Kuvvet Kullanımı _____	64
2.2. Devletlerin Egemen Eşitliği ve İçişlerine Karışmama _____	64
2.3. İnsan Haklarının Korunması _____	74
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM _____	79
LIBYA MÜDAHALESİ _____	79
3.1. Libya'nın Yakın Tarihi _____	79
3.2. Müdahaleye Giden Süreç: Arap Baharı'nın Libya Esintisi _____	81
3.3. Libya Müdahalesi _____	87
3.3.1. 1970 Sayılı Karar ve 1973 Sayılı Karar _____	87
3.3.2. Birleşik Koruyucu Harekât _____	91
3.4. Müdahale Sonrası Libya _____	94
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM _____	98
MÜDAHALENİN ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ _____	98

4.1. BM Şartı Altında İnsani Müdahalenin Değerlendirilmesi	98
4.1.1. Haklı Neden	105
4.1.2. Meşru Amaç	108
4.1.3. Son Çare	109
4.1.4. Orantılılık	111
4.1.5. Yetkili Otorite	113
4.2. Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Libya Müdahalesi	115
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	129

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge 1.1. İnsani müdahalenin tarihi gelişimi (Ts'ai ve Lee, 2013:55).	14
Çizelge 1.2. BMGK'nın VII. Bölüm Çerçevesinde Aldığı Kararlar (Morton ve Ramos, 2015:26).....	16
Çizelge 3.1. Birleşik koruyucu harekât (http://www.nato.int).....	93
Çizelge 3.2. Operasyona katkı sağlayan ülkeler (31 Mart itibariyle) (Taylor ve Smith, 2011: 12).....	93
Çizelge 3.3. Kaddafi karşıtı güçlerin operasyonun başlangıç-bitişinde Libya'da durumu (http://www.nato.int/nato_static).....	94

HARİTALARIN LİSTESİ

Hartia 1.1. Balkanlar Haritası.....	31
Hartia 3.1. Libya etnik haritası (http://www.lib.utexas.edu/maps/libya-2011.html).....	83
Hartia 3.2. . Libya çatışma haritası (11 Mart) (Vira ve Cordesman, 2011:13).....	89

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AT	Avrupa Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BMGnK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
EUFOR	European Union Force (Avrupa Birliği Gücü)
IAEA	International Atomic Energy Agency (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı)
ICISS	International Commission on Intervention and State Sovereignty (Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu)
IFOR	Implementation Force (Barış Uygulama Gücü)
ILA	International Law Association (Uluslararası Hukuk Derneği)
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü)

ONUVEH	The United Nations Observer Group for the Verification of the Elections in Haiti (Haiti Seçimleri Denetleme Gözlem Organizasyonu)
SFOR	Stabilization Force (İstikrar Gücü)
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UCM	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UGK	Ulusal Geçiş Konseyi
UHK	Uluslararası Hukuk Komisyonu
UNAMIR	United Nations Assistance Mission for Rwanda (BM Ruanda Destek Komisyonu)

Kısaltmalar Açıklamalar

UNITAF	The Unified Task Force (Birleşik Eylem Gücü)
UNMIK	United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu)
UNMOVIC	United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission (BM Silah Denetim Komisyonu)
UNOSOM	United Nations Operation in Somalia (Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu)
UNPROFOR	United Nations Protection Force (Birleşmiş Milletler Barış Gücü)

GİRİŞ¹

İnsanın biyolojik bir varlık olmanın ötesine geçerek sosyal bir varlık olması ve yaşamın giderek karmaşıklaşan yapısı örgütlenme ihtiyacını doğurmuş, örgütlenmeler devletleşmeyi dolayısıyla egemenlik kavramını beraberinde getirmiş ve devlet olma ile egemenlik iç içe geçerek vuku bulmuştur. Doğanın kanunu gibi devletler de zamanla kendi aralarında güçlü-güçsüz olarak ayrılmış, egemenlik imtihanları ve kargaşaları yaşamıştır. Savaş tarihine bakıldığında savaşların çoğunlukla 17. yüzyıl da yoğunlaşmıştır. Bunun en önemli sebeplerinin başında egemenlik mücadelesi yer almaktadır. Milletler öncelikle savaşı, egemenliklerini elde etmek için kullanmış, daha sonra da devlet egemenliğini sürdürmek için sahip oldukları bir hak olarak görmüştür. Savaşın, egemenliğin elde edilmesi ve korunması için bir hak olarak görülmesi kaosları beraberinde getirmiştir. Yaşanan acılar ve bitmek bilmeyen savaşlar, savaşa belli kurallar koyarak sınırlandırılma çabalarını beraberinde getirmiştir. Bu yöndeki en temel teori olan “Haklı Savaş Teorisi” savaşın her durumda meşru olmadığını, meşru olması için belirli şartları taşıması gerektiği düşüncesi etrafında şekillenmiştir. Ancak savaşın sınırlandırılması yönündeki çabalar yeterli olmamış ve 20. yüzyıl’a gelindiğinde dünya tarihinin en kanlı savaşlarından biri yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda yaşanan büyük kayıplar savaşların engellenerek uluslararası barışın sağlanması ve sürdürülmesi çabalarını beraberinde getirmiş, bu çabaların bir sonucu olarak Milletler Cemiyeti Misak kabul edilmiştir. Ancak Misak, savaşın önlenmesine engel olabilecek bir içeriğe sahip olmaması, barışçıl yolların tükenmesi halinde savaşa başvurulabileceğine yönelik açık kapının bulunması nedeniyle başarılı olamamıştır. Bu nedenle İkinci Dünya Savaşı’nın çıkmasına da engel olamamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından savaşın engellenmesine ve yasaklanmasına yönelik çalışmalar hız kazanmış, bu çalışmaların bir sonucu

¹ Bu çalışma yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

olarak uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla Birleşmiş Milletler kurulmuştur.

İki dünya savaşı sonucunda yaşanan tecrübeler sadece savaşların değil aynı zamanda kuvvet kullanımı ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın da uluslararası barış için bir tehdit oluşturduğunu göstermiştir. Bu tecrübeler ışığında Birleşmiş Milletler Şartı ile kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma yasaklanmıştır. Bu yasaklamaya karşın uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da tesis edilmesi için Birleşmiş Milletler'in kuvvete başvurma hakkı saklı tutulmuştur.

Milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi ve bir o kadar insanın evsiz, yurtsuz kalması ile sonuçlanan savaşlar sonrasında insani müdahale kavramı bireyin tabi olduğu ülkedeki yaşama hakkının güvencesinin uluslararası bir boyuta taşınması sonucunu ortaya çıkarmıştır. İnsani müdahale böylelikle özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde çokça konuşulan ve tartışılan bir konu haline gelmiştir. Birleşmiş Milletler Şartı'na bakıldığında devletlerin egemenlikleri alanına giren konulara ve içişlerine karışılmaması kabul edilmiş, meşru müdafaa hakkı, BMGK tarafından kuvvet kullanımı, II. Dünya Savaşı'ndaki düşman devlete karşı kuvvet kullanımı ve BMGK faaliyete geçmeden düşman devlete karşı kuvvet kullanımı olmak üzere dört istisna dışında kuvvet kullanma yasaklanmıştır. Bugün devletlerin halklarını insan hakları ihlallerinden koruyamaması ya da haklarına zulmetmesi nedeniyle yapılan insani müdahalenin meşruluğunun tartışılıyor olmasının nedeni Birleşmiş Milletler Şartı'nın bazı hususları detaylı olarak düzenlemeyerek ucu açık ifadeler içermesidir. Tartışmaların çıkış noktasının ilkinin insani müdahalenin Birleşmiş Milletler Şartı ile düzenlenen devletlerin egemenliği ve içişlerine karışmama ilkesi ile çeliştiğidir. İkinci nokta ise bir ülkede yaşanan olayların hangi durumlarda uluslararası barış ve güvenlik için tehdit oluşturduğudur. Bu çalışmada da yakın zamanda yaşanmış bir insani müdahale örneği olan "2011 Libya Müdahalesi" ele alınmıştır.

Çalışma toplam dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde insani müdahale kavramı ve insani müdahalenin tarihsel gelişimi ele alınmakta, özellikle Soğuk Savaş sonrası dünyada yaşanan iç savaşlar insani müdahale üzerinden irdelenmektedir. İnsani müdahalenin önemli örnekleri olan; Bosna-Hersek, Somali, Ruanda, Kosova, Irak ve Haiti’de yaşanan insani müdahaleler yine birinci bölümün başlıkları arasındadır. Bu bölümün çalışmada yer almasının amacı yaşanan benzer olaylarda aynı insani müdahale sürecinin işletilip işletilmediğinin ve yapılan insani müdahalelerle Libya’ya yapılan müdahalenin kesişip kesişmediğinin tespitidir. Bununla birlikte birinci bölümün sonunda NATO (North Atlantic Treaty Organization-Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü)’nun Kosova müdahalesi sonrasında ortaya atılan ve insani müdahalede yeni bir açılım olarak adlandırılan “Koruma Sorumluluğu” ele alınıp tartışılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde; uluslararası hukukun temel prensipleri ışığında insani müdahale ve bu ekseriyette uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağı, devletlerin egemenliği ile içişlerine karışmama ilkesi, insan haklarının korunması prensipleri ele alınmaktadır. Devletlerin ya da devlet dışı aktörlerin ağır insan hakları ihlalleri gerekçesiyle başka bir egemen devlete insani müdahale hakkı olup olmadığı, insani müdahalenin devletlerin egemenlik hakkı ile çelişip çelişmediği bu bölümde tartışılmaktadır. Yine söz konusu bölümde Birleşmiş Milletler Şartı ile kuvvet kullanımına başvurma istisnaları irdelenmektedir. Libya’ya yapılan müdahalenin kuvvet kullanma yasağına göre konumunu değerlendirmek adına bu bölüm çalışmada yer almaktadır.

Üçüncü bölümde ise Libya’nın yapısı ile müdahaleye giden sürece değinilerek Libya’ya müdahalenin önünü açan 1970 ve 1973 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararları, müdahale süreci ve operasyonun tamamen NATO’nun kontrolünde sürdürülmesi ele alınmıştır.

Çalışmanın araştırma kısmı ve ana sorunsalı olan Libya'ya Birleşmiş Milletler'in aldığı karara dayanarak yapılan NATO müdahalesinin insani müdahale olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve yapılan müdahalenin Birleşmiş Milletler Şartı'na ve uluslararası insancıl hukuk kurallarına uygunluğu bu bölümde tartışılmıştır. Libya'ya yapılan müdahale hem Birleşmiş Milletler Şartı çerçevesinde “ius ad bellum” boyutu olarak “savaşa girmenin meşruiyet şartları” hem de uluslararası insancıl hukuk çerçevesinde “Ius in Bello” boyutu olarak “savaş sırasında uyulması gereken kurallar” ışığından değerlendirilmiştir.

Söz konusu bu çalışma 2011 yılında BM Güvenlik Konseyi'nin oy çokluğu ile aldığı 1973 sayılı karar ile NATO'nun Libya'ya sivillerin korunması amacıyla yaptığı askeri müdahalenin insani müdahale kapsamında incelenmesi ve bu müdahalenin meşru olup olmadığının tartışılmasını kapsamaktadır. Çalışmada Birleşmiş Milletler ve NATO'nun resmi raporları üzerinden uluslararası hukuk temelli, tarihsel odaklı bir durum analizi gerçekleştirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE İNSANİ MÜDAHALENİN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. İnsani Müdahale Kavramı

Türk Dil Kurumu tarafından karışma, araya girme olarak tanımlanan müdahale (<http://www.tdk.gov.tr>) kavramının uluslararası ilişkilerdeki boyutu devletlerin birbirlerinin egemenlik alanına giren konulara karışması şeklinde kendini göstermektedir. Bu noktadan hareketle müdahale kavramı geniş bir perspektiften ele alındığında herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmadan diplomatik ilişkilerin kesilmesi, kınama, çeşitli ekonomik yaptırımların uygulanması gibi askeri olmayan eylemleri de içinde barındırır şekilde değerlendirilerek genişletilebilmektedir. Dolayısıyla bir sınırlamanın varlığına duyulan ihtiyaç, müdahale kavramının içerisinde zorlama unsuru olan buyruk olması ve/ya hukuken kabul edilemez olması nitelikleri ile sınırlandırılması düşüncesini beraberinde getirmiştir. Bu noktadan hareketle müdahale bir devlet(ler)in, başka bir devletin ulusal yetkisi alanına giren konulara devletin mevcut durumu değiştirmek ya da devamını sağlamak amacıyla buyurgan bir biçimde karışması şeklinde sınırlandırılabilir (Hancılar, 2011:99-100). Murphy (1996: 11-12) insani müdahaleyi “Devletler grubu ya da uluslararası organizasyon tarafından öncelikle hedef devletin vatandaşlarını uluslararası kabul görmüş insan haklarından yoksun bırakmasından korumak amacıyla güç kullanılması ya da güç kullanma tehdidinde bulunması” olarak tanımlamaktadır. Francis KofyEbyu insani müdahaleyi devletlerin iç egemenliği alanına giren ancak insanlık normlarıyla çelişen eylemleri karşısında başka bir devlete bu eylemler üzerinde uluslararası kontrol sağlayan bir hak olarak tanımlamaktadır (Sapronova vd.,2015:1168)

Gibbs (2000:42) ise insani müdahaleyi bir ülkenin siyasetine başka devlet ya da devletler tarafından güçlü şekilde müdahalesi olarak tanımlamakta ve bu müdahalenin müdahalecilerin kendi çıkarları olmadan fedakar düşüncelerle yapıldığını altını çizmektedir. İnsani müdahaleye ilişkin yapılan tanımlara baktığımızda ortak paydanın devletlerin başka bir devlete insani gerekçelere dayanarak müdahalesi olduğu görülmektedir. Müdahalenin insani amaçlarla yapılması olarak basit bir şekilde düşünülen ve gerek devletlerin egemenliği ile müdahalenin çatışan yönleri, gerek müdahale kavramına yapılan dar ve geniş yorum farklılıkları, gerek insani neden olarak adlandırılacak durumların hangi aşamada ve hangi durumlarda müdahaleyi gerektireceği yönünde fikir birliğinin olmaması, gerekse insani gerekçeleri sürülerek devletlere müdahaleye vize verme niteliğinin müdahale eden adına iştah kabartıcı, müdahale edilen adına endişe verici olması nedenleri ile insani müdahale kavramı uluslararası ilişkilerin en tartışmalı konularından birisi haline gelmiştir. Yapılan tartışmaların ana eksenini insani müdahale kavramının kapsamı ve insani müdahalenin uluslararası ilişkilerin en temel normlarından biri olan devletlerin egemenliği ilkesi ile bağdaşmadığı düşüncesi oluşturmaktadır.

Devletlerin egemenliği ve içişlerine karışmama ilkesi uluslararası ilişkilerin temel dayanağı, dünya barışının ise güvencesi olarak görülmektedir. Bu nedenle insani müdahale çerçevesinde yapılan tartışmaların ana eksenini insani müdahalenin devletlerin egemenliğini sınırlaması ve bunun neticesinde bir devletin diğer egemen devletin içişlerine müdahale etmesini mümkün kılması, bu durumun ise mevcut uluslararası düzeni zedeleyerek dünya barışını tehdit edeceği düşüncesi oluşturmaktadır. Uluslararası kamuoyunu meşgul eden insani müdahalenin üzerinde mutabık kalınan tek bir tanımla olmamakla birlikte kapsamı ve meşruluğu tartışmaların ana ekseninin oluşturmuştur.

En genel ifadeyle insani müdahale “Bir devletin, başka bir devletin vatandaşlarını, o devletin kendi zulmünden kurtarmak için ülkesi dışında münferiden kuvvet kullanması” (Başeren, 2003:174)olarak tanımlanırken kuvvet kullanımının içeriği bağlamında yorum farklılıkları bulunmaktadır. Kimi yazarlar insani müdahaleyi sadece askeri güç kullanma ile sınırlı tutarken kimi yazarlar politik ve ekonomik baskıyı da tanıma dahil ederek insani müdahalenin kapsamını genişletmiştir. Bu ayrımın nedeni insani müdahale terimi içinde yer alan müdahalenin askeri boyutunun yanında ekonomi-politik yönünün de bulunduğu ve bu nedenle müdahalenin sadece askeri müdahale olarak düşülemeyeceği, bir devletin egemenliğine yönelik her türlü dolaylı-dolaysız karışmanın insani müdahale kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşüncesidir (Özdek, 2000:12). Bu görüşün aksine Türkmen (2006: 24) insani müdahalenin askeri yönü üzerinde durarak insani müdahaleyi “herhangi bir devlet tarafından insan haklarının veya uluslararası insancıl hukuk kurallarının ağır ve yaygın biçimde ihlal edilmesini veya devlet otoritesinin çökmesi sonucunda ortaya çıkan insancıl nitelikli krizleri önlemek veya engellemek amacıyla, ihlal veya krizden sorumlu devletin izni olmaksızın ona karşı, bir başka devlet- veya devletler topluluğu yahut uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen askeri kuvvet kullanımı” olarak tanımlamıştır.

İnsani müdahaleye yönelik yapılan tanımlarda müdahalenin kapsamı ile ilgili farklılıklar olmasına karşın fikir birliğine varılan hususlar da mevcuttur. İnsani müdahalenin bir devlet, devletler topluluğu ya da uluslararası örgüt tarafından yapılması gerekmektedir. İnsani müdahalenin temelinde insan unsuru bulunmakta ve müdahalenin amacı insanları vatandaşı oldukları devletin zulmünden, insan hakları ihlallerinden korumaktır. Diğer bir önemli nokta ise başka bir devlet tarafından bir devletin egemenlik alanına insani amaçla yapılan müdahaledeki insan unsuru müdahale yapılan devletin vatandaşı olmalıdır. Dolayısıyla bir devletin başka bir devlette yaşayan

vatandaşının haklarını korumaya yönelik müdahalesi bu kapsama dahil edilmemektedir. Holzgrefe (2003:18), insani müdahale ile ilgili yaptığı tanımda bu hususu şu sözlerle dile getirmektedir; “Bir devlet (ya da devletler grubu) tarafından kendi sınırları ötesinde kendi vatandaşları dışındaki bireylerin temel insan haklarının yaygın ve ağır ihlali engellemeye ya da sonlandırmaya yönelik olarak kuvvet uygulanan devletin izni olmadan güç kullanılması ya da güç kullanma tehdidinde bulunulmasıdır”. Sur (2000:115) insani müdahalenin kötüye kullanılmaya elverişli olduğunu ifade ederek, kötüye kullanılmaması için tehlike ile mücadele arasında orantının gözetilmesi, mücadelenin amacı ve süresini dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. ILA (International Law Association-Uluslararası Hukuk Derneği) da insani müdahalenin içinde barındırması gerekenleri şu şekilde detaylandırmaktadır (Hilpold, 2001: 455);

1. Yakın ya da devam eden ağır insan hakkı ihlalinin olması,
2. İnsani müdahaleye başlamadan önce sorunun çözümüne yönelik mevcut tüm yolların tükenmiş olması,
3. Müdahaleci devletin eğer zaman varsa müdahaleye başlamadan önce özel amacı olan müdahalenin başarıya ulaşacağı yönündeki görüşünü Güvenlik Konseyine sunması,
4. Müdahalecinin temel hedefinin kendi çıkarlarına ulaşmak değil ağır insan haklarının ihlalinin önlenmesi olması,
5. Müdahalecinin söz konusu devlet otoritesi üzerindeki etkisinin belli bir amaca yönelik ve sınırlı olması,
6. Müdahalecinin amacının mümkün olan en kısa zamanda müdahale ederek hedefini hemen başarmak olmalı gerektir.

Yukarıda sayılan kriterlere uymayan müdahaleci barışı ihlal etmiş sayılır, dolayısıyla Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın VII. Bölümü yürürlüğü girer.

İnsani müdahalenin temel çıkış noktası insan hakları ihlalleridir. Ancak insani müdahaleyi haklı kılabilecek insan hakları ihlallerinin yaygın ve ağır olması öngörülmektedir. Ancak kime göre ağır ya da neye göre yaygın olarak değerlendirileceğinin net olmayışı, bu konuda görüş birliğinin sağlanmamış olması insani müdahale ile ilgili yaşanan tartışmaların nedenlerinden birini oluşturmaktadır. İnsan hakları; dar çerçevede vücut bütünlüğü, yaşama hakkı, vücut dokunulmazlığı gibi temel düzeyde haklar olarak değerlendirilmektedir. Toplum geneline yayılmış veya belli bir gruba yönelik öldürme, tecavüz, işkence gibi şiddet olaylarının yaşanıyor olması insani müdahale için gerekliken, insan hakları sosyal ve siyasi hakları içine alacak şekilde geniş anlamda değerlendirildiğinde bir devletin diktatörlükle yönetilmesi de insani müdahale için yeterli olarak değerlendirilebilecektir. Bu nedenle genel uygulama dar anlamda insan hakları ihlallerinin insani müdahalenin zeminini oluşturacağı yönündedir (Asgarov, 2008: 8-9).

İnsani müdahalenin varlığı için gerekli bir unsur olarak ifade edilen “müdahale başlamadan önce sorunun çözümüne yönelik tüm yolların tükenmiş olması gerekliliği” düşüncesi yine insan haklarının yorumlanmasında olduğu gibi belirsizdir. Sorunun çözümü için tüm yolların tükenmesi göreceli bir durumdur.

İnsani müdahalenin kapsamı ve sınırlılıklarının yanı sıra tartışılan en temel yanı müdahale yetkisinin kime ait olduğu ve müdahalenin meşru olup olmadığıdır. İnsani müdahalenin uluslararası ilişkilerin en temel dayanağından biri olan devletlerin egemenliği ile çelişiyor olması, insan hakları ihlallerinde kullanılabilmesi için yasal dayanağının var olmasını zorunlu kılmıştır. Her ne kadar insan hakları ihlallerine müdahale ahlaki olarak bir gerekçe olsa da, yasal dayanağının tespiti zor olsa da uluslararası düzenin devamının sağlanması adına önemlidir. Dolayısıyla üçüncü unsur olarak sayılan müdahale edecek devletin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)’ne görüş sunması müdahalenin meşruluğu için yeterli bir kriter değildir. Çünkü

Keskin'e (1996: 104) göre insancıl nedenlerle bir devletin tek başına insancıl müdahalede bulunması uluslararası hukuka aykırıdır.

İnsani müdahalenin uluslararası hukuktaki yerinin incelenmesi adına uluslararası teamül hukuku kurallarına da başvurmak gerekmektedir. Çünkü uluslararası hukukun temel kaynaklarından biri teamül kurallarıdır. Brownlie'e göre teamül uluslararası hukukun kendisidir; Kelsen'e göre devletlerarasındaki teamüller uluslararası hukuku yaratır (Öktem: 2013:1-5). Teamülün uluslararası hukuktaki konumu uluslararası hukukun kaynaklarına ilişkin Uluslararası Adalet Divanı (UAD) Statüsü'nün 38(1). maddesinde açıkça ifade edilmiş ve teamül uluslararası hukukun asli kaynakları arasında yerini almıştır. Teamül kuralları yüzyıllar boyunca uluslararası hukukun en önemli kaynağı olmakla birlikte günümüzde teamül kurallarının çoğunun antlaşmalar vasıtasıyla yazılı hale gelmesi, devletler arasında pek çok konunun antlaşmalar ile düzenleniyor olması önemini eskiye oranla azaltmış olsa da bazı teamül kuralları üstün kural (juscogens) olarak kabul edilmekte ve önemini korumaktadır. Çünkü "juscogens" olarak kabul edilen bir teamül kuralına aykırı bir antlaşma hükmünün bulunmaması gerekmektedir (Acer ve Kaya, 2010: 32). Öte yandan uluslararası antlaşmalar sadece taraflarını bağlarken teamül kuralı yapılışına açıkça itiraz etmemiş tüm devletler için bağlayıcıdır.

Teamülün oluşum süreci için UAD'nin Nikaragua Davası ile Libya-Malta Kıta sahanlığı davalarındaki kararlarında kabul edildiği anlamda iki unsur bulunmaktadır. Bu unsurlardan maddi unsur uygulamanın tekdüze ve sürekli olmasını, genel bir uygulamanın olmasını ve bu kuralın uygulanmasına diğer devletlerin itiraz etmemesini içerirken psikolojik unsur, devletlerin yaptıkları uygulamaları hukukun bir gereği olarak görmelerini (opiniojuris) içermektedir (Acer ve Kaya, 2010: 32).

Tek taraflı insani müdahalenin uluslararası teamül kuralı ile ilişkisi özellikle NATO'nun Kosova'ya müdahalesinden sonra daha çok tartışılır hale

gelmiştir. NATO'nun Kosova'ya müdahalesini değerlendiren Cassese (1999:23) göre bu müdahale yeni bir teamülün ortaya çıkmasına başlangıç teşkil edebilir. Ancak Soğuk Savaş Dönemi'nde gerçekleştirilen insani müdahale örneklerine bakıldığında müdahaleyi destekleyen devletlerin sayısının kınayan ya da hukuka aykırı bulan devletlerin sayısına oranından az olduğu görülmektedir. Bu durum ise insani müdahale konusunda teamül kuralının oluşmasının önünde engeldir (Hancılar,2011: 120). Ökten (2013:452) de Kosova örneğinden yola çıkarak söz konusu müdahalenin teamülün unsurlarından olan psikolojik unsur kriterini sağlamadığının altını çizmekle birlikte BM Şartı ve onun yansıttığı teamül kurallarının, uluslararası toplumun yorumu ile zımnen değişime uğradığını ileri sürmektedir. Uluslararası teamülün oluşturan unsurlar açısından insani müdahale değerlendirildiğine sürekli ve istikrarlı bir uygulama olmadığı görülmektedir. Bu nedenle bazı yazarlar insani müdahalenin meşru olmadığını savunmaktadır. Bu görüşü savunanlar BM Şartı öncesi döneme bakıldığında insani müdahalenin bir elin parmağını geçmeyecek kadar az sayıda gerçekleştiğini dolayısıyla bu durumun teamül kuralı oluşturmak için yeterli olmadığına dikkat çekmektedir (Holzgrefe, 2003: 45). Bu duruma örnek olarak da yoğun insan hakları ihlallerinin yaşandığı Endonezya, Nijerya ve Güney Afrika örneklerinde insani müdahaleye başvurulmaması gösterilmektedir (Hancılar,2011:119).

İnsani müdahalenin meşru olduğunu savunan yazarlara göre BM öncesi dönemde devletlerin uluslararası teamülden doğan insani müdahale hakları bulunmaktadır. Bu görüşe dayanak olarak da BM Şartı bu hakkı ortadan kaldırmamış sadece koşula bağlanmıştır. Dolayısıyla BM'nin ortak güvenlik sistemi etkili bir şekilde işlemezse devletler teamül hukukundan doğan haklarından ötürü insani müdahalede bulunabilirler (Hancılar,2011: 117). İnsani müdahalenin meşru olmadığını savunanlar BM Şartı'nın kuvvet kullanım yasağını ortak güvenlik sisteminin etkin şekilde işlemesine

bağlamadığı gerekçesiyle bu görüşü reddetmektedir (İpek, 2007: 103). Öte yandan UAD'nin hem Nikaragua Davası kararında kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma yasağının jus cogens kural olarak dile getirilmesi hem de nükleer silahların kullanımına ilişkin davada söz konusu yasağın uluslararası teamül hukukunun çiğnenemez bir ilkesi olarak değerlendirilmesi (Denk, 2001: 50) beraberinde uluslararası teamül açısından tek taraflı insani müdahalenin de yasak olduğu görüşünü getirmiştir (Denk, 2001: 50).

1.2. İnsani Müdahalenin Tarihi Gelişimi

Bir devletin ya da devletlerin, diğer bir devletin vatandaşlarının ve/ya o ülkede oturanların insan haklarının, kuvvet kullanma tehdidi ya da kuvvet kullanılarak korunması olarak 1944 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından tanımı yapılan insani müdahale kavramı (Demirel, 2013:153), İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası alanda kendine yer edinmeye başlamış, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni dünya düzeni, değişen güvenlik anlayışları ve yaygınlaşan insan hakları bilincinin etkisiyle ivme kazanmıştır. Birçok kuramcıya göre insani müdahalenin temeli ilk kez St. Augustine tarafından ortaya konulan “*Haklı Savaş Teorisi*”ne dayanmaktadır. Bu teoriye göre savaş haklı ve doğru bir nedene sahip olmalı, meşru bir otoritesinin yargısına tabi olmalı, doğru bir niyet ve amaçla yönetilmeli ve kendisini haklı kılan sınırları belirli olan bir gerekliliğe sahip olmalıdır. Öte yandan savaş, bir ulus ya da ülkeye karşı yapılan haksızlık onu işleyen tarafından onarılmadığında ve yapılan haksızlığa son verilmesi için başka yolun bulunmadığında haklıdır (Erkiner, 2012: 103). St. Augustine tarafından moral değerlere dayandırılan Haklı Savaş Teorisi, Thomas Aquinas tarafından genişletilmiştir. Aquinas (1947) savaşın haklı olabilmesi için bazı koşulların varlığından söz etmiştir. Bunlardan ilki prens ya da kilise gibi yetkili bir otorite tarafından yürütülmesi, ikincisi saldırıya uğrama karşısında savunma

savaşlarında olduğu gibi haklı bir sebebin olmasıdır. Kamu güvenliğinin ve ilahi ibadetin ya da ezilen ve yoksul halkın savunulması da haklı nedenler olarak sayılmıştır. Son olarak da iyi niyetin varlığı gereklidir. Haklı Savaş Teorisi'ni uluslararası hukuk boyutuna taşıyan isim Hugo Grotius olmuştur. Grotius (1967:51) bir savaşın haklı olabilmesi için savunma, malik olunan şeyin geri alınması ve cezalandırma unsurlarının varlığının gerekliliğini savunmuştur. Haklı savaş nedenleri gibi haksız savaş nedenleri üzerinde duran Grotius (1967:156-160) göz boyayıcı nedenler olarak nitelendirdiği verimli toprakları elde etme, başkalarını istekleri dışında boyunduruk altına alma, bir devletin boyunduruğu altındaki grubun bağımsızlık isteği gibi nedenleri haksız savaş nedenleri olarak sıralamıştır. Görüldüğü gibi haklı savaş teorilerinin temelinde de bir ülkenin egemenlik alanına yönelik yapılacak müdahalelere meşru sebep bulma arayışı ile insani sebepler ileri sürerek yapılan müdahaleye meşruiyet kazandırma amacı yer almaktadır. Bu noktada kesişen üç yönelim bulunmaktadır. Bunlar (Aytaç, 2014:151);

1. “Dünya politikasında ve hukukunda kabul edilen, bazı değerlerin yok olmasındansa güç kullanımının gerekli görülmesi,
2. Güç kullanımında meşrulaştırmanın ve-veya kısıtlamanın istendiğinde zorunlu olabilmesi,
3. Ahlaki olarak güç kullanmanın meşru görülmesi gerektiği durumlarda, modern savaş ile haklı savaş arasında ilişki kurulabilmesidir.”

Arsava (2011:114) da insani müdahalenin temelini haklı savaştan aldığını savunmakta ve bu görüşünü ICISS (International Commission on Intervention and State Sovereignty-Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu) tarafından önerilen müdahale kriterlerinin belirlenmesinde haklı savaştan yararlandığına dayandırmaktadır. Bu noktadan bakıldığında ICISS tarafından müdahale için geçerli sebep olarak

sıralanan doğru amaç, son çare, orantılılık, olumlu gelişme beklentisi ve doğru otorite (Arsava, 2011:108) kriterleri ile haklı savaş kriterlerinin örtüştüğü görülmektedir. Genel olarak savaşın tek başına meşru olmadığı ancak bazı şartların varlığının savaşı meşrulaştırdığı görüşü hakimdir. Bu durum insani müdahale bağlamında değerlendirildiğinde tek başına müdahale yasak olmakla birlikte insan haklarının ihlalleri ile halkın acılar yaşaması ve uluslararası barışın tehlikeye girmesi gibi nedenlerin varlığıyla yasağın zorunluluğa dönüştüğü yönünde görüşler bulunmaktadır.

Çizelge 1.1. İnsani müdahalenin tarihi gelişimi (Ts'ai ve Lee, 2013:55)

İnsani Müdahalenin Gelişimi	Haklı Savaş	Ülke için Savaş	İnsani Müdahale	Halk için Savaş
Zaman	Ortaçağ	17. – 20.yy	1990-1994	1994-sonrası
Yer	Avrupa	Sömürge	Balkanlar, Afrika	Küresel
Uygulayan	Papa	İmparatorluk	Birleşmiş Milletler	Birleşmiş Milletler
Call for/fightfor	Adalet	Ulusal Çıkarlar	Barışı Koruma	Önleme/Karşılık Verme/Yeniden İnşa Etme Sorumluluğu
Temel Değerler	Ahlak	Güç/Çıkarlar	İnsan Hakları	İnsan Güvenliği
Amaç	Adli cezalandırma/ Vahşetin Engellenmesi	Güç dengesini ele geçirme/ İşgal	Barışı Koruma	Etnik Temizlik ve Soykırıma karşı çıkma
Teorik Çerçeve	Katoliklik	Realizm	İnsancılık/Kollektif Güvenlik	İnsan Güvenliği
Müdahale Yolu	İttifak/Zorlama	Depend on Powers	Sivillerin ve Sivil Halkın Bulunduğu Alanların Korunması için gerekli tüm yollara izin verme	Çoktarafılık
Referent Objects	Katolik Güvenlik	Ulusal Güvenlik	Halkların Güvenliği	İnsan Güvenliği

Müdahale Hakkı	Hükümdar adına	Depend on Powers	Güvenlik Konseyi'nden yetkili	Güvenlik Konseyi'nden yetkili
Normatif Yetkinin Kaynağı	Ahlaki Kısıtlar	Powers	Medya/Kamu Yararı	Uluslararası Yasal Normlar
Örnek Olaylar	Haçlı Seferleri	Yunan Bağımsızlık Savaşı(1829)	Kuzey Irak Operasyonu(1991), Somali Operasyonu (1992)	NATO'nun Yugoslavya'ya hava saldırısı(1999), Libya Operasyonu (2011)

Temeli Haklı Savaş Teorisi'ne dayandırılan insani müdahale 18. ve 19. yüzyıllarda İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Yunanistan'a (1827-1830); Fransa'nın Suriye'ye (1860-1861); Rusya'nın Bosna Hersek ve Bulgaristan'a (1877-1878); Birleşik Devletlerin Küba'ya (1898) ve Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın (1877-1878) Makedonya'ya yaptığı müdahaleler olarak karşımıza çıkmaktadır (Holzgrefe, 2003: 45). Öte yandan bu dönemde insani müdahale Hıristiyanların haklarının korunmasını odak noktasına alarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı bir araç olarak kullanılmıştır (Batır, 2004:1). BM Şartı sonrası Soğuk Savaş Dönemi'nde ise Birleşik Devletlerin Dominik Cumhuriyeti'ne (1965); Hindistan'ın Doğu Pakistan'a (1971); Vietnam'ın Kamboçya'ya (1978-1989); Tanzanya'nın Uganda'ya (1979) müdahalesi bu kapsamda değerlendirilmiştir (Holzgrefe, 2003: 46).

Çizelge 1.2. BMGK'nın VII. Bölüm Çerçevesinde Aldığı Kararlar (Morton ve Ramos, 2015:26)

	Yıl	Karar	Konu	Barışı Koruma Operasyonu	Barışı Tesis Etme	Yaptırım	Kuvvet Kullanımı
1	1950	82	Kore				x
2	1950	678	Irak				x
3	1992	743	Yugoslavya	x			
4	1993	837	Somali	x			
5	1993	872	Ruanda	x			
6	1994	955	Ruanda		x		
7	1995	747	Angola	x			
8	1995	986	Irak		x		
9	1999	1160	Kosova			x	
10	1999	1199	Kosova		x		
11	1999	1203	Kosova		x	x	
12	1999	1267	Afganistan			x	
13	1999	1270	S.lone	x			
14	1999	1272	Doğu Timor	x			
15	1999	1279	Dem. Kongo Cum.	x			
16	1999	1284	Irak	x			
17	2004	1542	Haiti	x			
18	2011	1970	Libya		x	x	
19	2011	1973	Libya			x	x
Toplam				9	5	5	3

Temeli Antik Çağ'a dayanmakla birlikte Barnett ve Weiss tarafından 19. yüzyıldan Soğuk Savaş'a kadar olan süreci doğuma ve büyüme süreci olarak tasvir edilen insani müdahalenin (Aytaç, 2014:154) olgunlaşma sürecinin Soğuk Savaş sonrası dönem olduğu ve bu dönemle birlikte yaşanan

küresel değişmelerin etkisinde uluslararası ilişkilerin en tartışılan konularından biri haline geldiği görülmektedir. Son yüzyılda yaklaşık 169.198.000 kişinin kendi hükümetleri ya da siyasi liderleri tarafında öldürüldüğü düşünüldüğünde bu sayının aynı yüzyılda yaşanan tüm savaşlardan daha büyük oluşu durumun önemini ortaya koymaktadır (Geissler, 2000:323). Çalışmada insani müdahalenin olgunlaşma dönemi olarak ifade edilen Soğuk Savaş sonrası dönemde BMGK'nın BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde aldığı kararlara (bkz. Çizelge 1.2) istinaden gerçekleştirilen insani müdahale örneklerine yer verilecek, Libya'ya yapılan müdahale ise detayları ile irdelenecektir.

1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İnsani Müdahale Örnekleri

Soğuk Savaş Sonrası dönemde ortaya çıkan yenedünya düzeni ve küreselleşme devletlerin birbirlerine olan bağımlılıklarını arttırmıştır. Ortaya çıkan bu durum devletlerin egemenliklerinin aşınma sürecini beraberinde getirmiş, devletin kendi sınırları içinde yaşanan sorunların diğer devletleri de etkilediği bir yapı meydana getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönem devletlerin kendi içlerinde yaşadıkları sorunların, çatışmaların ya da savaşların küreselleşme ile birlikte yerelden çıkıp uluslararası bir hal alması ile insani müdahalenin ön plana çıktığı bir nevi olgunlaştığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde odağına insanların mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla yapılan insani gerekçelere dayandırılan müdahaleler uluslararası gündemde çokça tartışılmıştır.

1.3.1. Bosna-Hersek

1990'lı yıllarda Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun ölümü, Sırp milliyetçiliğinin artması ile büyük Sırbistan hayalinin tekrar gündeme gelmesi, Slovenya ve Hırvatistan'ın Yugoslavya'yı oluşturan diğer dört

cumhuriyete göre ekonomik yönden daha gelişmiş olması ve bu durumun onları Avrupa'ya yanaştırması, komünizmin çökmesi ve tarihten gelen etnik ve dinsel temalı çatışmaların otorite boşluğu nedeniyle ortaya çıkması Yugoslavya'nın dağılma sürecini beraberinde getirmiştir (Yapıcı, 2007:2). 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlığını ilanından sonra Bosna-Hersek de bağımsızlık kararı almış ve bu karar yapılan referandumda Boşnaklar ile Hırvatların bağımsızlık yönünde verdikleri olumlu oylarla kabul edilmiştir. Sırlar ise bu kararı boykot etmiştir. Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanı ve bu bağımsızlığın 7 Nisan 1992'de Avrupa Topluluğu (AT) ve ABD tarafından tanınması nüfusunun% 44Müslüman Boşnaklardan, % 33'ü Sırlardan ve% 18'i Hırvatlardan oluşan Bosna-Hersek'te Boşnak-Sırp çatışmasının yaşanmasını beraberinde getirmiştir (Bağcı, 1994:258-260). Bosnalı Sırların bağımsızlık ilanının geri alınma talebinin reddedilmesi ise savaşı resmen başlatmıştır (Yapıcı, 2007:3). Söz konusu savaşta yaklaşık 160.000 Boşnak ölmüş, 1 milyon Boşnak evsiz kalmış, tecavüz kitlesel etnik temizlik aracı olarak kullanılmıştır (Dalar, 2008a: 96). BM'nin sorunun çözümüne ilişkin olarak adımları üç dönemde toplanmış, başlangıçtaki (1991-1992 yılı ortası) yaklaşımı kuvvet kullanmayı gerektirmeyen politik, ekonomik ve diplomatik çabalar olmuş, daha sonra kuvvet kullanımı aşamasına varmadan bir önceki adım olan önlemlerin alınması ve giderek artırılması olarak devam etmiş (1992 ortaları-1994) ve nihayetinde Bosnalı Sırlara karşı kuvvet kullanımını içeren barışa zorlama önlemleri (1994-1995) ile sonuçlanmıştır (Çelikkan ve Progonati, 2012:272). Bu bağlamda birinci dönemde BMGK tarafından alınan 713 sayılı karar ile tüm Yugoslavya'ya silah ambargosu kararı alınmıştır. Çatışmaların devam etmesi üzerine alınan 721 sayılı karar gereği Cenova'da yapılan barış görüşmeleri neticesinde ateşkes ve barış koruma güçlerinin ülkeye yerleştirilmesi kararı alınmıştır. Bu kararın ardından BMGK'nın 724 sayılı kararı üzerine UNPROFOR (United Nations ProtectionForce - Birleşmiş Milletler Barış Gücü) Hırvatistan'a

gönderilmiş, ardından 743 sayılı karar gereği bölgede bulunan UNPROFOR'un yetkisi Bosna'yı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu dönemde UNPROFOR, Saraybosna havaalanının ve çeşitli fabrikaların korunması göreviyle pasif konumda kalmış, 752 ve 758 sayılı kararlarla yetkileri genişletilse de bölgedeki varlığı yardımların sevkiyatının koordine edilmesinden öteye gidememiş (Öztürk, 2005:79), Sırp katliamlarını engelleyememiştir. Görüldüğü gibi uluslararası toplumun tepkisi başlarda askeri bir müdahalede bulunma şeklinde olmamış, BMGK Bosna'ya yapılan müdahalelerin derhal durdurulması, Bosna'nın egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına saygı gösterilmesi ve ülkedeki silahların Bosna hükümetine teslim edilmesi gerekliliği üzerine bir dizi karar almakla sınırlı kalmıştır.

BMGK tarafından alınan kararlar görevlendirilen UNPROFOR'un sorunun çözümünde etkin rol almaması ve alınan kararlarında Sırpı durdurma konusundaki işlevsizliği nedeniyle daha somut adımlar atılma gerekliliği ortaya konulmuş ve bu bağlamda BMGK tarafından 16 Nisan 1993'te alınan 819 sayılı kararda Srebrenica ve çevresi güvenli bölge olarak ilan edilmiştir. Daha sonra 6 Mayıs 1993'de alınan 824 kararlar Srebrenica'ya ek olarak Saraybosna, Gorajde, Tuza, Zepa ve Bihaç güvenli bölge olarak ilan edilmiştir. Ancak BM tarafından güvenli bölge ilan edilen bölgelerde katliamların yaşanması ile NATO bünyesinde kuvvet kullanımını içeren zorlama önlemlerin alınması dönemi başlamıştır. Bir yandan 5 Şubat 1994 tarihinde BM tarafından güvenli bölge olarak ilan edilen Saraybosna'ya yapılan saldırılar ve bu saldırılara yönelik ABD tarafından verilen ultimatoma rağmen saldırıların devam etmesi diğer yandan BMGK'da Rusya ve Çin'in Sırp hedeflerine yönelik hava hareketine vetosu NATO'nun Bosna konusunda daha aktif olmaya başlamasını beraberinde getirmiştir (Özlem, 2012:27). Bu bağlamda NATO güçleri BMGK'nın üye devletlere uçuş yasağına uyulmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alma yetkisiveren 836 sayılı kararına

dayanarak 28 Şubat 1994'te Sırlara yönelik hava harekâtına başlamış ve Bosna-Hersek üzerinde BM tarafından ilan edilen uçuşa yasak bölgeyi ihlal eden dört savaş uçağını düşürmüştür. Bu olay NATO'nun Bosna'da gerçekleştirdiği ilk askeri müdahale olmanın ötesine geçememiş, Sırları durdurma konusunda etkili olamamış, bir başka güvenli bölge olan Gorajde Sırlar tarafından bombalanmaya başlanmıştır. Bu saldırıya karşı NATO hava saldırısına başlasa da bu müdahale Sırları durdurma konusunda yeterli olmamıştır. 1995 yılına gelindiğinde saldırılar iyice artmış ve Saraybosna'yı hedef alan bombalamalara NATO Sırp mevzilerine ateş açarak karşılık verirken, Sırlar bu duruma yüzlerce BM barış gücü askerini rehin alarak karşılık vermiş, hava saldırılarının durdurulmaması halinde rehinelere öldürüleceğini açıklamıştır. Yaşanan bu gelişmeler ilk etapta NATO'nun hava saldırılarını durdurmasına neden olurken daha sonra BM Barış Gücü'nün 18 Haziran'da Saraybosna'dan çekilmesine neden olmuştur (Yapıcı, 2007:7-8). Karşısında etkili bir güç olmayan Sırlar saldırılarının şiddetini giderek arttırmış, BM tarafından güvenli bölge ilan edilen Srebrenica'yı Haziran 1995'te ele geçirmiş, burada sivil halka ağır katliamlar uygulamıştır. 12 Temmuz itibarıyla kadın ve çocuklar Müslüman bölgelere gönderilmek üzere otobüslere bindirilirken, 12-77 yaş arasındaki tüm erkekler "savaş suçlu zanlıları" olarak Sırlar tarafından alıkonulmuş ve 13 Temmuz'da toplu katliamlar başlamıştır (Vatansever, 2011:5).

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'da gerçekleşmiş en büyük insan katliamı olarak nitelendirilen Srebrenica soykırımının ardından Ağustos 1995'te Saraybosna'da pazar yerine yapılan bombardıman sonucu 37 sivil hayatını kaybetmiş, bu saldırı üzerine NATO hava operasyonuna başlamıştır. Bu olay sonucu 29 Ağustos -21 Eylül 1995 tarihleri arasında "Operation Deliberate Force" icra edilmiş (Çelikkan ve Progonati, 2012: 272) ve bu operasyon sonrasında NATO güçleri Sırları geri püskürtmüştür. Bu durum Sırların anlaşma yapmaya yanaşmasını beraberinde getirmiş ve

taraflar 14 Aralık 1995'te Paris'te “*Dayton Barış Anlaşması*” imzalamıştır. Bu anlaşmanın hemen ertesi günü BMGK 1031 sayılı kararla NATO'ya bağlı 60.000 askerden oluşan IFOR'un (Implementation Force-Barışı Uygulama Gücü) kurulmasına karar vermiş ve kendisini savunma konusunda geniş yetkilerle donatmıştır. IFOR bir yıl sonra BMGK'nın 1088 sayılı kararıyla yerini SFOR'a (Stabilisation Force-İstikrar Gücü), SFOR ise 2004 yılında görevini EUFOR'a (European Union Force-Avrupa Birliği Gücü) bırakmıştır (Çelikkan ve Progonati, 2012: 277-278).

Bosna'da yaşanan katliamlara son vermek adına BM'nin pek çok karar almakla birlikte BM Şartı'nın VII. Bölümünde yer alan barış ve güvenliğin sağlanması için askeri tedbirlerin alınması konusunda herhangi bir karar almadığı görülmektedir. Bu durum şüphesiz ki karar alma mekanizmasındaki daimi üyelerin veto hakkından kaynaklanmaktadır. Olayların başlangıcından itibaren askeri tedbirlerin alınmamış olması ve atılan adımların etkisiz kalışı Sırp'ların giderek saldırılarının dozunu arttırmasını beraberinde getirmiştir. NATO ve UNPROFOR arasındaki doktrin farkı yani NATO'nun önceliğinin kuvvetlerin etkin kullanılması iken UNPROFOR'un önceliğinin kuvvetlerin korunması olması (Çelikkan ve Progonati, 2012: 273) nedeniyle ortak karar alma sürecinde yaşanan tıkanıklık müdahalenin gecikmesini ve Sırp'lar tarafından etnik temizliğin yapılmasına karşı konulamamayı beraberinde getirmiştir. BM aldığı silah ambargosu kararıyla Müslüman Boşnakların kendini savunma imkânını elinden almış, güvenliğini sağlayamadığı “güvensiz güvenli bölgelere” Boşnakları çekerek adeta Sırp'ların etnik temizlik operasyonunda hedef haline getirmiştir. Katliamların güvenli bölge olarak ilan edilen yerlerde gerçekleşmesi BM'nin güvenli bölgeleri hiçbir zaman tam anlamıyla koruyamadığının göstergesidir. Bu durumun nedeni ise Müslüman Boşnakların güvenli bölgelerde korunması için 30.000 asker görevlendirilmesinin öngörülmesine karşın sadece 7.600 asker görevlendirilmiş olmasıdır. En büyük katliamın yapıldığı yer olan

Srebrenica'daki asker sayısına bakıldığında sayının sadece 750 Hollandalı askerle sınırlı kaldığı (Mikaberidze, 2015:368) görülmektedir. BM tarafından alınan silah ambargosu kararı Sırpların Yugoslav ordusunun silahlarına sahip olmalarına karşın Boşnakların kendilerini savunacak silahlarının olmaması sonucunu doğurmuş, bu ambargonun katliamların devam etmesine rağmen Boşnaklar lehine kaldırılmaması ise tartışmaları beraberinde getirmiştir. Silah ambargosunun devamı Bosna'nın meşru müdafaa hakkının elinden alındığı anlamına geldiği için uluslararası hukuk açısından meşru olmadığı ve BM'nin Bosna'ya silah ambargosu uygulayarak kendi Şartı'nın 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkını bizzat kendisinin ihlal ettiği görülmektedir (Yapıcı, 2007: 11). Bir yandan BM'nin attığı yanlış adımlar neticesinde ciddi bir güç olarak algılanmaması öte yandan batılı güçlü devletlerin yaşanan olaylar karşısında sessiz kalması, karşısında etkin bir güç görmeyen Sırpların saldırılarına ve katliamlarına devam etmesine uygun zemin hazırlamıştır. ABD'nin NATO bünyesinde gerçekleştirdiği insani müdahale ise binlerce kişinin ölmesi, yerlerinden edilmesi sonucunda geç kalınan bir müdahale olmuştur.

1.3.2. Somali

Somali bağımsızlığını 1 Temmuz 1960'da İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan dekolonizasyon sürecinin bir sonucu olarak kazanmıştır. Somali her ne kadar bağımsızlığını kazanmış olsa da parlamenter hükümetlerinin kabile ve kabilelerin alt kabilelerinden oluşan ittifaklar şeklinde oluşmasından dolayı kabilelerin kendi aralarında yaptığı savaşlar nedeniyle siyasi bir istikrar sağlayamamış ve başarısız devletler kategorisinde değerlendirilmeye başlanmıştır. 1969 yılında Tümgeneral Muhammed SiadBarre liderliğinde yapılan bir darbenin sonrasında sosyalist yapı oluşturulmuş, 1991 yılında ise Barre rejimi devrilmiştir. Rejimin devrilmesinde güç birliği yapan kabile liderleri Mohamed Farah Aideed ve Ali Mehdi Mohamed arasında yaşanan

güç mücadelesi ülkeyi iç savaşa sürüklemiş, Siad Barre'den sonra iktidar boşluğu kolay kolay doldurulamamış, Somali'de anarşi, kargaşa, açlık ve sefalet hüküm sürmeye başlamıştır. Somali Ulusal Harekâtı ülkenin kuzeyini kontrol altına alırken başkent Mogadişu ve güney kısımların çoğunda Birleşik Somali Kongresi'nin kontrolü ele geçirmesiyle ülke Somaliland ve Puntland olarak iki özerk yönetim altında yönetilmeye başlanmıştır. Bu tarihten itibaren Somali'de istikrarlı bir merkezi hükümet olmamıştır. Yaşanan çatışmalar çiftliklerin ve hayvancılığın bozulmasını dolayısıyla kıtlığı beraberinde getirmiştir. Yaklaşık 350.000 kişi açlık, hastalık ve iç savaş nedeniyle ölmüş (<http://www.theatlantic.com>), bu durumun medyaya yansması ile birlikte önceleri durumuma ilgisiz kalan BM, Somali'yle ilgilenmeye başlamıştır.

23 Ocak 1992 tarihinde BMGK aldığı 733 no'lu karar ile BM'nin birincil sorumluluğunun uluslararası barış ve güvenlik olduğu hatırlatılarak, barışın tehdit edildiği ifade edilmiş, yaşanan can kayıplarına son verilmesi adına silah ve askeri malzeme ambargosu konulmuş, ateşkes ve insani yardım çağrısı yapılmıştır. BM'nin girişimi ile Mohamed Farah Aideed ve Ali Mehdi Mohamed arasında ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma aynı zamanda BM insani yardım konvoylarının ülkeye girişinin ve ateşkesin gözlemlenmesi için Mogadişu'nun her iki tarafında da 20 gözlemcinin bulundurulmasının kabulünü de içermektedir (<http://www.un.org>). 17 Mart 1992 tarihinde kabul edilen 746 sayılı karar ile 733 sayılı karar teyit edilmiş, tarafların ateşkese uyarak ihtiyaç sahiplerine yardım dağıtılmasını engellenmeyeceğine dair sözlerine henüz uymadıklarına dikkat çekilerek mevcut durumun devamının uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği vurgulanmış ve ateşkes mekanizmasının kontrolü için teknik bir ekibin Somali'ye gönderilmesine karar verilmiştir (<http://www.refworld.org>).

24 Nisan 1992'de BM aldığı 751 sayılı karar ile UNOSOM (United Nations Operation in Somalia-Birleşmiş Milletler Somali Operasyonu)'un kurulmasını kabul etmiştir. Öte yandan 29 Nisan 1992'de Mohammed

Sahnoun Özel temsilci olarak atamış ve 50 gözlemciyi Ağustos ayında bölgeye göndermiştir. Yapılan teknik incelemeler sonucu verilen raporda ülkenin birçok kısmında açlığın devam ettiği, yiyecek dağıtımının silahlı çeteler tarafından gerek dağıtım noktalarına gerekse yardımların ulaştığı liman ve pistlere yapılan saldırılar ile engellendiği dolayısıyla ek güvenlik gücüne ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Bu rapora istinaden BMGK'nın 775 sayılı kararı ile UNOSOM'un toplam 4219 kişi olarak genişletilmesine karar verilmiştir. Söz konusu güvenlik önlemlerinin arttırılmasına rağmen yardımların ulaştırılmasında sıkıntı yaşanmaya devam edilmesi ve BM güçlerine yapılan saldırılar sorunun daha kapsamlı olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Somali'deki çatışmaların artması, yardımların ulaştırılmasındaki sıkıntılar nedeniyle yaşanan büyük insanlık dramına son vermek ve bu dramın boyutlarının uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesini engellemek amacıyla 3 Aralık 1992 tarihinde BMGK, BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde 794 sayılı kararı oybirliğiyle almıştır. Bu karar BM tarihinde gerçek anlamda insani müdahale olarak nitelendirilebilecek ilk insani müdahale olmuştur (Demirel, 2013:160). Çünkü kuvvet kullanılmaya karar verilmesinin nedeni olarak insanların yaşadığı dram ve bu dramın uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden bir boyuta ulaştığı gerekçe gösterilmiştir. 764 sayılı karar uyarınca kurulan ABD liderliğindeki UNITAF²(TheUnifiedTask Force -Birleşik Eylem Gücü) Somali'ye gönderilmiştir. Ocak 1993'de ABD Özel Temsilcisi Robert Oakley Etiyopya'da Somali aşiret liderleri ile yaptığı müzakereler sonucunda uluslararası gözetim altında ağır silahların bırakılmasını da içeren kapsamlı bir silahsızlanma anlaşmasını aşiret liderlerine kabul ettirmiştir (Dobbins vd.,2003:56). Ancak BM'nin, bütünleştirici bir yol haritası benimsemek yerine yerel olarak seçilen meclisler vasıtasıyla Somali'nin yönetilmesini

²Avustralya, Belçika, Botsvana, Kanada, Mısır, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hindistan, İtalya, Kuveyt, Fas, Yeni Zelanda, Nijerya, Norveç, Pakistan, Suudi Arabistan, İsveç, Tunus, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Birleşik Krallık ve Zimbabve

içeren bir yol haritası belirlemesi, çeşitli kabilelerin ve silahlı grupların liderlerinin arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir (Bingöl, 2013:91).

BMGK 814 sayılı karar ile ülkede siyasi istikrarın sağlanması, ülkenin yeniden inşası görevinin aşamalı olarak birlik güçlerine devredilmesi kararı almış, böylelikle UNITAF yerini UNOSOM II'ye bırakmıştır. Bu sorumluluk devrini Ocak ayından itibaren;

- i. Mart- Nisan 1993 civarı UNITAF'ın sorumluluklarının UNOSOM II'ye devredilmesini,
- ii. Mayıs 1993'de ABD'nin Somali'deki askerlerini yaklaşık 6.000 civarına indirmesini,
- iii. Sonbahar 1993'te ABD Hızlı Tepki Kuvvetleri'nin Somali'den çekilmesi ve Deniz Amfibi Gücü işlevini üstlenmesini,
- iv. Aralık 1993'te ABD'nin UNOSOM II'ye katkısı toplamda 3.000 personel olacak şekilde düzenlenmesini,
- v. Aralık 1994'te hükümetin kurulmasının ardından geri çekilmesini içermektedir (Poole, 2005:33).

Görüldüğü gibi Amerika'nın desteği olmadan UNOSOM II'nin işlevsel olamayacağı ve ABD'nin bu güçte etkinliğinin devam ettiği görülmektedir. Söz konusu karar neticesinde UNOSOM II'nin 4 Mayıs 1993 tarihinde Somali'ye gelişi BM güçlerine yapılan saldırıların artmasına neden olmuştur. Bu saldırılar neticesinde BM gücünde yer alan 24 Pakistanlı Aideed'in güçleri tarafından öldürülmüş, bunun üzerine BMGK 837 sayılı kabul ederek açıkça uluslararası toplumun Somali'de, Somali halkının güvenliğini korumak için bulunduğu altını çizmiş (Demirel, 2013: 160), bu saldırıyı gerçekleştirenlere yönelik her türlü önlemin alınmasını onaylamıştır. Bu karar neticesinde BM güçleri ile yaşanan kayıpların sorumlusu Aideed arasında restleşmeler hız kazanmış, diğer yandan barış yanlısı aşiretlerinin önde

gelenlerinin BM tarafından yanlışlıkla öldürülmesi BM'yi içinden çıkılmaz bir hale sokmaya başlamıştır. Yaşanan restleşmelerin sonucunda ABD'nin yıpranması ve Somali'nin giderek ABD için Vietnam olmaya başlaması üzerine ABD güçlerini Somali'den çekmeye karar vermiştir (Şahin, 2013:85). UNOSOM II'nin bel kemiği olan ABD'nin güçlerini 31 Mart 1994'ten itibaren geri çekmesi başka ülkelerinde güçlerini çekmesini beraberinde getirmiş, bu süreç 3 Mart 1995'te BM'nin geri çekilmesi ile sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak BM'nin Somali'de yaşanan insanlık dramına, insan hakları ihlallerine son verme ve BM Şartı'nın 39. maddesinde yer alan uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması gerekçeleri ile VII. Bölüm çerçevesinde atmış olduğu adımlar gerekli olsa da yeterli olmamıştır. Çünkü siyasal sorunların bir yansıması olan insan hakları ihlalleri askeri bir müdahaleyi beraberinde getirmiştir. Ancak yapılan müdahale kısa vadeli olarak insani ihtiyaçların karşılanmasına yardım ederken, uzun vadede temel siyasi sorunların daha karmaşık bir hal almasına neden olmuştur (Weiss, 2005: 70)

1.3.3. Ruanda

Ruanda, 19. yüzyılın sonlarından Birinci Dünya Savaşı'na kadar Almanya sömürgesi olmuştur. Bu dönemde sosyal statülerine ve ekonomik durumlarına göre halk Hutu ve Tutsi olarak iki sosyal sınıfa ayrılmış, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Belçika'nın kolonisi haline gelişi bu sosyal sınıfların ırksal bir kategoriye dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Belçika'nın izlediği politika neticesinde azınlıkta olan Tutsiler üstün hamî ırk olarak yönetici konuma geçmiştir. Hutular ve Tutsiler arasında ırk ayrımı giderek katı bir hal almış, daha önce var olan iki sınıf arasındaki geçiş zorlaşmış ve sahip olunan ırka göre kimlikler basılmış, Hutular birçok sosyal haktan mahrum edilmiştir. Belçika tarafından izlenen politikalar iki grup

arasında düşmanlıkların tohumunu ekmiş, Hutular'ın yönetimden pay alma istekleri Tutsiler'in de buna karşı duruşu ile gerilimler patlak vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan dekolonizasyon süreci ve insan haklarına ilişkin artan söylemler Belçika'yı Hutular'a karşı iyileştirme politikası yapmaya itmiştir. Bu durum neticesinde Belçika Hutular'ın yönetimde yer alma isteklerine şiddetle karşılık veren Tutsiler'e karşı Hutular'a destek vermiştir (Öztürk: 2011:68-70). Bu desteğin arkasında şüphesiz ki hem Tutsiler'in bağımsızlık isteklerine karşı koyma hem de çoğunlukta olan Hutular'ın böyle bir istekte bulunmalarının yaşatacağı sorunların önüne geçerek, mevcut durumunu koruyabilme amacı yatmaktadır. Bu amaca ulaşmak için Belçika 1959 yılında Hutular'ın kanlı bir devrimle yönetimi ele geçirmelerine izin vermiştir (Robinson, 2003).

1962 yılında bağımsızlığını ilan eden Ruanda'da yapılan seçimlerin ardından Hutular'ın işbaşına gelmesiyle 1973 yılına kadar sürecek olan ve Birinci Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan Hutular milliyetçiliğine dayalı bir yönetim inşa edilmiştir (Öztürk, 2011:73). 1973 yılında darbeyle yönetimi ele alan Hutular milliyetçisi Habyarimana yönetiminde Tutsiler'e karşı acımasız bir yönetim sergilemiş, Tutsiler'i sindirmek ya da ülkeyi terk etmeye zorlamak yöntemiyle bir "Hutuland" yaratmak istemiştir. Yaşanan bu süreç sonrasında Ruanda'yı terk ederek komşu ülkelere göç eden Tutsiler'in sayısı 500.000'e ulaşmıştır. Başlangıçta nüfus dağılımı % 85 Hutular, % 14 Tutsiler ve % 1 Twa'lardan oluşurken göçler sonrası bu oran % 90 Hutular, % 8-9 Tutsiler şeklinde almıştır (Çelik, 2006: 33). Ruanda'dan göç eden Tutsiler 1990 yılında "Ruanda Yurtsever Cephesi"ni kurarak ülkelere geri dönüş mücadelesine başlamış, bu mücadele ise iç savaşın çıkışının başlangıcı olmuştur. Hutular'ın yanında yer alan Belçika'nın kamuoyu baskısıyla geri çekilmesi üzerine ortaya çıkan boşluğu Fransa doldurmuş ancak Fransa'nın desteğine rağmen Hutular Ruanda Yurtsever Cephesi'ne karşı bir başarı elde edememiştir. Bunu sonucunda 1993 yılında taraflar arasında yönetimin iki taraf arasında

paylaştırılmasını öngören “Arusa Ateşkes Antlaşması” imzalanmıştır (Çelik, 2006:34). BM ise Ateşkes’in ardından 872 sayılı kararıyla Ruanda’nın başkenti Kigali’ye süreci gözlemlemek ve güvenliğe katkıda bulunmak üzere Kanada, Fransa ve Belçika askerlerinden oluşan 2500 kişilik barış gücü göndermiştir.

6 Nisan 1994’te Hutu Lideri Habyarimana’nın uçağının Kigali’nin hemen dışında düşürülmesi ile soykırım başladığını söylemek mümkündür. Bu olayla birlikte ılımlı Hutular, Tutsiler ve Belçikalı BM Barış Gücü,Hutular’ın hedefi haline gelmiştir. İki taraf arasındaki çatışma sürerken 10 Belçika askerinin öldürülmesi üzerine Belçika UNAMIR (United Nations Assistance MissionforRwanda-BM Ruanda Destek Komisyonu) bünyesindeki 440 askerini Nisan ayı ortalarında geri çekmiştir (Farrel, 2013:8). 100 gün süren çatışmalar neticesinde çoğunluğu Tutsilerden olmak üzere yaklaşık olarak 800.000 erkek, kadın ve çocuk ölmüştür (Organization of AfricanUnity, 2012).

Bir milyona yakın kişinin hayatını kaybettiği soykırımı uluslararası toplum tepkisiz kalmış, BM aktif bir tutum sergilememiş, BM’nin varlığı insani yardımlarla sınırlı kalmıştır. BM başlangıçta 872 sayılı kararla bölgede güvenliği sağlaması için UNAMIR görevlendirmiş ancak bu barış gücü bölgede güvenliği sağlayamamakla birlikte UNAMIR bünyesinde yer alan Belçika askerlerinin öldürülmesi üzerine 21 Nisan’da BMGnK (BM Genel Kurulu) 912 sayılı kararı ile barış gücünün kapasitesini 250 kişiyle sınırlandırmaya karar vermiş, bir nevi oradaki insanları kaderine terk etmiştir. BM barış gücünün askeri kapasitesinin azaltılmasının diğer bir anlamı uluslararası toplumun Ruanda’ya insani müdahale yapılmasına karşı olduğudur (Farrell, 2013: 8). UNAMIR görevini yerine getiremez duruma gelişi ile birlikte zaten aktif olarak bir rol üstlenmeyen BM, sivillere yardım etme, tarafları ateşkese davet etme, insani yardımların ulaştırılmasını sağlama şeklinde olaylara müdahil olmuştur. Olayların sürmesi üzerine Genel Sekreter

BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde zorlama tedbirleri önerse de BMGK böyle bir girişime yanaşmayarak taraflar arasında ateşkes görüşmelerini başlatmak üzere yetkilendirilmiş ve sayısal olarak arttırılmış bir ekip kurulmasına kadar vermiştir. Genel Sekreter, çatışmaların şiddetinin artması ve sivillere yönelik katliam yapılacağı bilgisinin alınması üzerine kuvvet kullanma teklifini yeniden sunmuşsa da BMGK bu yönde bir karar almamıştır (Keskin, 2002: 169). Fransa'nın kan dökülmesinin önlenmesi ve mülteciler için güvenli bölgeler oluşturulması için tek taraflı müdahale önerisi 22 Haziran'da BMGK tarafından 929 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve "Turkuaz Harekâtı (OperationTurquoise)" olarak adlandırılan operasyona iki ay süre tanımıştır. Fransa'nın müdahale kararına Hutular'la olan ilişkileri dolayısıyla şüpheyle yaklaşmış, amacının soykırımın önlenmesinden ziyade Tutsi ordusunun Kigali'ye ilerleyişini durdurarak Hutular'a yardım etmek olduğu ileri sürülmüştür (Fırat, 2009:145). Fransa'nın amacı her ne olursa olsun başarılı olamamış ve Tutsiler6 Temmuz 1994'te başkent Kigali'yi ele geçirmiş, 18 Temmuz 1994'te ise ateşkes ilan etmiştir. BMGK'nın 8 Kasım 1994 tarih ve 955 sayılı kararı ile soykırımdan sorumlu olanların yargılanması üzerine Ruanda Ceza Mahkemesi kurulmuştur.

Sonuç olarak bir milyona yakın kişinin katledildiği, üç milyona yakın kişinin ülke içinde yerinden edildiği, iki milyona yakın kişinin komşu ülkelere sığınmak zorunda kaldığı (Keskin, 2002:170) iç savaş ve soykırım olarak kabul edilen bir olayda BM'nin attığı adımların etkisiz kaldığı görülmektedir.

1.3.4. Kosova

Balkan coğrafyası geçmişinde birçok göç dalgasına maruz kalmış dolayısıyla çok uluslu, çok dinli toprak olmuştur. Avrupa ile Asya arasında son durak olan Balkanlar tarihin birçok döneminde savaş ve kargaşa yaşamıştır. Dinsel ve toplumsal farklılık arz etmesi Balkanlarda birçok devletin kurulmasına sebebiyet vermiş bu durum sınır çatışmalarını da

beraberinde getirmiştir. Balkanların bir diğer önemli özelliği bu coğrafyada yer alan devletlerin içinde diğer sınır ülkelerinin vatandaşlarının azınlık halinde bulunmasıdır. Bu durumda müdahale ve tahrike davetiye çıkarmaktadır. Tarih sahnesinde bu bölge hep önemli olmuş ve büyük Avrupa ülkelerinin güç gösterisi sergilediği bir arena dönüşmüştür.

Yakın tarihte de birçok ayaklanmaya ev sahipliği yapan bu bölgede birçok özerk ve ayrılıkçı iç karışıklıklar çıkmıştır. Balkanlar denince akla uzun bir süre Yugoslavya gelmiştir. Yugoslavya birçok farklı toplumu içinde barındıran çok uluslu yapıya sahip bir ülke olmuş, sınır ülke insanları azınlık da olsa yer almıştır. Bu durumla beraber bir de din olgusunun devreye girmesiyle parçalanma kaçınılmaz son olmuştur. Parçalanma sürecinde Kosova'da da ayaklanmalar gerçekleşmiş ve can kayıpları yaşanmıştır. 80'li yıllarda yaşanan olumsuz gelişmeler Kosova'da normal yaşamı etkilemiş ve ekonomik krizler meydana gelmiştir. Bu dönemde Kosova fazlasıyla göç vermiştir. Bu dönemde Belgrad yönetiminin Kosova'da olağanüstü hal ilan etmesi gerginliğin daha da tırmanmasına neden olmuştur. Temmuz 1990'da 183 sandalyesi bulunan Kosova meclisinin 123 Arnavut asıllı üyesinin 114'ü Kosova'nın diğer Yugoslavya Cumhuriyetleri ile aynı statüye sahip olduğuna ilişkin oy kullanmış ve Kosova'nın statüsü mecliste kabul edilmiştir. Fakat kısa bir süre sonra Sırbistan, Kosova meclisini ve hükümetini feshetmiş, Kosova yönetimine el koymuştur. Bu olay üzerine Kosova meclisinden 30'a yakın üye toplanarak Sırbistan'a karşı meclis içinde "Kacanicka Anayasası"nı ilan etmiştir. Eylül 1990'da "Kosova Cumhuriyeti Meclisi" kurulmuştur. Ardından referanduma giden bu meclis, Kosova'nın bağımsızlığı yönünde kullanılan oyların %99,8'inin alınmasını sağlamıştır. 19 Ekim 1991 Kosova Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Kosova Cumhuriyeti kurulur kurulmaz ilk tanıyan ülke Arnavutluk olmuştur. Bir sonraki yıl gerçekleşen başkanlık seçimlerini tek aday olarak seçime giren İbrahim Rugova kazanmıştır (Baş, 2009:23).

Kosova bulunduğu konum itibariyle de oldukça önemli bir yapıya sahiptir. Dağılmış Yugoslavya'nın orta kesiminde bulunan Kosova; Makedonya, Arnavutluk, Sırbistan ve Karadağ ile komşudur. Kosova toplumuna baktığımızda en çok nüfusa Arnavutluk sahiptir. Bağımsızlık yolunda ilerleyen Kosova'ya Belgrad'dan gelen müdahale gecikmemiştir. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti askeri birlikleri bölgeyi kontrol altına alma adına Kosova'ya girmiş ve 10 bine yakın insanın hayatına son vermiş ve bir milyona yakın insanın da evsiz kalmasına sebep olmuştur (ATASE, 2009: 34). (Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı [ATASE], 2009)

Kosova'da yaşanan bu olumsuz gelişmeler üzerine NATO müdahale kararı almıştır. Toplam 78 gün süren “Müttefik Güç Harekâtı (Operation Allied Force)” kapsamında gerçekleştirilen hava saldırılarıyla NATO, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin askeri birliklerini Kosova'dan çekilmeye zorlamış ve BMGK'nın aldığı 1244 sayılı karar ile UNMIK (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo- BM Kosova Geçici Yönetim Misyonu) oluşturulmuştur.

Hartia 1.1. Balkanlar Haritası

Üye devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmaları BM Şartı'nın 2/4 maddesi ile yasaklanmıştır. 51. madde kapsamında meşru müdafaa bu maddenin tek istisnası olarak ifade edilmiştir. Ayrıca BMGK, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptaması durumunda uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için BM Şartı'nın 41. ve 42. maddeleri kapsamında önlemler alınmasına karar verme yetkisine sahiptir. Bir bakıma BMGK, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için 42. madde kapsamında askeri güç kullanılmasına karar vermeye yetkilidir. NATO, BMGK yetkilendirmesi olmadan Kosova'daki insani krizi vurgulayarak Müttefik Güç Harekâtını başlatmıştır. Bu gelişme, hem insani müdahalenin hem de konu olan harekâtın uluslararası hukuka uygun olup olmadığı tartışması başlatmıştır (Çevikbaş, 2011:20). Diğer taraftan üzerinde durulan başka bir konuda insani müdahale anlamında gereklilik arz eden bir müdahale olduğudur.

24 Mart 1999 tarihinde başlayan operasyon NATO tarafından gerçekleştirilen ve yaklaşık 3 ay süren bir süreçtir. Sınırlı bir operasyon olmayan bu müdahale ABD öncülüğünde yürütülmüştür. Sadece Kosova bölgesi değil, ABD uçakları aynı zamanda Belgrad ve kuzeyini de hedef almıştır. Bombalama sonrası Yugoslavya'nın alt yapısı ciddi anlamda sarsılmıştır (Karakoç, 2006:233).

Haziran 1999 tarihinde tekrar NATO tarafından başlatılan hava bombardımanı ve ardından kara harekâtına geçilmesi sürece ayrı bir boyut kazandırmıştır. 12 Haziran 1999 tarihinde Kosova'ya giren NATO birlikleri Kosova'nın bağımsızlığına kadar bölgeyi kontrol altında tutmuştur. Acımasız bir politika güden Sırplar NATO bombardımanından sonra birliklerini Kosova'dan çekmeye başlamış, 21 Haziran'da da silahların bırakılması kabul edilmiştir. 20 Eylül'de ise NATO bombardımanı resmen durdurulmuştur.

1.3.5. Irak

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında uluslararası alanda yürütülen birçok diplomatik girişimden sonuç alınamaması 1991 yılında "Körfez Harekatı"nın temellerini atmıştır. Ağustos 1990'da gerçekleşen Kuveyt işgali ya da Kuveyt müdahalesi BM ve NATO'yu da harekete geçirmiştir. Ortamın yatışması ve Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi adına arabulucu ülkeler devreye girmişse de olumlu netice alınamaması BM kararlarını kaçınılmaz kılmıştır. Bu süreçte özellikle; Ürdün, Filistin, Fransa, SSCB, ABD ve Suudi Arabistan gibi ülkeler aktif rol üstlenmiştir. Tüm diplomatik çabaların sonuçsuz kalmasıyla birlikte Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak Hükümeti uluslararası arenada yalnız kalmıştır. BM'nin, birliğe üye olan Kuveyt devletinin toprak bütünlüğü sorumluluğunu taşıması noktasında on dört üyenin oyu ile alınan 660 sayılı karar müdahalenin önünü açmıştır. 39 ve 40. maddelere istinaden alınan bu karara göre (Örnek, 2013:103);

1. "Irak'ın Kuveyt'i işgali kınanmaktadır.
2. Irak'ın Kuveyt'ten acilen geri çekilmesi ve askeri kuvvetlerini kayıtsız şartsız 1 Ağustos 1990'daki duruma getirmesi istemektedir.
3. Irak ve Kuveyt bir an önce uyuşmazlıklarını çözmek, bu yoldaki çabaları; özellikle Arap Devletleri Birliği'ndekileri desteklemek üzere yoğun görüşmelere başlamaya çağrılmaktadır.
4. Bu karara uyulmasını sağlamak üzere gerekebilecek ilerideki aşamalara geçmeyi karara bağlanmaktadır."

Alınan bu kararlar net bir şekilde Irak'ın Kuveyt'ten bir an önce çekilmesini şart koşmaktadır. Batılı güçlü ekonomiler gibi Uzak Doğu'nun büyük güçlerinin de Irak'ın Kuveyt işgali meşru olarak kabul etmemesi Irak'ın uluslararası arenada yalnız kalmasına ve en önemli ihracat kalemi olan

petrolü satma konusunda ambargo ve engellerle karşılaşmasına neden olmuştur.

Kuveyt işgalinin ardından patlak veren Körfez Savaşı'nda BMGK'nın aldığı kararlar önem taşımakla beraber 1991 sonrası silahsızlanmaya ilişkin olarak BM birçok yaptırımında bulunmuştur. Bu yaptırımların bazıları şu şekildedir (Bassil, 2012:31)

- Tüm kimyasal ve biyolojik silah stokları, bunların alt sistemleri ve bileşenleri ile kitle imha silahlarına ilişkin ar-ge, destekleme ve üretim tesislerinin işleyişi derhal durdurulması,
- 150 km'den daha uzun menzile sahip füzelerin onarımının yanında ilişkili tesislerin üretimini durdurması, buna müteakiben BM müfettişleri ve IAEA (International Atomic Energy Agency- Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı) Aralık 1998'e kadar Irak'ta kalarak inceleme ve takipte bulunması.

Bunun yanında CIA Ekim 2002 tarihli "Irak ve Kitle İmha Silahları" başlıklı raporunda şu şekilde konuya eğilmektedir (Akt. Bassil, 2012:32):

"1998'deki denetimlerin bitiminden ve Birleşmiş Milletler kararlarına aykırı olarak Irak, kimyasal silah projesini sürdürdü, füzelerin geliştirilmesini ve üretilmesini sürdürdü ve biyolojik silahlara daha fazla yatırım yaptı. Çoğu uzman, Irak'ın nükleer silahlarını yeniden kurduğunu düşünüyordu. Ancak burada birbirinden farklı görüşler mevcuttur. Irak hakkında çalışmış eski bir diplomat olan Joseph Wilson, Şubat 2002'de CIA tarafından Saddam'ın kullanabileceği Nijer uranyumuna ilişkin olarak bir soruşturma başlatılmıştır. Nijer'in de Irak'a uranyum sağladığı aşikardır."

Esasında Irak'ın elinde kitle imha silahının olup olmadığı hala belirsizliğini koruyan bir hadisedir. Bu konuda yapılan araştırma ve incelemelerde çoğunlukla bir boşluk oluşmaktadır. Sağlıklı bilgiye ulaşmada da bir takım zorluklar yaşanmasının yanında konuya ilişkin ne sunuluyorsa onla yetinilmek durumunda kalınmaktadır. Bu da müdahalenin meşruluğuna gölge düşürmektedir.

BM'ye bağlı oluşturulmuş uluslararası gözetim birimlerinin başında gelen UNSCOM'un kontrolünde 1991-1994 yılları arasında Irak'ta 53.000 kimyasal silah imha edilmiştir. Daha sonra 1995-1996 yılları arasında yeniden silah üretimi içerisinde olduğu anlaşılan Irak'ın 325 kimyasal teçhizat da yine bu birim tarafından yok edilmiştir (Okur, 2008:169).

24 Ocak 1991'de başlayan Irak müdahalesi sonrasında Irak'ta süregelen istikrarsızlık, siyasi çıkmazlar, ulus ötesi yaptırım ve ambargolar bir yana milyonlarca insan hayatını kaybetmiş yine yüz binlerce insan da yurdundan ayrılmak zorunda kalarak çevre ülkelere iltica etmiştir.

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine BMGK üye devletlere askeri nitelikte zorlayıcı önlemler de dâhil olmak üzere kuvvet kullanma konusunda yetki vermiştir. BMGK tarafından alınan 678 sayılı Irak müdahalesi kararının uluslararası hukuk nezdinde dayanağı yine BM Şartı'nın 39. maddesidir. BMGK'nın 678 sayılı kararına dayanılarak yapılan askeri müdahale sonucu Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine son verilmiş ardından alınan 687 sayılı karar ile Irak'ın çekilmesi, Irak Kuveyt sınırının belirlenmesi için BM tarafından birim kurulması, Irak'ın biyolojik ve kimyasal silahlarının imha edilmesi kararlaştırılmıştır. Irak'ın BMGK'nın 687 sayılı kararını kabul etmesini ile ateşkes sağlanmış ve Irak bir denetim mekanizmasına bağlanmıştır.

BMGK'nın aldığı müdahale kararı ile on yılı aşkın sürece Irak, BM çatısı altında ABD öncülüğünde parçalanmış ve dağılmış bir yapıda kalmış, 11 Eylül 2001'den sonra ikinci bir müdahale dalgası ile karşı karşıya kalmıştır. UNSCOM gibi birimlerin yürüttüğü çalışmalar neticesinde ikinci

müdahalenin alt yapısı oluşmuştur BMGK 2002 yılında 1441 sayılı kararı olarak ikinci bir müdahalenin önünü açmıştır. Daha önce alınan kararlara uyulmadığı takdirde Irak'a karşı "ciddi yaptırımların" olabileceği vurgulanmıştır. Körfez savaşından kararın alındığı tarihe kadar silah imhaları gerçekleştirilmiş olsa da Irak'ın illegal silah üretim ve geliştirme merkezlerinde çalışmalar yapıldığına dair güçlü veriler sunan gözlemci heyeti BMGK'nın bu kararı vermesinde asli etkili taraf olmuştur. BM'nin içerisinde de 1441 sayılı kararın müdahale yetkisi içerip içermediği konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır. ABD ve İngiltere "ciddi yaptırımların" askeri kuvvet kullanımını da kapsadığını savunurken, Çin, Rusya ve Fransa bu kararın askeri kuvvet kullanımına izin vermediği yönünde nota göndermiş, BM Genel Sekreteri Kofi Annan ise bu ibarenin hiçbir şekilde savaş ilanı olarak algılanamayacağını altını çizmiştir (Göztepe, 2004:87). Hem BM daimi üyelerin hem de üye ülkelerin bir kısmının 1441 sayılı kararın savaş ilanına yetki vermediği görüşüne rağmen ABD ve İngiltere Irak'a karşı askeri müdahalede bulunmuştur. UNSCOM gibi Irak'ta çalışmalarını yürüten UNMOVIC (United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission-BM Silah Denetim Komisyonu)'in 2003 yılındaki raporunda da Irak'ın iyi bir işbirliğini içerisinde olduğunu belirtmiştir. Rapor genel olarak Irak lehine bir minvalde hazırlanmıştır. ABD ve müttefikleri Irak'a saldırmaya başladıktan sonra alınan 1472 sayılı BMGK kararı ile ABD ve İngiltere'nin dayatması ile insani müdahalenin önü açılmıştır (Reçber, 2007:74).

20 Mart 2003 ABD'nin Irak müdahalesinden önce Kuveyt'te hazırlığını yürüten ABD birlikleri "Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu"nu somut olarak 9 Nisan 2003'te Irak'ın başkenti Bağdat'a girerek göstermiştir. Böylelikle Irak'taki siyasi değişimin de ilk adımı atılmıştır. Rejimin devrilmesi için ABD tarafından özel olarak görevlendirilen emekli General JayGarner adı uzun süren müdahale toplantılarıyla uluslararası camia tarafından sıkça duyulmaya başlamıştır. Irak'lı muhaliflerle sürekli toplantılar organize eden Garner

Irak'ın demokratik ve federal bir yapıya kavuşturulması taraftarıdır. ABD çıkarlarını temsil eden Garner aynı zamanda Saddam sonrası kurulacak Irak Geçici Hükümetinin temellerini de yaptığı ikili görüşmelerle atmıştır (Pirinççi, 2004:483). 1483 sayılı BMGK kararı ile ABD'nin Irak'ta kurulacak olan geçici hükümet ve Irak'ın yeniden yapılandırılması noktasında yetkilendirilmesi ABD'nin Irak müdahalesinin de meşruluğu perçinlenmiştir.

1.3.6. Haiti

1990 yılında Haiti'de kurulan geçici hükümet BM'den gerçekleşecek siyasi seçimlerde gözlemci olmasını talep etmiştir. BM bu talep üzerine ONUVEH (The United Nations Observer Group for the Verification of the Elections in Haiti-Haiti Seçimleri Denetleme Gözlem Organizasyonu) adı altında bir grup kurmuştur. Bu grup seçimlerin gerçekleşmesini ve hazırlığını izleyerek BMGnK'ya bir rapor sunmuştur. Seçimlerden bir yıl sonra 1991 yılında askeri darbe sonucu seçimlerden galip gelen Jean-Bertrand Aristide sürgüne gönderilmiştir (www.unicankara.org.tr).

1993 yılının Haziran ayında BMGK 841 sayılı kararla Haiti'ye silah ve petrol ambargosu uygulanmasını uygun görmüştür. Daha sonra BMGK 917 sayılı kararla da Haiti'de tekrar inşa edilmesi arzu edilen demokratik yapının tesisi için Governors Island Antlaşması'na dikkat çekmiştir. Söz konusu kararla 841 sayılı kararda yer alan ambargoların devam ettirilmesi vurgulanmıştır. Yine bu kararda Konsey Haiti'deki siyasi kargaşanın bölge barışı için bir tehdit oluşturduğunun altını çizmiştir (Demirel, 2013:162).

Müdahalenin önünü açan ve “resmileştiren” süreç 1994 yılında tesis edilmiş, BMGK'nın 940 sayılı kararıyla daha önceki kararlarda sıkça vurgulanan demokrasinin tesisi ve bölge barışı sebep gösterilerek Haiti'ye müdahale yolu açılmıştır. 31 Temmuz 1994 tarihinde alınan bu karardan sonra ABD öncülüğünde yapılan askeri müdahalenin insan müdahale olduğu, resmi amacın insancıl nedenler olduğu vurgulanmakta fakat amacın esas özünün

ülkedeki kaos ve istikrasız ortam nedeniyle ABD'ye dönük mülteci akımının önüne geçilmesi olduğu ifade edilmektedir (Öztürk, 2011:26).

Müdahalenin önünü açan önemli adımların başında Haiti'deki geçici hükümetin BM'yi müdahaleye davet etmesi gösterilebilir. Devrik liderin davetiyle müdahalenin zeminini hazırlayan BMGK'ya uluslararası kamuoyu tarafından da birçok eleştiri gelmiş fakat dünyadaki siyasi konjonktür, ABD'nin müdahalede kilit rol oynaması ve istekli olması müdahalenin gerçekleşmesini beraberinde getirmiştir.

1.4. İnsani Müdahalede Yeni Bir Açılım: Koruma Sorumluluğu

1990'lardan sonra insan haklarının korunması ve devletlerin egemenlik hakları özellikle insani gerekçeler gösterilerek yapılan insani müdahaleler sonucu çatışan iki kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. BM Şartı'nın yorumlanması konusunda fikir birliğine varılamaması dolayısıyla kuvvet kullanımının hangi hallerde meşru olduğu tartışmaları insani müdahale kavramının gün geçtikçe yıpranmasına, sorgulanmasına neden olmuştur. Küreselleşme ile birlikte devletlerin davranışlarının diğer devletleri etkilemesi ve bu bağlamda yaşanan çıkar çatışmaları insani müdahaleye şüpheyle yaklaşılmasını beraberinde getirmiştir. Bir yandan insan hakları ihlallerine, soykırım ve etnik temizlik girişimlerine karşı sessiz kalmanın mümkün olmayışı öte yandan devletlerin egemenlik haklarını çiğnenmemesi gerekliliği arasında yaşanan sıkışıklık yeni bir açılım yapılması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. 1993 yılında Somali'ye yapılan uluslararası müdahalenin başarısızlığı, 1994 yılında Ruanda soykırımına karşı gerekli tepkinin gösterilmemiş olması, 1995 yılında Bosna Hersek'te yürütülen etnik temizliği durdurma noktasındaki yetersizlik ve son olarak NATO'nun BM'nin izni olmadan Kosova'ya müdahalesi hem BM'nin imajının zedelenmesi ve işlevselliğinin sorgulanmasını hem de insani müdahaleye karşı mevcut

bulunan tepkilerdeki artışı beraberine getirmiştir. Ortaya çıkan bu durum yeni bir formül arayışı sürecini hızlandırmıştır. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan 20 Eylül 1999'da BMGnK'da yıllık raporunu sunarken yapmış olduğu konuşmada devletlerden geleneksel egemenlik anlayışlarını gözden geçirmelerini talep etmiştir (Arsava, 2011:105). Söz konusu toplantıda Annan (1999) devletlerin egemenliği ile insani müdahalenin çatışan yönlerine dikkat çekerek, geçmişte yaşanan acı tecrübelerin yaşanmaması, insan hakları ihlallerine zamanında ve etkin müdahale edilebilmesi için egemenlik anlayışının küreselleşen dünya ve insan haklarını merkezine oturtan uluslararası sistemle entegre edilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. BM'nin izni olmaksızın yapılan Kosova müdahalesi örneğinden yola çıkarak mevcut durumun yarattığı ikilem üzerinde durmuştur. BM'nin izni olmaksızın yapılan müdahalenin yasallığı tartışılırken aynı zamanda BM'nin böyle bir yetkiyi vermesinin mümkün olmadığı durumlarda ağır insan hakları ihlallerine müdahale edilmemesinin de ne kadar doğru olduğu sorununa dikkat çekmiş ve bu sorunun çözümüne yönelik adım atılması gerektiğini belirtmiştir (<http://www.economist.com>). Bu amaçla kurulan “Devlet Egemenliği ve Müdahale Uluslararası Komisyonu” 2001 yılı sonunda “Koruma Sorumluluğu” adlı bir rapor yayınlamıştır (<http://responsibilitytoprotect.org>). Raporun özet kısmında Koruma Sorumluluğu'nun temel prensiplerinden biri olarak “devletin egemenliği sorumluluk gerektirir ve birincil sorumluluk halkının hayatının bizzat devletin kendisi tarafından korumasıdır” prensibi yer almıştır (<http://responsibilitytoprotect.org>). Görüldüğü üzere devletlerin egemenliği bir sorumluluk olarak düzenlenmiştir. Raporda müdahale ile egemenlik arasındaki ilişkinin çelişkili olmadığı aksine tamamlayıcı olduğu üzerinde durulmuştur (MacFarlane vd., 2004:978).

Evans ve Sahnoun müdahale hakkının ötesinde koruma sorumluluğunun üç önemli boyutu üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki durumun değerlendirilmesi noktasında anlam kazanmaktadır. Müdahale eden

değil yardıma ihtiyacı olan taraf açısından durum değerlendirilmelidir. İkincisi ise sorumluluk noktasında önem kazanmaktadır. Vatandaşlarını kitlesel kısımlardan, insan hakları ihlallerinden koruma sorumluluğu devletindir. Bu sorumluluğu yerine getirmemesi halinde ise uluslararası toplumun harekete geçme hakkı saklı tutulmaktadır. Üçüncüsü ise koruma sorumluluğunun bir şemsiye gibi kapsayıcıdır ve içinde tepki gösterme sorumluluğunun yanında önleme sorumluluğu ve yeniden inşa etme sorumluluğunu kapsamaktadır (Aytaç, 2014: 216). Önleme sorumluluğu görevi İnsan Hakları Konseyi ve BMGnK'ya; tepki gösterme sorumluluğu görevi BMGK'ya; yeniden inşa etme görevi ise UAD'ye ve BM'nin yeni kurulan "Barışı Konsolide Etme Komisyonu'na" verilmiştir. Koruma Sorumluluğu kavramına tepki gösterme sorumluluğunun dışında önleme ve yeniden inşa etme sorumluluklarının yüklenmesi insani müdahale kavramından ayrılan yön olarak tasarlanmıştır. Ayrıca koruma sorumluluğunun sadece askeri içerikli olmadığına altı çizilerek bir nevi iyi niyet gösterisi yapılmış, bu yolla insani müdahalenin kötü geçmişi üzerine astar çekilerek iki kavramın birbirinin aynısı olduğu düşüncesinin bertaraf edilmesi amaçlanmıştır. Öte yandan askeri müdahaleye başvurabilme şartı bağlanmıştır. Bu şartlar (ICISS, 2001);

1. Doğru Amaç: Müdahalenin birinci amacı insanların acılarını dindirmek ve önlemek olmalı,
2. Son Çare: Krizin önlenmesi ve sona erdirilmesi için askeri olmayan tüm seçenekler veya barışçıl yollar denemiş olmalı,
3. Orantısız Araçlar: Askeri müdahalenin yoğunluğu ve süresi insanları korunabilmesi için minimum süre olarak belirlenmelidir.
4. Olumlu Gelişme Beklentisi: Müdahaleyi haklı kılabilecek acıları önleme ya da durdurmada makul başarı şansının olması, eylemin sonuçlarının eylemsizliğin sonuçlarından daha kötü olmaması.

Bu şartlar arasında en önemlisi müdahalenin insani acıyı durdurmak ve önlemek amacıyla yapılmış olmasıdır. Söz konusu şartların varlığına ek olarak askeri müdahaleye karar verme konusunda BMGK'nın yetkili olduğu belirtilmiştir (ICISS, 2001:XII). BMGKdaimi üyelerinin veto yetkileri nedeniyle karar alamadıkları durumlarda yaşanabilecek felaketlerin önüne geçmek için söz konusu devletlerin hayati çıkarlarının olmadığı durumlarda bu yetkilerini kullanmamaları önerilmiş, bunun gerçekleşmediği durumlar da sürecin tıkanması veya karar alınamaması durumları için BMGnK'nın acil çağrısıyla “Barış İçin Birlik Toplanma” alternatif olarak değerlendirilmiştir (Aytaç, 2014: 209). BMGK'nın harekete geçmemesi halinde diğer bir alternatif olarak BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde sonradan yetkilendirilmek suretiyle bölgesel örgütlerin yetkili olması söz konusudur. Öte yandan “büyük ölçekli hayat kaybı” (large scale loss of life) ve “büyük ölçekli etnik temizlik” (large scale ethnic cleansing) askeri müdahale için “haklı neden eşiği” olarak düzenlenmiştir. Böylelikle uluslararası toplum, halkları, soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suç eylemlerinden koruma sorumluluğunu üstlenmiştir (Kelleci, 2015).

Bölgesel olarak koruma sorumluluğuna yönelik tepkilere bakıldığında Batılı devletlerin, birçok Sahraaltı Afrika devletlerinin ve Latin Amerika devletlerinin büyük ölçüde rapordan memnun oldukları görülürken, Doğu Asya ülkelerinin rapora daha ihtiyatlı yaklaştığı, Rusya'nın ilgisiz kaldığı, Çin'in ise raporu reddettiği görülmektedir. Rapora gösterilen farklı yaklaşımların nedenleri şüphesiz ki söz konusu devletlerin ulusal çıkarları ve geçmişten getirdikleri devlet miraslarıdır. Bu noktada yoğun bir çatışma geçmişi olan Afrika devletlerinin rapora olumlu yaklaşımları yadsınmaz bir gerçektir. Öte yandan bu mirasın bir sonucu olarak beraberinde getirilen müdahale anlayışı söz konusu rapora göre daha kapsamlıdır. Bu durum gerek Afrika Birliği gerek ise Güney Afrika Kalkınma Topluluğu Antlaşmaları'nda kendini göstermekte; soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlara

müdahale edilmesine ilişkin söz konusu antlaşmalarda açık hükümler bulunmaktadır. Buna karşın, birçok uluslararası hukukçu tarafından “jus cogens” olarak kabul edilen sistematik ırk ayrımcılığı ve kitlesel insan hakları ihlalleri rapora dahil edilmemiştir (MacFarlane vd., 2004: 981-982).

Amerika kıtasındaki devletlerin içişlerine karışmama prensibi gündemlerinde olmakla birlikte “kutsal” olmadığı görülmekte, çıkarları bağlamında göz ardı edilebilmektedir. Bu bağlamda ICISS’in söylemlerinin benimsendiği ve sivil halkın kitlesel ihlallerden koruma sorumluluğunun açıkça üstlenildiği görülmektedir. Doğu Asya hükümetleri ve bölgesel örgütler rapora ihtiyatlı yaklaşmakta, devletlerin içişlerine karışılmaması gerektiğini savunmaktadır (MacFarlane ve diğerleri, 2004: 982).

ICISS tarafından ortaya atılan kavramın sınırları BM reformu için yapılan 2005 Dünya Zirvesi’nin sonuç belgesinde çizilmiştir. Söz konusu belgede koruma sorumluluğu “Her devlet nüfusunu soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğuna sahiptir. Bu sorumluluk gerekli ve uygun yollarla bu suçlar ve bunların teşviki de dahil önlenmesini gerektirir. Bu sorumluluğu kabul ediyoruz ve buna uygun hareket edeceğiz. Uluslararası toplum, uygun oldukça, bu sorumluluğu uygulamak için devletleri teşvik edip onlara yardım etmeli ve erken uyarı kapasitesini kurmada BM’yi desteklemelidir.” şeklinde yer almış (World Summit Outcome, 2005: 30) ve dört bölümlük bir yaklaşım ile ortaya konmuştur (Barbour and Gorlick, 2008:540).

1. Her devletin, halkını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumak için birincil sorumluluğu vardır; ve bu sorumluluk korumayı da içerir.
2. Uluslararası toplum bu sorumluluğunu yerine getirme konusunda devletlere yardımcı olmalı ve erken uyarı kapasitelerinin kurulmuş ve korunmuş olduğundan emin olmalıdır.

3. Uluslararası toplumun nüfusu insanlığa karşı işlenen soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve suçlardan korumak için tamamlayıcı sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluk BM aracılığıyla diplomatik, insancıl ve diğer barışçıl yollarla ve BM Şartı'nın VI. ve VII. bölümlerine uygun olarak gerçekleşmelidir.
4. Yukarıda sayılan araçların yetersiz kalması ve ulusal otoritelerin halklarını korumada başarısız olması halinde uluslararası toplum BMGK aracılığıyla BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde harekete geçebilir.

Dolayısıyla devletlerin egemenliği bir hak olarak değil bir sorumluluk olarak dizayn edilerek “sorumluluk olarak egemenlik” anlayışıyla devlete üç sorumluluk yüklenmiştir. Birinci sorumluluk içsel sorumluluk olup devletin halkını koruması öncelik olarak en üst düzeye konulmuştur. Devletlerin egemen eşitliğine atıf yapan dışsal sorumluluk ise diğer devletlerin egemenlik haklarına saygılı olmayı gerektirmektedir. Devleti kapsayan egemenlik ile toplum ve bireyi kapsayan egemenlik şeklindeki bu iki farklı sorumluluk yaklaşımı BM'ye üye oldukları andan itibaren otomatikman devletlerin egemenliğinin aynı zamanda bir sorumluluk olduğunu kabul ettikleri bir yapının varlığına işaret etmektedir (Aytaç, 2014:211). Üçüncü sorumluluk olan hesap verme sorumluluğu ise devletlerin halkalarına karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi ya da getirememesi durumunda hesap verme mekanizması içermektedir. Söz konusu yükümlülüklerini yerine getirmeyen devletler ise başarısız devletler olarak nitelendirilmektedir. Görüldüğü üzere insanların haklarını koruma konusunda ilk yetkili devlet iken bu sorumluluğun yerine getirilmesinde isteksiz olması, yetersiz olması veya vahşeti gerçekleştirenin bizzat kendisi olması ya da bir devlet içerisinde olan eylemlerin devlet dışında yaşayan insanları doğrudan tehdit etmesi durumlarında uluslararası toplumun harekete geçme hakkı saklı tutulmakta,

uluslararası topluma insanları koruma konusunda tamamlayıcı sorumluluk yüklenmektedir (ICISS, 2001: 17)

Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'ne bakıldığında ICISS Raporu'nun tamamen yer almadığı bazı noktalarda kesintiye uğradığı görülmektedir. Söz konusu kesintiler ise bazı hususların havada kalmasını beraberinde getirmekte, bu durum koruma sorumluluğuna ilişkin yapılan eleştirilerin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Söz konusu raporla sonuç bildirgesi arasında farklılaşan noktalardan ilki; müdahale için gerekli olarak sayılan “doğru amaç, son çare, olumlu gelişme beklentisi, orantısız araç ve yetkili makam” kriterlerinin tamamının sonuç bildirgesinde yer almaması sadece müdahale konusunda yetkili makam kriterine yer verilmesi ve bu konuda tek yetkili makamın BMGK olduğunun ortaya konmasıdır. Bu noktadan hareketle ikinci farklılık ise raporda öngörülen BMGK'nın karar alamaması veya sürecin ilerlememesi durumunda BMGnK'yave bölgesel örgütlere yetki verilebilmesi hususu Dünya Zirvesi'nde kendine yer bulamamıştır. Öte yandan BMGK'nın kuvvet kullanmaya ilişkin karar alma sürecinin tıkanmaması için öngörülen beş daimi üyenin hayati çıkarları olmadığı durumda veto yetkilerini kullanmamaları tedbirleri de kabul edilmemiştir. Dolayısıyla daimi üyelerin veto hakkı nedeniyle karar alma mekanizmasının işlememesi durumunda izlenecek yolun ne olduğu konusunda açıklığın bulunmaması koruma sorumluluğuna yapılan eleştirilerin nedenlerinden birini oluşturmuştur (Arsava, 2011:111). Yine diğer bir farklılık noktası ICISS raporunda uluslararası toplumun müdahalesi için devletin koruma sorumluluğunu kullanmada yetersiz ve isteksiz olmasından söz edilirken sonuç zirvesinde devletin açıkça başarısız olması öngörülmektedir. Bu noktada devletin açık şekilde başarısız olması durumunun nasıl bir zamanlamayla belirleneceğinin net olmaması kavrama getirilen bir diğer eleştiridir (Arsava, 2011:111). ICISS Raporu'nda “geniş çaplı hayat kayıpları” veya “geniş çaplı etnik temizlik” gibi durumlar askeri müdahale konusunda haklı sebep olarak gösterilirken

Dünya Zirvesi Sonuç Bildirgesi'nde kapsam daraltılarak “soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, etnik temizlik ve savaş suçları” durumları ile sınırlandırılmıştır (World Summit, 2005: 31).

Koruma sorumluluğu kavramının dünyayı medeni-medeni olmayan ayırımına iterek sömürgeciliği yeniden canlandıracağı ve özellikle ABD hegemonyası için bir kılıf niteliği göreceği bir diğer eleştiri noktasıdır. Diğer bir eleştiri noktası karar alma sürecindeki keyfiyettir. Benzer olaylar karşısında seçici davranılması, bir standardın olmaması ve bir müdahalenin meşruluğu ile yasallığı arasında BM otoritesinin derin bir boşluk yaratmasıdır (MacFarlane vd., 2004: 977). Ayrıca koruma sorumluluğu kavramının insani müdahaleyi meşrulaştırma çabası olduğu ve aslında koruma sorumluluğunun “eski doktrinlerin (insani müdahale ve haklı savaş) güncelleştirilmiş sürümü” (Marks ve Cooper, 2010: 93) olduğu yönünde görüşler bulunmaktadır. Ancak insani müdahale konusundaki temel farklardan birisi uygulama alanının net olmasıdır. İnsani müdahalenin hangi durumlara uygulanacağı belirsizken koruma sorumluluğunun “soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlar, etnik temizlik ve savaş suçları” olmak üzere dört suçla sınırlandırıldığı görülmektedir. Öte yandan koruma sorumluluğu devletin kendi vatandaşlarını korumasını bir sorumluluk olarak işlemiş ancak başkaları adına müdahale hakkından bahsetmemiştir. Bu yönüyle uluslararası topluma belirli sorumluluklar yükleyen koruma sorumluluğu insani müdahaleden ayrılmaktadır (İren, 2013:80).

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKUN TEMEL PRENSİPLERİ IŞIĞINDA İNSANİ MÜDAHALE

2.1. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı

2.1.1. BM Öncesi Dönem

Tarihsel süreç içerisinde ulus devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte devletler kendi çıkarlarını elde etmek ve egemenliklerinin devamını sağlamak için savaşa başvurmuş, savaş hakkını egemenliğinin ifadesi olarak görmüştür. Bu görüş Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar kabul görmüş daha sonra dini, felsefi ve ahlaki yönlerle bu yetki kısıtlanmaya çalışılmışsa da devletlerin aralarındaki ilişkileri düzenlemede yetersiz kalınmış, uluslararası alanda kaosun yaşanmasını engelleyecek kapsayıcı bir gücün varlığına ihtiyaç duyulmuştur. Ancak böyle bir gücün BM Sistemi'nin kuruluşuna kadar söz konusu olmayışı ve savaşın ya da kuvvet kullanımının meşru bir gerekçeye dayandırılması ihtiyacı bu konuda birçok teorisin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu teorilerin üzerinde en çok konuşulana, temeli ilk çağlara dayanan ve siyasi konjonktürde yaşanan gelişmelerle birlikte yeni form kazanarak günümüze kadar ulaşan “Haklı Savaş Teorisi”dir. Bu teorisin temelleri ise Roma hukukuna dayanmaktadır. Antik Roma ve Antik Yunan’da “haklı savaş (bellumjust)” ve “haksız savaş (belluminjustum)” ayrımı üzerinde çok durulmuş (Taşdemir, 2006:96), Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra “Haklı Savaş Teorisi” adıyla Saint Augustine tarafından Hıristiyan dünyasına üç temel savaş hukuku ilkesinin varlığına dayandırılarak kazandırılmıştır. Bu ilkeler (Dalar, 2008b:231);

1. “Savaşın bireyler tarafından değil ülkenin sorumlusu olan hükümdar tarafından yürütülmesi gerekir,

2. Savaşın haklı bir nedeni olmalıdır,
3. Savaşın taraflarda iyiliğe erişmek veya kötülükten kaçınmak gibi haklı amaçların olması gerekir.”

Uluslararası hukukun babası olarak adlandırılan Hollandalı ünlü hukukçu Hugo Grotius ise bir savaşın haklı savaş olarak kabul edilebilmesinde 6 kritere dikkat çekmiştir. Bunlar (Bakırcıoğlu, 2011:29);

1. Yakınlık (yaklaşan ya da gerçekleşen bir tehdide karşı savunma),
2. Orantılılık,
3. Kabul edilebilir başarı şansının olması,
4. Savaşın resmen ilan edilmesi,
5. Savaşın resmi otorite tarafında ilan edilmesi,
6. Savaşın son çare olmasıdır.

Haklı Savaş doktrininde savaş ilan etmenin ya da kuvvete başvurmanın belli koşulları barındırıp barındırmadığı ile ilgilenilmiş, şekli bir takım koşulların varlığı ile devletlerin savaşa başvurma hakkının varlığına işaret edilmiştir. Savaşın haklı olarak görülmesinin genel olarak şu başlıkları içerip içermemesine göre değerlendirileceği ortaya koyulmuştur. Söz konusu başlıklar; “Haklı bir neden, hukuka uygun otorite, hukuka uygun niyet/iyi niyet, zor kullanımının amacının ötesinde zarar vermemesi ya da oranlılık, savaşa son çare olarak başvurulması, amacın barışa ulaşılma olması ve son olarak savaşın başarı şansının olmasıdır” (Ereker, 2004:2).

16. yüzyıldan itibaren savaşın devletlerin egemenliğinin bir parçası olarak görülmeye başlanması ile birlikte önemini yitirmeye başlayan “Haklı Savaş Teorisi”, büyük kayıplar verilmesine neden olan Birinci Dünya Savaşı’nın yaşanması ile birlikte aynı kayıpların tekrar yaşanmasının önlenmesi amacıyla yeni form kazanarak uluslararası alanda tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilen Almanya’nın

(...) Almanya, Almanya ve bağlaşıklarının, Müttefikler ve temsil edilen hükümetlere ve halklarına saldırması sonucu dayatılan savaşın verdirdiği kayıplar ve zarardan sorumlu olduklarını kabul eder (Versailles Barış Anlaşması'nın 231. Maddesi, Bahçe,2010:15).

hükümünü içeren Versailles Antlaşması'nı imzalayarak savaşın suçlusu olduğunu kabul etmesiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Önceleri savaşın yasaklanmasına yönelik yapılan örgütlenme çalışmaları devletlerin savaş olarak ifade ya da ilan etmeden istedikleri gibi kuvvet kullanımına devam etmeleri, savaşın genel geçer tanımının yapılmasındaki zorluk gibi nedenlerden dolayı yerini kuvvet kullanımının yasaklanması, böylelikle devletlerin boşluktan yararlanarak keyfi hareket etmelerinin önüne geçilmesi çalışmalarına bırakmıştır.

Günümüzde uluslararası hukuk bağlamında kuvvet kullanma en geniş anlamda “savaşı da kapsamak üzere çeşitli silahlı zorlama yolları” (Bozkurt, 2007: 8) olarak tanımlanmaktadır. Devletlerin tek taraflı olarak kuvvete başvurmalarının uluslararası sisteme yönelik tehdit olarak algılanması, ateşli silahların kullanılmaya başlanması, sınırlı bir alanda başlayan savaşların kısa sürede çok sayıda devleti içine alacak şekilde büyük bir çatışmaya dönüşerek kontrol edilmesinin imkansızlaşması, artan teknoloji ile beraber savaşın cephelerden şehirlere kayması nedenleri (Çakmak, 2014: 180-181) ile uluslararası barışın ve güvenliğin tesis edilerek ortaya çıkan düzenin devamlılığının sağlanmasının savaşların yasaklanması ile mümkün olacağı düşüncesi ön plan çıkmış, bu düşüncenin hayat bulması uluslararası örgütler eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyeti (MC) bu alandaki evrensel kapsamlı ve tüm yetkileri bünyesinde barındıran ilk örgüt olsa da başarıya ulaşamamıştır. Çünkü MC Misak'ı da kuvvet kullanımını yasaklanmamıştır aksine devletlerin barışçı yolların tükenmesi sonucunda savaşa başvurma hakkının varlığı kabul

edilmiştir (Keskin, 1998:30). Misak'ın kuvvet kullanımı ile ilgili maddeleri incelendiğinde; 12., 13. ve 15. maddelerin devletlerin sorunlarını savaşa başvurmadan çözmesi yönünde kuralları, 16. madde'nin ise bu kurallara uyulmaması halinde uygulanacak yaptırımları içerdiği, kuvvet kullanımını kesin bir dille yasaklamadığı görülmektedir. Misak'ın 12. maddesine göre Cemiyet üyeleri aralarında anlaşmazlık çıkması durumunda konuyu ya hakemliğe ya da Konsey'in incelemesine sunmayı kabul etmekte, hakemlerin kararından ya da Konsey'in raporundan sonra üç aylık bir süre geçinceye kadar, hiçbir durumda savaşa başvurmamayı kabul etmektedir. Dolayısıyla söz konusu üç aylık sürenin bitiminde savaşa başvurmanın önü açılmaktadır. Yine Misak'ın 15. maddesine göre; Cemiyet Üyeleri, aralarında ilişkilerin kesilmesini doğurabilecek nitelikte bir anlaşmazlık çıkarsa ve bu anlaşmazlık 13. maddede öngörülen hakemliğe sunulmazsa, anlaşmazlığı Konsey'e götürmeyi, anlaşmazlığa taraf bulunan devletlerin temsilcilerinin oyları hesaba katılmaksızın oy birliği ile kabul edilen Konsey Raporu'nda yer alan kararlara uygun hareket eden hiçbir taraf devlete karşı savaşa başvurmamayı taahhüt eder. Dolayısıyla söz konusu Konsey Raporu kararlarına uygun davranmayan devlete karşı savaşa yolu açıktır. Misak'ın savaşı engellemediği, savaşa giden yolu düzenlediği görülmektedir.

BM sisteminin başlayışına kadar geçen sürede kuvvet kullanımının önlenmesine yönelik atılan adımlardan bir diğeri ise 1928 yılında imzalanan Briand-Kellogg Pakti'dir. Üç maddeden oluşan Pakt, MCMisaki'nda eksikliği duyulan kuvvet kullanımının yasaklamasını içermektedir. Pakt'ın 1. maddesi ile uluslararası ihtilafların çözümünde ve tarafların birbirleriyle olan ilişkilerinde ulusal politikanın bir aracı olarak savaşa başvurmak yasaklanmıştır. Aynı Pakt'ın 2. maddesi ile taraflar aralarındaki sorunların kökeni ve nedeni ne olursa olsun her türlü anlaşmazlığın çözümünde barışçıl yolların dışında bir yola başvurmamayı kabul etmiştir (Williams, 1935: 347-348). Tıpkı MCMisaki'nda olduğu gibi Briand-Kellogg Pakti'nda da savaş

kelimesinin kullanılması Pakt'ın yalnızca savaşa başvurmayı yasakladığı, savaşa varmayan kuvvet kullanımına dayalı tedbirleri yasaklamadığı görüşlerini beraberinde getirmiştir (Taşdemir, 2006: 99). Dolayısıyla meşru müdafaa durumu, uluslararası zorlama tedbiri, sözleşmeye taraf devletler ile taraf olmayan devletler arasında oluşabilecek muhtemel anlaşmazlık ve sözleşmeye aykırı hareket etme gibi nedenlerle kuvvete başvurmanın mümkün olabileceği sonucu doğmuştur (Dilek, 2013:150). Pakt'ın kuvvet kullanımını yasaklamadığına ilişkin görüş birliğine varılamamış, bu görüşün aksini savunanlar Pakt'ın geneline bakıldığında güçlü bir terminolojinin etkililik ilkesinin tesisi ile tarafların tutumları birlikte değerlendirildiğinde Pakt'ın önemli ölçüde kuvvet kullanımını yasakladığı sonucuna varılacağını savunmuştur (Taşdemir, 2006:99). Öte yandan Briand-Kellog Paktı'nda anlaşmaya aykırı davranan devletlere karşı hangi yaptırımların nasıl uygulanacağına, nasıl ve hangi yollarla zorlama tedbirleri alınacağına yer verilmemesi Pakt'ın diğer bir eksik yönünü oluşturmaktadır (Orallı, 2014: 109). Hem MC Misakı hem de Briand- Kellogg Paktı, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına engel olamasa da uluslararası alanda savaş yasağı fikrinin olgunlaşmasına katkı sağlamıştır.

2.1.2. BM Sonrası Dönem

Tarihsel süreç içerisinde savaşın engellenmesine yönelik atılan adımlara bakıldığında büyük kayıpların yaşandığı savaşların sonunda savaşın engellenmesine ve yasaklanmasına yönelik çalışmaların hız kazandığı diğer dönemlerde ise bu konunun üzerinde çok durulmadığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında bu yönde atılan adım olan MC'nin kuruluşu gibi İkinci Dünya Savaşı sonunda da benzer bir adım atılarak BM yapısının kurulduğu görülmektedir. MC Misakı ve Briand-Kellog Paktı'nda savaş teriminin kullanılması her ikisinde de kuvvet kullanımının yasaklanmadığı yönünde farklı yorumların yapılmasına yol açmıştır. Her iki

belgede de eksiklik olarak nitelendirilen ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için gerekli görülen kuvvet kullanmanın yasaklanması BM Şartı ile mümkün olmuştur. MC Misakı ve Briand-Kellog Paktı'nda yer alan eksikliğin giderildiği ve evrensel niteliğin ön plana çıkarıldığı BM Şartı, 26 Haziran 1945 tarihinde 51 ülke tarafından imzalanmış ve 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. BM Şartı'nın kuvvet kullanımı konusunda yeni bir dönemin başlangıcı olduğunu ABD Başkanı Truman "Ne kadar güçlü olursak olalım, her zaman istediğimiz şekilde hareket etme hakkımız olmadığını kabul etmeliyiz." (Akt. Örnek, 2013:37) sözleriyle vurgulamıştır.

BM Şartı'nın MC Misakı ve Briand-KellogPakt'ına göre en büyük farklarından biri savaş teriminin yerini kuvvet kullanımı ve kuvvet kullanım tehdidi terimine bırakmasıdır. Uluslararası alanda kuvvet kullanımının açık bir şekilde yasaklanması BM Şartı ile gerçekleşmiş, kuvvet kullanımını gerektiren istisnai haller ve kuvvet kullanımı yetkisi yine aynı Şart ile düzenlenmiştir. BM'nin kuruluş amacının temelinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması yer almaktadır. Bu nedenle ülkeler arasında uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü sağlanmaya çalışılmış, kuvvet kullanma yasağı getirilerek ülkelerin kendi başlarına istedikleri zaman kuvvete başvurmalarının önüne geçilerek çatışmaların engellenmesi böylelikle uluslararası alanda barış ve güvenliğin tesis ve devamının sağlanması yönünde bir dizi kurallar getirilmiştir. BM'nin kuvvet kullanımı ile ilgili sorumluluk alanını uluslararası boyutla sınırlandırılan Şart'ın 2/3. maddesinde uluslararası nitelikteki uyuşmazlıkların çözümü için üyelerin barışçıl yollara başvurması gerekliliği üstünde durulmuştur. Barışçıl yolların neler olduğu ise 33. madde de sıralanmıştır. Bunlar; görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal yollar, bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurma ya da tarafların kendilerinin seçeceği diğer barışçıl yollardır.

Kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma, BM Şartı'nın omurgası olarak nitelendirilebilecek 2/4. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir;

“Teşkilatın üyeleri, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başkadevetin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir şekilde tehdit veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”

Bu hüküm uyarınca kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunma yasaklanmış olmakla birlikte kuvvet kullanımının tanımının yapılmamış olması, kuvvet kullanımının sadece silahlı kuvvet kullanmayı mı kapsadığı, ekonomik ve siyasi alanda baskı yapılmasının da kuvvet kullanmaya dahil edilip edilemeyeceği tartışma konusu olmuştur. San Francisco Konferansı'nda Brezilya kuvvet kullanım yasağının ekonomik baskıyı, Ekvador fiziksel ve moral baskıyı, İran ise siyasi baskıyı da içermesini talep etmiş, ancak bu tekliflerin hiç biri kabul edilmemiştir (Schrijver,2015: 470). Yapılan tartışmaların taraflarının gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler ve sosyalist ülkeler ekseninde ayrıştığı görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ve sosyalist ülkeler ekonomik zorlamaların da kuvvet kullanma kapsamında değerlendirilmesi gerektiği üzerinde dururken gelişmiş ülkelerin sadece kuvvet kullanımının silahlı boyutunun olduğu görüşünü savunduğu görülmektedir (Örnek, 2013: 38). Öte yandan hem BM Şartı'nın giriş bölümünde “ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye...” şeklinde yer alan ifadede de silahlı kuvvetler ibaresinin kullanılması hem de BMGnK tarafından kabul edilen “Dostça İlişkiler Bildirisi'nde” silahlı kuvvet kullanımına yer verilmesi bu görüşü destekler niteliktedir (Keskin, 1998: 36).

Kuvvet kullanımı ya da kuvvet kullanım tehdidi konusunda görüş ayrılığı yaşanan diğer bir konu ise bu yasağın kapsamı ile ilgilidir. Söz konusu görüş ayrılığının temeli Şart'ın 2/4. maddesinde yer alan “devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına gerekse BM'nin amaçları ile bağdaşmayacak.....” ifadesine getirilen farklı yorumlardan kaynaklanmaktadır. Bu yorumların ilki devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı ile BM'nin amaçları ile çatışmayan kuvvet kullanımları yasak kapsamında değildir, bu nedenle bu madde kısıtlayıcıdır. Dolayısıyla bu görüşe göre bir devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına zarar vermeden ve BM'nin amaçları ile çelişmeden kuvvet kullanımının önü açıktır ki, bu şekilde yorumlanması var olduğu ileri sürülen kuvvet kullanım hakkının kötüye kullanılmasını beraberinde getirir. Diğer bir görüşe göre ise bu madde de yer alan yasak kısıtlayıcı değil kapsayıcıdır. Devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı ile BM'nin amaçlarına maddede yer verilmesindeki amaç pekiştirme yapmaktır (Keskin, 1996: 72). Simma (1999:2) da yasağın gerek biyolojik gerek tarihsel açıdan ele alındığında kapsayıcı niteliğinin net olduğunu savunmaktadır. Ayrıca San Francisco Konferansı'nda bazı ülkelerin temsilcileri “BM amaçları ile bağdaşmayacak...” ibaresinin yer almasının bunun dışındaki durumlarda kuvvet kullanımını yasaklanmadığı şeklinde yorumlanabileceği konusunda tereddütlerini dile getirmiştir. Örneğin Kosta Rika kuvvet kullanımının yasağının mutlak olduğunun açıkça belirtilmesi için bu ifadenin silinmesini önerirken, Norveç bu ifadeyi maddenin son kısmına koymamayı önermişse de bu öneriler ABD ve Birleşik devletler tarafından kabul edilmemiş ancak bu devletleri ikna etmek için “devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına karşı” ifadesi eklenmiştir. Özellikle küçük devletlerin BM'nin amaçları adı altında kendilerine karşı güç kullanılabileceği yönünde maddede bir boşluğun olduğu düşüncesinden yola çıkarak yapılan bu ekleme, küçük devletler için bir teminat niteliğindedir (Schrijver, 2015:471). Dolayısıyla

ABD temsilcisinin San Francisco Konferansı'nda dile getirdiği gibi bu hükmün kısıtlayıcı değil kapsayıcı olduğunu söylemek mümkündür. İlk görüşün “Minareyi çalan kılıfını hazırlar” atasözünde olduğu gibi bir durumun ortaya çıkışını ve devletlerin kuvvet kullanımına bahaneler yükleyerek haklı konuma geçmesini beraberinde getireceğinden, böyle bir ortamın ise uluslararası barış ve güvenliğin tehdi dolayısıyla da BM'nin amaçları ile ters düşmesi sonucunu doğuracağından kabul edilmesinin pek mümkün olmadığı görülmektedir.

Kuvvet kullanma tehdidinde bulunma yasağının varlığı ise her an gerçekleşebilecek bir tehdidin olmasını, gelecekte belirsiz bir niteliğinin olmamasını gerektirir. Örneğin somut bir tehdidin varlığı nedeniyle UAD, 1949 Korfu Davası'nda kendi gemilerine ateş eden Arnavutluk nedeniyle İngiliz gemilerinin Boğazdan ateşe hazır halde geçişini hukuka aykırı kuvvet kullanma tehdidi olarak nitelendirmemiştir (Keskin, 1996: 23).

Kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma, BM Şartı ile yasaklanmış olmakla birlikte istisnaları bulunmaktadır. Bunlar:

1. “Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanımı,
2. BM Güvenlik Konseyi tarafından kuvvet kullanımı,
3. Güvenlik Konseyi faaliyete geçmeden beş sürekli üyenin kuvvet kullanması,
4. İkinci Dünya Savaşındaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılmasıdır” (Bozkurt, 2007:20).

Şart'ın 2/4. maddesinde “herhangi bir başka devlete” ifadesinin yer alması kuvvet kullanımının sadece üye ülkelere karşı değil BM üyesi olmayan ülkeleri de içine alacak şekilde yasaklandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu madde BM Şartı'nın evrensel nitelikte olduğunu göstergesidir.

2.1.2.1. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları

2.1.2.1.1. Meşru Müdafaa Hakkı

BM Şartı'nın kuvvet kullanımı konusunda istisna tanıdığı dört durumdan biri olan ve üzerinde en çok tartışılan 51. maddesinde yer alan meşru müdafaa hakkının kullanılmasıdır. Şart'ın meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. maddesi şu şekildedir;

“Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”

Meşru müdafaa hakkına esnek yorumlanarak kuvvet kullanımına imkân tanınmasının önüne geçmek için sınırlandırmalar getirilmiştir. Bu amaçla BM Şartı ile meşru müdafaa hakkının varlığından söz edilebilmesi için söz konusu devletin silahlı saldırıya hedef olmasının gerekliliği hükme bağlanmıştır. Madde de açıkça bir saldırı eyleminin varlığı zorunluluk olarak belirtilmesine rağmen ülkelerin örf ve adet hukuku dolayısıyla silahlı çatışmaya varmayan tehdit durumlarında da meşru müdafaa hakkının saklı bulunduğu görüşü ortaya atılmıştır. Bu görüşün temel çıkış noktası BM Şartı'nın örf ve adet hukuku kurallarını kaldırmadığıdır (Aral, 1999:43). Ancak bu görüşün aksini savunanlar ise, BM Şartı'nın kabulünden itibaren örf ve adet hukukundan gelen meşru müdafaa hakkının korunduğu kabul edilse bile bu hakkın örf ve adet hukukunun etkisinden çıkarak BM Şartı'nın etkisine girdiği, dolayısıyla

silahlı saldırı olması koşulunu esnetemeyeceği görüşünü ileri sürmektedir (Stanimir, 1996: 95).

Meşru müdafaa hakkının doğmasının bir ön koşulu olan silahlı saldırının tanımı BM Şartı'nda yapılmamış, ancak BMGnK'nın 1974 tarih ve 3814 sayılı kararının 1.maddesinde saldırının tanımı şu şekilde yapılmıştır;

“Saldırı, bir Devletin diğer bir Devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya işbu Tanımda belirtildiği üzere, Birleşmiş Milletler Andlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılmasıdır.”

Söz konusu kararın 3. maddesinde saldırı olarak nitelendirilecek eylemler sayılmıştır. Bu eylemler;

- a. “Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devleti istila etmesi veya ona hücum etmesi veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir istiladan veya hücumdan ileri gelen herhangi bir askeri işgal veya kuvvet yoluyla başka bir Devletin ülkesinin veya bir bölümünün ilhakı;
- b. Bir Devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir Devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bir Devletin diğer bir Devletin ülkesine karşı herhangi bir şekilde silah kullanması;
- c. Bir Devletin liman veya kıyılarının diğer bir Devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması;
- d. Bir Devletin silahlı kuvvetleriyle başka bir Devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına saldırması;
- e. Bir Devletin başka bir Devlette sonuncusuyla yapılan bir anlaşmaya göre bulunan silahlı kuvvetlerinin o anlaşmada öngörülen hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya bu silahlı kuvvetlerinin

- varlığının bu ülkede anlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürülmesi;
- f. Ülkesini başka bir Devletin emrine veren bir Devletin, ülkesinin o Devlet tarafından üçüncü bir Devlete karşı saldırı amacıyla kullanılmasına izin vermesi;
- g. Bir Devlet tarafından veya bir Devlet adına diğer bir Devlete karşı yukarıda listesi verilen fiillere varan veya o ölçekte olan silahlı kuvvet fiillerini icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami askerlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılması.”

Görüldüğü üzere 3. maddenin ilk beş paragrafında sayılan doğrudan kuvvet kullanım şekilleri ile son iki paragrafında yer alan dolaylı olarak nitelendirilebilecek kuvvet kullanımının savaş ilan edilmiş olsun olmasın saldırı fiil olarak kabul edileceği açıkça belirtilmiştir. Bu madde meşru müdafaa hakkı bağlamında değerlendirildiğinde g paragrafı hariç diğer paragraflarda sıralanan eylemler silahlı çatışma durumunun varlığına işaret ettiği için meşru müdafaa hakkını doğurmaktadır. Ancak meşru müdafaa hakkının var olması için silahlı saldırı gerçekleşmiş olmasının koşul olarak 51. madde de belirtilmesi nedeniyle kuvvet kullanım tehdidi, sınır olayları gibi olaylar ile “g” paragrafında yer alan silahlı saldırıya varmayan faaliyetler meşru müdafaa hakkını doğurmamaktadır (Örnek, 2013: 44).

Yine meşru müdafaa hakkının kullanımı ile ilgili UAD 27 Haziran 1986 tarihli “Nikaragua’ya karşı Askeri ve Yarı-Askeri Faaliyetlere” ilişkin kararında, 51. maddeyi yorumlayarak silahlı saldırı niteliği taşımayan kuvvet kullanma ve karışma eylemlerine hedef olan devletin ülkesi dışında silahlı bir askeri faaliyette bulunmasının meşru müdafaa hakkı kapsamında değerlendirilemeyeceğine, meşru müdafaa hakkının doğumu için silahlı saldırının varlığının şart olduğuna karar vermiştir (Toluner, 1993:407).

Gerek BM Şartı'nın 51. maddesi gerekse BMGnK'nın saldırının tanımı ile ilgili almış olduğu 3814 sayılı karar ve Uluslararası Adalet Divanı'nın Nikaragua davasına ilişkin 1986 yılında aldığı karar gereği meşru müdafaa hakkının söz konusu olabilmesi için silahlı bir saldırının var olması gerekmektedir. Öte yandan her ne kadar 51. maddede açıkça yer almasa da meşru müdafaa hakkının kullanılmasında uluslararası örf ve adet hukukundan kaynaklanan orantılılık ve gereklilik ile ilgili sınırlamaların geçerli olduğu kabul edilmektedir (Örnek, 2013:47).

BM Şartı'nda meşru müdafaa ile ilgili düzenlenen diğer husus meşru müdafaa gerektiği durumda devletlerin aldıkları önlemleri hemen Konsey'e bildirmekle yükümlendirilmiş olmasıdır. Öte yandan meşru müdafaa hakkının Konsey'in barış ve güvenliği tesisi ile son bulacağı belirtilmiştir (Madde 51). Dolayısıyla bir devletin meşru müdafaa hakkı çerçevesinde kuvvet kullanım hakkı BMGnK'nın barış ve güvenlik ile ilgili gerekli önlemleri alması ile son bulmaktadır.

BM Şartı'nda meşru müdafaa ile ilgili bir diğer düzenleme devletlere müşterek meşru müdafaa hakkı tanınmasıdır. Dolayısıyla silahlı saldırıya uğrayan bir devlete başka bir devlet kendini savunması için yardım edebilir. Bu yardım saldırıya uğrayan devletin yardım talebi üzerine yapılabileceği gibi olması muhtemel saldırılar için devletler arasında önceden yapılan müşterek savunma anlaşmaları çerçevesinde de yapılabilir. BM Şartı 51. madde ile müşterek meşru müdafaya imkan tanırken 52. madde ile uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve korunması konusunda BM'nin amaç ve ilkeleri ile çelişmemek üzere bölgesel anlaşmaların ya da kuruluşların var olabileceğini de hükme bağlamıştır.

2.1.2.1.2. BMGK Tarafından Kuvvet Kullanımı

BM Şartı'nın kuvvet kullanımına yasağına ilişkin istisnalarından biri BMGK'nın kuvvete başvurusudur. Bu durum BM Şartı'nın "Barışın Tehdidi,

Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlıklı VII. Bölüm’ünde düzenlenmiştir. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden sağlanması hususunda alınacak önlemlerin niteliğinin belirlenmesi ve gerekli olması halinde kara, deniz ve hava kuvvetlerinin kullanımını da dahil yapılacak girişimler konusunda BMGK yetkilendirilmiştir. Bu yetkilendirmenin temelinde BMGK da yer alan beş daimi üyenin barış ve güvenliğin tesis için kısa sürede ve etkili kararlar alınmasının sağlayabileceği düşüncesi yer almaktadır (Örnek, 2013:56).

BMGK’nın BM Şartı uyarınca başvurabileceği yöntemleri düzenleyen maddelerden biri olan 39. madde şu şekildedir;

“Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır.”

Bu madde kapsamında Güvenlik Konseyi’i barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptaması halinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunabileceği gibi (BM Şartı, mad.39), tavsiyelerde bulunmadan tarafların gerekli gördüğü geçici önlemlere uymasını talep edebilir (BM Şartı, mad.40). Görüldüğü üzere barışın tehdit edildiğini ya da bozulduğunu ve bir saldırı eyleminin varlığını tespit etme ile yetkilendirilen Konsey’in 39. madde kapsamında yaptığı tavsiyeler bağlayıcı nitelikte değildir. Bunun anlamı Konsey’in tavsiyede bulunmadan da 40. madde uyarınca tedbir alma yetkisi bulunmaktadır. Bu tedbirler çatışmanın durdurulması, ateşkes, silahlı kuvvetlerin geri çekilmesi, anlaşmaya varılması, askeri malzemeye ambargo konulması gibi tedbirleri içerebileceği gibi söz konusu tedbirlerin uygulanmasını denetleyecek mekanizma ve organların önerilmesi şeklinde de olabilir (Civelek, 1990: 21).

BMGK'nın uluslararası barış ve güvenliğin tesisi için alabileceği tedbirler BM Şartı'nın 41. ve 42. maddelerinde düzenlenmiştir. Silahlı kuvvet kullanımını içermeyen tedbirleri düzenleyen 41. madde şu şekildedir;

“Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.”

BMGK'nın 41. madde kapsamında öngörülen silahlı kuvvete başvurmayı gerektirmeyen önlemlerin yetersiz kalması ihtimalinin söz konusu olduğu durumlarda silahlı kuvvet kullanımına başvurmasını düzenleyen 42. madde şu şekildedir;

“Güvenlik Konseyi, 41. Madde de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.”

Bu madde ile BMGK, BM üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerinin kullanımını da içeren girişimlerde bulunulması konusunda yetkilidir. Tavsiye niteliğinde olan 39. maddenin aksine 42. madde BM üyelerinin tamamı için bağlayıcıdır (Keskin, 1996: 68). Konsey zorlayıcı tedbirler arasında yer alan ekonomik yaptırım kararını ilk kez 1965 yılında İngiltere'den bağımsızlığını ilan eden Güney Rodezya'ya karşı, kuvvet

kullanımına kararını ise Kore Savaşı'nda vermiştir. BMGK,VII. Bölüm çerçevesinde yetki kullanımını 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgalinde, 1992 yılında Somali'de, 1993 yılında Bosna'da, 1996 yılında Zaire'de ve 2011 yılında Libya'da sürdürmüştür (Çakmak, 2014:188-189).

BMGK anlaşmadan doğan kuvvet kullanım hakkını kullanırken BM Şartı'nın amaçlarına ve temel ilkelerine uygun hareket etmek zorundadır. Öte yandan silahlı kuvvet kullanımını gerektiren kararların alınması, Şart'ın 27/2. maddesine göre, onbeş üyeden dokuz üyenin olumlu oyu ile alınır. Bu üyelerden ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve Birleşik Krallık daimi üye olarak veto hakkına sahiptir.

BM Şartı'nın 43. maddesi Konsey'in Şart'ın 42. maddesinden doğan hakkını kullanmasına ilişkin üye ülkelere çeşitli yükümlülükler yüklenmiştir. Bu yükümlülükler 43/1. madde de şu şekilde düzenlenmiştir:

“Birleşmiş Milletler'in tüm üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere, Güvenlik Konseyi'nin çağrısı ile özel anlaşma ya da anlaşmalar uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli silahlı kuvvetleri ve geçit hakkını da içine almak üzere her türlü yardım ve kolaylığı Konsey'in hizmetine sunmayı yüklenirler.”

Civelek'e (1990:23) göre bu maddede öngörülen anlaşmalar yapılmadığı için üye ülkelerden oluşan uluslararası bir ordu kurulması söz konusu değildir. Bu nedenle 42. madde kapsamında BMGK'nın kuvvet kullanım imkânı doğmamıştır. Bu nedenle BMGK kuvvet kullanımını gerektiren hallerin varlığını tespit ederek kuvvet kullanımı konusunda üye ülkeleri yetkilendirme yoluna gitmiştir (Duran, 2002: 133). Tamçelik (2013:1237) ise bu durumu farklı açıdan ele alarak uluslararası bir ordunun kurulması zorunluluğu olmadığını şu şekilde ifade etmiştir;

“Güvenlik Konseyi’nin silahlı zorlamalara başvurabilmesi için böyle bir gücü kurabilmesi zorunluluğu yoktur. Zira üye devletlerin, alınmış olan silahlı zorlama kararına uymasıyla birlikte bu hükmün doğrudan yerine getirildiği düşünülmektedir”.

Görüleceği gibi meşru müdafaa durumu dışında kuvvet kullanım yetkisi sadece BMGK’ya verilmiş olmakla birlikte Konsey bu yetkisini üye devletler eliyle gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla BMGK’nın kuvvet kullanma yetkisi saklı kalmakla birlikte uygulamada bu yetkisini üye devletler ya da 53. maddede düzenlenen bölgesel örgütler eliyle kullanabildiği görülmektedir.

BM Şartı’nın 43. maddesinde öngörülen özel anlaşmalar yapılmadığı gibi aynı Şart’ın 47. maddesinde Güvenlik Konsey’ine gerekli olan askeri ihtiyaçlarla ilgili danışmanlık yapmak ve yardımcı olmak amacıyla kurulması ve Konsey’in emrine verilen silahlı kuvvetlerin yönetilmesinden sorumlu olması öngörülen Askeri Kurmay Komitesi’nin de kurulmadığı görülmektedir (Duran, 2002: 135).

BM Şartı, BM’nin amaçlarıyla bağdaşmak şartıyla çeşitli yerel ve bölgesel anlaşmaların yapılmasına, kuruluşların kurularak uyuşmazlıkların çözülmesine imkân sağlamaktadır. 52. madde ile BM amaç ve ilkeleri ile bağdaşan anlaşmaların ve kuruluşların oluşturulmasına izin verilmekte ve söz konusu anlaşmalara ya da kuruluşlara dâhil olan üyelerin yerel uyuşmazlıkları Genel Kurul’a getirmeden önce bu anlaşmalar ya da kuruluşlar aracılığıyla çözmeye çabalaması önerilmektedir. Aynı zamanda 53. madde uyarınca BMGK tarafında yetkilendirilmiş olmak koşuluyla söz konusu bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından zorlama eylemine girişilebilmektedir. Bu maddede yer alan BMGK tarafından bölgesel örgütlere kuvvet kullanım konusunda izin verilmiş olması gerekliliği BM’nin kuvvet kullanma tekelinin devam etmesini sağlamıştır (Başeren, 2003: 49).

2.1.2.1.3. İkinci Dünya Savaşındaki Düşman Devlete Karşı Kuvvet Kullanımı

Kuvvet kullanımı konusunda dördüncü istisna İkinci Dünya Savaşı'ndaki düşman devletlere karşı kullanıma ilişkindir. BM üyesi olan devletlerin İkinci Dünya Savaşı sırasında düşmanı olan devletlere karşı girişeceği mücadelelere anlaşma hükümlerinin engel teşkil etmediği Şart'ın 107. maddesi ile düzenlenmiştir. Dolayısıyla BM üyesi ülkelerin İkinci Dünya Savaşı'ndaki düşmanlarına karşı girişeceği eylemler ve alacağı tedbirler Şart'ın 53/1. maddesi yer alan “Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eylemine girililmeyecektir” hükmü dışında tutulmuştur.

Üye ülkelerin örgütün düşman devlet tarafından yapılacak yeni bir saldırıyı önleme görevini üstlenene kadar hareket serbestliğine sahip olduğu, hükümetlerin kendi istekleri ile oluşturacakları kuvvetler ile tehditleri engelleyebilecekleri ve bunu yaparken BMGK'nınbu yönde bir kararına ihtiyaç duymayacakları görülmektedir. Söz konusu hareket serbestliği sadece İkinci Dünya Savaşı'nda ki düşman devletlerle sınırlı tutulmuştur (BM Şartı, mad.53/2).

Günümüzde de BM üye ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı'ndaki düşmanlarına karşı bu maddeden doğan haklarını kullanmalarının önu açık olmakla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen dengeler dikkate alındığında pratikte uygulama alanı bulması zor gözükmektedir. Buradan da yola çıkarak kuvvet kullanımının teoride dört istisnası olmakla birlikte uygulamada meşru müdafaa hakkının ve BMGK kararı ile kuvvet kullanımının mümkün ve meşru olduğu görülmektedir (Bozkurt, 2007: 23).

2.1.2.1.4. BMGK Faaliyete Geçmeden Düşman Devlete Karşı Kuvvet Kullanımı

BM Şartı ile kuvvet kullanımının meşru kabul edildiği bir diğer durum BMGK faaliyete geçmeden beş daimi üyenin BM adına müşterek hareket etmeleridir. Bu durum Şart'ın 106. maddesi ile düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre; Dört Ulus Bildirgesi'nin tarafları (ABD, İngiltere, Çin ve SSCB) ile Fransa'ya, BM'nin çalışma ve uygulama protokolünün hazırlanma aşamasında uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekebilecek her türlü eyleme BM adına birlikte girişme yetkisi verilmekle birlikte özel bir anlaşma oluşturulmadığı (BM Şartı, mad. 43) ve birlikte hareket etme imkanının araştırıldığı süre zarfı göz önüne alındığında söz konusu madde'nin çok işlevsel olmadığı görülmektedir (Bozkurt, 2007:21).

2.2. Devletlerin Egemen Eşitliği ve İçişlerine Karışmama

Egemenlik kavramı, Avrupalı devletler arasında yüzyıllar boyunca var olan siyasal, toplumsal ve ekonomik koşulların yansımaları, yaşanan iktidar mücadelelerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu yöndeki kuramsal tartışmaların neticesinde şekillenerek günümüz uluslararası sisteminde yerini almıştır (Beriş, 2008: 57). Avrupalı devletler arasında süregelen “Otuz Yıl Savaşları” ve “Sekseken Yıl Savaşları” sonunda 1648 yılında imzalanan Vestfalya Barış Antlaşması din savaşlarının sonu olmuş, dinsel aidiyet ilişkileri yerini topraksal ve dini temelli olmayan aidiyet ilişkilerinin almaya başlamasıyla egemenliğin kaynağı tanrısal olmaktan çıkmaya başlamıştır (Oğuzlu, 2007:3). Modern devlet sistemlerinin ortaya çıkışının bir sonucu olarak ele alınmaya başlayan egemenlik kavramı, devlet olmanın temel unsuru olarak değerlendirilmiştir. Avrupa’da Roma-Cermen İmparatorluğu ve Katolik Kilisesi’ne karşı monarşilerin üstünlük sağlayarak bağımsızlıklarını ilan etme sürecinde dile getirdikleri içişlerinde tek iktidarın kendileri olduğu, dışişlerinde ise kendilerinden üstün bir gücün varlığını kabul

etmedikleri düşüncesi egemenliğin hukuksal bir kavram olarak kullanılmasının ilk yansımalarıdır (Turhan, 2003:216). Ulus devletlerin ortaya çıkışı ile hayat bulan egemenlik kavramını modern anlamda ele alarak siyaset biliminin temel yapı taşı haline getiren ilk isim Bodin'dir. Bodin, "Devletin Altı Kitabı" adlı eserinde egemenliği kanunla kısıtlanamayan bir güç olarak ifade ederek, bir ülkede yaşayan tüm insanlar ve tebaa üzerinde kanunla kısıtlanamayan en üstün iktidar olarak tanımlamıştır (Kapani, 2010:56). Egemenliği devletin olmazsa olmazı olarak gören Bodin'e göre egemenliğin üç unsuru bulunmaktadır. Bunlardan ilki mutlaklıktır; egemenliğin başka bir güç tarafından sınırlandırılması mümkün değildir. İkinci unsur sürekliliktir; egemenin egemenlik hakkını kendinden sonrakine devretmesi olarak tanımlanan süreklilik devletin sürekliliğinin de ifadesidir. Egemenliğin üçüncü unsuru ise bölünmezlik ve devredilemezliktir. Egemenlik, egemenin egemenlik haklarını başkası ile paylaşamayacağı, kısmen ve tamamen başkasına devredemeyeceği esasına dayandırılarak (Saygılı, 2014:189-191) mutlakiyetçi monarşilerin meşrulaştırılmasının yolunu açmada kullanılmıştır (Heywood, 2012: 35). Bu bağlamda ortaya çıkan egemen devletlerin uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olarak kabul edildiği ve modern devlet sisteminin inşası olarak kabul edilen Vestfalya Antlaşması (1648) ile egemenliğin uluslararası düzende yerinin öneminin ön plana çıktığı görülmektedir. Vestfalya sisteminde devletler, kendi iradeleri ile taraf oldukları anlaşmalarla belirlenen devletler arası hukukun eşit özneleri olarak kabul edilmektedir (Bulut, 2003:185). Modern uluslararası ilişkilerin temel kuralları olan toprak bütünlüğü, devletlerin egemen eşitliği ve içişlere karışma ilkeleri Vestfalya Antlaşması'nın uluslararası sisteme kazandırdığı birer çıktı olmuştur.

Monarşilerin meşrulaştırılmasında araç olarak kullanılan egemenliğin el değiştirmesi milat olarak nitelendirilen Fransız Devrimi ile gerçekleşmiş, egemenliğin sahip olduğu özelliklere dokunulmadan monarktan alınıp ulusa

verilmesi ile ulusal egemenlik devrinin kapıları açılmıştır. Dolayısıyla Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan ulus-devlet ile özdeşleşen modern devlet, egemenliğe sahip oluşu ile kendinden önceki siyasal yapılanmalardan farklılaşmıştır (Beriş, 2008:56-59).

Klasik egemenlik kuramı egemenliği, devletlerin egemenliğinin ülke içerisindeki en yüksek kudrete ve devletin ülkesi üzerindeki fert ve topluluklara karşı üstün otoriteye sahip oluşunu ifade eden iç egemenlik ile devletin diğer devletlerle ilişkilerinde hiçbir devlete bağlı olmadığı ve onlarla eşit özneler olduğunu, hukuki bakımından bir diğerinin diğerinden herhangi bir üstünlüğünün bulunmadığını ifade eden dış egemenlik olmak üzere iki farklı boyutta ele almıştır (Özman, 1964: 59). İç egemenlik devletin siyasi iktidarının, diğer iktidar sahibi gerçek ve tüzel kişilerin üzerinde olmasını ifade ederken dış egemenlik devletin uluslararası alanda kendi rızası dışında hiçbir sınırlamaya tabi olmamasını ifade etmektedir (Akyılmaz, 1998: 213). Ancak uygulamaya bakıldığında egemenliğin devletin iç alanında mutlak, başka bir devletin egemenliğiyle karşılaştığı dış alanda ise göreceli olduğu görülmektedir. İç ve dış egemenliğin aynı sistemin parçası olması dolayısıyla devlet egemenliğinin anlam kazanması başka devlet tarafından saygı duyulması ile gerçekleşmekte, bu durum ise uluslararası sistemin varlığını gerektirmektedir (Beriş,2008:65).

Krasner (1999:35) egemenliği iç egemenlik, sınırlı ve karşılıklı bağımlılık egemenliği, uluslararası hukuk egemenliği, Vestfalyan egemenlik olarak dört farklı boyutta ele almıştır. Bir devlette kamu otoritesinin örgütlenmesi ve bu otoritenin denetim mekanizmasına, kontrol gücüne sahip olması *İç Egemenliği*; Kamu otoritesinin sınır aşan hareketlerini de denetleyebilme kabiliyeti *Sınırlı ve Karşılıklı Bağımlılık Egemenliği*; Devletlerin birbirlerini tanımaya dayalı egemenlik alanı *Uluslararası Hukuk Egemenliği*; Dış aktörlerin iç otorite konfigürasyonuna müdahale etmemesi *Vestfalyan Egemenliği* tanımlamaktadır(Krasner, 1999:35). Vestfalyan

egemenlik, bir yandan dış aktörlerin iç otoritenin oluşumuna müdahale edememesi anlamına gelen dış egemenlik ile örtüşürken diğer yandan, devletin kendi sınırları içerisinde mutlak ve rakipsiz karar alma yetkisine sahip olması fikrinden hareketle iç egemenlik kavramını desteklemektedir (Demirel, 2012:13). Dolayısıyla “devletin içinde düzen, siyaset ve hukuk; dışında ise anarşi, güç mücadelesi ve savaş vardır” (Kaygusuz, 2014:35).

Vestfalya barışından sonra egemen eşitlik kavramının gelişiminde 1814 Viyana Kongresi önemli bir yere sahiptir. Viyana Kongresi sonrasında Avrupa’da yeni oluşturulan statükoyu koruma amacıyla oluşturulan Dörtlü İttifak, “güçlü Avrupa devletlerinin egemen eşitlik prensibini dejenere ederek devletin kendi siyasi yapılanma şeklini belirleme hakkına saldırmayı normalleştirme yollarını aramış, bu arayış egemen eşitlik kavramını olumsuz etkilemiştir” (Öğüt, 2013:153). Bu durum İkinci Lahey kadar geçen süre zarfında da devam etmiş, bu süre zarfında gerçekleştirilen konferanslarla Avrupa güç dengesi yeniden oluşturulmaya çalışılırken güçlü Avrupalı devletler odak noktası olmuştur. Yürütülen konferanslarda çok küçük devletler yok sayılarak sorunlar çözümlenmeye çalışılmış, bu nedenle atılan adımlar evrensel bir nitelikte olamamıştır. Büyük devletlerin kendi çıkarlarını gözeterek ve küçük devletleri yok sayarak attıkları adımlar Avrupa eksenli dünya siyasal sisteminden memnun olmayan ülkeler grubunu arttırmıştır. (Emiroğlu, 2006:113-114). Bu durum uluslararası barış ve güvenliğin tesisinde bu tarz uygulamaların sonuç vermeyeceği hatta uluslararası barışın daha da zora sokulabileceği bir ortama işaret etmiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı’nın çıkması küçük devletlerinde dahil olacağı örgütsel bir yapının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu döneme kadar çeşitli işbirlikleri içerisinde yer alarak egemenlik haklarından ödün vermemek adına örgütlenme yolunda adım atmayan büyük devletler, egemenliklerini ellerinde tutabilmek adına bir örgütlenmeye giderek 1919 yılında başlayan Paris Barış Konferansı neticesine MC’ninkuruluşuna karar vermiştir. Egemenlik anlamında konuya

bakıldığında bazı yazarlar MC'ye üye olmanın devletlerin yetkilerini kısıtlayacağını düşünürken bazı yazarlar kısıtlamanın mümkün olmadığını savunmaktadır. Özman'a (1964: 82-83) göre MC'nin devletlerin egemenliğine getirdiği kısıtlamayı hem üye hem de üye olmayan devletler yönünden ayrı ayrı değerlendirmek gerekir. Üye devletler bakımından değerlendirildiğinde;

- a. Devletlerin eşitliği ilkesi benimsenmekle birlikte müttefik ve ortak devletlere üstünlük tanınması,
- b. Hem Genel Kurul hem de Konsey'de oybirliği ile kararlar alınmasına karşın bazı hallerde (Mad.15/6, mad.15/10 ve 16/4) salt çoğunluk usulünün kabulünün bir kısım üyelerin kendi menfaatlerine aykırı kararları önleme imkanının elinden alınması,
- c. MC'nin üyeler için mecburi nitelikli kararlar alması ve belli yönde hareket etmeye yönlendirmesi,
- d. Devletlerin uluslararası anlaşma yapmasını, ittifaklar yapmasını, serbestçe silahlanabilmesini ve savaşmasını kısıtlaması egemenlik haklarının sınırlanması anlamına gelmektedir.

Üye olmayan devletler açısından bakıldığında; savaşa ilişkin kısıtlamanın yanı sıra üye olmayan ülkelerle üye ülkeler arasında yapılacak anlaşmaların kontrole tabi tutulması yine egemenliği kısıtlamak anlamına gelmektedir. MC'nin egemenliği kısıtlayıcı olduğu yönünde tartışmaların ötesinde pratik uygulamaya bakıldığında başarısız olması, egemenliği kısıtlayacak bir niteliğe haiz bir örgütlenme olmama sonucunu doğurmuştur. MC'nin uluslararası alanda barış ve güvenliğe yönelik yaşanan sorunlar karşısında etkisiz kalmasının nedenleri beş başlıkta toplanabilir. Bunlar (Emiroğlu, 2006:117);

1. Büyük devletlerin askeri ve ekonomik olarak küçük bir devlete karşı giriştikleri saldırılarda, hem Genel Kurul hem de Konsey'de etkin

- role sahip devletlerin harekete geçmekte isteksiz olması ya da gerekli önlemlerin alınmasını konusunu ağırdan alması,
2. Japonya'nın Mançurya'yı işgali örneğinde olduğu gibi büyük devletlerin giriştikleri askeri ve siyasi eylemler sömürge politikası gibi karşılandığından bu kapsamda büyük güce karşı girişilecek bir müdahalenin sömürgeci ülkeler açısından olumlu bir gelişme olmayacağı düşüncesi,
 3. MC Misakı'nda öngörülen zorlama tedbirlerinin işlevsellik kazanmasında karşılaşılan zorluklar ve alınan zorlama tedbirlerinin uluslararası politikanın dönemsel işleyişi çerçevesinde etkisiz kalması,
 4. Hem uluslararası politikada hem de MC sisteminin önemli ülkelerinden özellikle İngiltere'nin izlediği dış politika yaklaşımının örgütü etkisiz kılması,
 5. İngiltere'nin örgütün yapılanmasının sadece idari boyutta kalması yönündeki tavrı,
 6. Uluslararası barış ve güvenliği bozan uyuşmazlıkları ele almak için kurulan komisyonların çoğu zaman büyük devletlerin etkisi altında kalması gibi nedenler örgütün uluslararası sorunların çözümünde etkisiz kalmasını dolayısıyla örgütün itibar kaybını beraberinde getirmiştir.

Her ne kadar MC başarısız bir örgütlenme olsa da biriktirilen tecrübeler daha işlevsel bir örgütlenmenin kurulmasına yardımcı olmuştur. Uluslararası sistem içindeki tüm devletlerin aynı haklara sahip olduğu ve “uluslararası sistem tüm devletlerin egemen, bağımsız birimler olarak belirledikleri ve normatif açıdan birbirlerine karışma haklarının bulunmadığı bir anarşi ortamı”nın (Beriş, 2008: 64) varlığı göz önüne alındığında, uluslararası hukukun temel kurallarından biri olan devletlerin egemen eşitliğinin uluslararası düzen ve barışın sağlanmasında son derece önemli bir yere sahip

olduğu aşıkadır. Bu nedenle devletlerin uluslararası toplumda eşit haklara ve yükümlüklere sahip olmaları anlamına gelen egemen eşitlik olgusu BM Şartı ile kabul edilmiştir. BM Şartı'nın 2/7. maddesinde yer alan “Örgüt, tüm üyelerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.” hükmü ile BM'nin temelinin devletlerin egemen eşitliği üzerine inşa edildiği görülmektedir. Ancak ana görevi uluslararası barış ve güvenliği sağlamak olan Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin veto hakkına sahip olması üyeler arasında eşitliğin var olmadığı dolayısıyla tüm devletlerin eşitlik ilkesini BM'nin bizzat kendisinin zedelediği yönünde eleştiriler bulunmaktadır (Soysal, 2003:6).

BM'nin devletlerin egemenliklerine herhangi bir sınırlama getirip getirmediği iki başlık altında incelenebilir. BMGnK kapsamında değerlendirildiğinde bütün devletler aynı derecede eşit ve hepsi bir oy hakkına sahip olmakla birlikte kararlar önemli meselelerde hazır bulunan ve oy veren üyelerin 2/3 çoğunluğu ile, diğer meseleler ise hazır bulunan ve oy veren üyelerin çoğunluğu ile alınmaktadır (BM Şartı, mad. 18). Oy birliği usulü ile karar alınmadığından dolayı karara karşı olan devletlerin egemenlik hakları kısıtlanmış olarak gözüke de BMGnK'nın kararlarının tavsiye niteliğinde olması bu durumu ortadan kaldırmaktadır. BMGK bakımından değerlendirildiğinde ise Güvenlik Konseyi 15 üyeden oluşmakta ve bu üyelerden beşi daimi üye (Çin, ABD, Birleşik Krallık, SSCB, Fransa) iken diğer üyeler iki yıllık süre için Genel Kurul'un 2/3 kararı ile belirlenmektedir. Üye ülkeler arasında daimi üye -süreli üye olmak üzere ayrıma gidilmesi ve daimi üyelerin karar alma sürecinde veto hakkına sahip oluşu örgütün bütün devletlerin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuş olma prensibini ihlal etmektedir. Çünkü Güvenlik Konseyi'nde usul sorunlarındaki kararlar 15 üyeden 9'unun olumlu oyuyla alınmakla birlikte usul sorunu dışındaki kararların alınmasında beş büyük devletten birinin olumsuz bir oyu, diğer bütün üyeler olumlu oy vermiş olsalar dahi kararın alınmasına engel

olmaktadır. Güvenlik Konseyi'nin kararlarının tüm üyeler için bağlayıcı olduğu dikkate alındığında;

- a. Süreli üyelerin istemedikleri kararların alınmasında diğer üyelere göre imtiyazlı durumda olması,
- b. Küçük devletlerin oy vermedikleri hatta görüşmelere katılmadıkları kararları rızaları dışında kabul etmek zorunda olması,
- c. Veto hakkının bütün üye devletler değil sadece büyük devletlere verilmiş olması devletlerin egemen eşitliğinin bizzat örgüt tarafından ihlal edildiği yönündeki düşüncelerin çıkış noktasını oluşturmuştur (Özman, 1964: 89-90).

Devletlerin egemenliğinin doğal bir sonucu içişlerine karışmama ilkesi de BM Şartı'nın 2/7.maddesi ile şu şekilde düzenlenmiştir;

“İşbu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.”

Görüldüğü üzere devletlerin içişlerine giren konulara müdahale edilemeyeceği bu madde ile güvence altına alınmıştır. BM'nin egemenliğini kısıtladığına yönelik eleştirilere karşın bu madde ile devletlerin iç meselelerinde örgütün bütün faaliyetlerini kapsayan bir yetki sınırlandırılmasına gidilmesi egemenliğin güvence altında tutulduğu, “bir bakıma bütün üyelerin arzu ettikleri gibi kullanabilecekleri gerçek bir veto hakkının bulunduğu” görülmektedir (Özman,1964 :96).

UAD,1949 yılında Ayslum Davası'nda (Asylum Case, ICJ Rep. (1949),

4.) “Bağımsız devletlerarasında toprak egemenliğine saygı uluslararası ilişkilerin önemli bir temelidir” ve 1986 yılında Nikaragua Davası’nda (Nicaragua Case, ICJ Rep. (1986)) “uluslararası hukukun bütün dayanaklarında devlet egemenliğinin temel ilkesinin içişlerine karışmama” şeklindeki ifadeleri ile devletlerin egemenliğine ve içişlerine karışmama konusu dikkat çekmiştir. BMGnK tarafından devletlerin içişlerine karışılmaması ile ilgili olarak kabul edilen önemli bir belge 21 Aralık 1965 tarihli ve 2131 sayılı “Devletlerin İçişlerine Karışılmasının Yasak Olması ve Bağımsızlıklarının ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi”dir. Söz konusu bildiriye göre;

“Hiçbir devler her ne sebeple olursa olsun doğrudan ya da dolaylı olarak herhangi bir başka devletin iç ve dış işlerine karışma hakkına sahip değildir. Dolayısıyla, silahlı müdahale ve karışmanın diğer tüm türleri ya da devletin kişiliğine ya da onun siyasi, ekonomik ve kültürel unsurlarına yönelik tehdite teşebbüs suçtur... Her devlet bir başka devletin rejimini şiddet kullanarak devirmeye yönelik ayaklanmacı, terörist ya da silahlı faaliyetleri örgütlemekten, yardım etmekten, finanse etmekten, teşvik, tahrik etmekten ya da tolere etmekten ya da bir başka devletteki iç karışıklıklara karışmaktan kaçınacaklardır” (<http://www.un.org/depts/dhl/resguide/resins.htm>).

Yine BMGnK’ca devletlerin içişlerine yönelik olarak benzer yönde kabul edilen bir diğer belge 24 Ekim 1970 tarih ve 2625 sayılı “BM Şartı uyarınca Dostluk İlişkileri ve İşbirliğine ilişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi”dir. Bu bildiriye göre;

“Herhangi bir devlet veya devletler grubu, doğrudan veya dolaylı olarak, her ne olursa olsun herhangi bir sebeple, herhangi bir devletin iç veya dış ilişkilerine karışma hakkına sahip değildir. Devletin kişiliğine veya siyasi, ekonomik ve kültürel unsurlarına karşı askeri

müdahale veya diğer şekillerdeki müdahale veya tehdit teşebbüsü, nihayetinde uluslararası hukukun ihlal eder... Aynı zamanda, hiçbir Devlet, bir başka Devletin rejimini şiddet kullanarak devirmeye yönelik yıkıcı, terörist ya da silahlı etkinlikleri örgütlemeyecek, kışkırtmayacak, teşvik etmeyecek ya da bunlara yardımda bulunmayacak, mali destek sağlamayacak, hoşgörü göstermeyecek veya bir başka Devletin içindeki sivil mücadeleye müdahale etmeyecektir” (<http://www.un.org/depts/dhl/resguide/resins.htm>) .

9 Aralık 1981 tarih 103/36 sayılı “Müdahalenin ve İçişlerine Karışmanın Kabul Edilmezliği Bildirisi”nde de diğer iki bildiri de olduğu gibi hiçbir devletin diğer bir devletlerin işlerine hiç bir sebeple karışma hakkının bulunmadığı yinelenmiş, buna ek olarak devletlerin mevcut askeri blokları güçlendirecek ya da yeni askeri bloklar oluşturacak herhangi bir önlemden kaçınmaları, müdahale güçleri ve askeri üsler açmaktan kaçınmaları gerekliliği üstünde durulmuştur. Öte yandan devletlerin ekonomik, sosyal, teknik ve ticari alanlardaki uluslararası ilişkilerin yürütülmesinde de diğer devletlerin iç ve dış işlerine müdahale ya da karışma içeren tedbirlerden kaçınacakları da belirtilmiştir (<http://www.un.org/depts/dhl/resguide/resins.htm>).

Görüldüğü üzere BMGnK tarafından kabul edilen bildiriler de BM Şartı'nın işlerine karışma ile ilgili hükmü doğrultusunda hiçbir devletin diğer bir devletlerin iç ve dış işlerine her ne sebeple olursa olsun karışma hakkının bulunmadığının altı çizilmektedir. Görüldüğü üzere karışmanın yasaklanması sadece silahlı müdahale ile sınırlandırılmamış, ekonomik, kültürel ve siyasi yollar kullanılarak ülkelerin iç egemenliğine karışma da yasak kapsamına dahil edilmiştir. Bu noktadan hareketle insan hakları ihlalleri nedeniyle devletlere yapılan müdahalelerin devletlerin egemenliği ve işlerine karışmama ilkesi ile yaşadığı çelişkinin boyutları tartışmaların

temelini oluşturmuştur. Egemenlik, iç egemenlik boyutundadeğişime uğramasa da dış boyutta değişim yaşamaya başlamıştır.

2.3. İnsan Haklarının Korunması

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistem insan haklarına dayalı yeni bir yapılanma süreci içine girmiş, bu süreç devletlerin egemenlik hakları ile bir çatışma sürecini beraberinde getirmiştir. Devletlerin egemenliği insan hakları bağlamında sorgulanmaya başlanmıştır. 1648 yılında imzalanan Vestfalya Antlaşması ile kurulan devletlerin birbirlerinin egemenliklerine ve onun doğal bir uzantısı olan içişlerine karışmamasına dayanan uluslararası sistem küreselleşme ile birlikte form değiştirmeye başlamıştır. Bu form değiştirmenin en belirgin adımı şüphesiz ki insani müdahale olgusunun ortaya çıkışı ile olmuştur.

İnsan hakları kavramının felsefi tarihi daha eskilere dayanmakla birlikte esas olarak 17. ve 18. yüzyıllarda gelişmiştir. İnsanların sırf insan oldukları için doğuştan bazı dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez haklara sahip olduğu inancı 18. yüzyılın sonlarında yayımlanan “Amerikan Haklar Bildirgesi” ve “1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Evrensel Bildirgesi” ile resmi olarak vücut bulmuştur (Kapani, 2011:19)

İnsan hakları konusu İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte devletlerin iç meselesi olarak görülmüştür. O döneme kadar devletlerin iç meselesi olarak görülen hatta MC gibi uluslararası örgütler de dahil olmak üzere hemen hemen tüm küresel aktörler tarafından göz yumulan insan hakları ihlallerine ilişkin dönüm noktası Nazilerin İkinci Dünya Savaşı sırasında uyguladıkları katliamlardır (Çakmak, 2014:203). Dolayısıyla insan haklarının korunmasının uluslararası düzeye geçişi, İkinci Dünya Savaşı sırasında ekilen insanlığı savaşlardan koruyarak barışı tesis etmenin yollarından birinin insan haklarının korunması olduğu düşüncesinin sonucunda olmuştur. Bu bağlamda insan haklarının yasal zemini 1945 yılında kabul edilmiş olan “BM Şartı” ve 1948 yılında kabul edilen” İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” ile

oluşturulmuştur. İnsan hakları ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesine BM Şartı'nın başlangıç kısmında "...temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye..." şeklinde yer verilmiştir. Şart'ın 1. maddesinde de "...ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlama" maddesi ile insan hakları ve temel özgürlüklerinin sağlanıp korunması Örgütün amaçları arasında sayılmıştır.

BM Şartı'nda insan hakları kavramına yer verilmiş olmakla birlikte kavramın içeriğinin ne olduğunun belirlenmesi 1948 yılında kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" ile olmuştur. Dağı ve Polat'a (2004:112) göre; Bildirge sadece devletlerin insan hakları konusunda temennilerini ifade eden bir belge olmakla kalmayıp zamanla uluslararası örf ve adet hukukuna dönüşmüş, bunun sonucunda da bir tür hukuksal bağlayıcılığa kavuşmuştur.

Egemenlik kavramı ile insan hakları kavramının çeliştiği yönünde görüşler bulunmaktadır. Çünkü evrensel insan hakları anlayışı bireylerin haklarını devletlerin haklarından öncelikli görmektedir. Bu nedenle evrensel insan hakları anlayışı tüm devletlerin temel hak ve özgürlükleri tesis etmesini talep etmektedir. Dolayısıyla evrensel insan hakları anlayışının devletlerin egemenlik haklarını sınırlayıcı bir yönü vardır. Bu nedenle geleneksel egemenlik ile evrensel insan hakları anlayışının birlikte var olması uluslararası politikada bir çatışma alanına işaret etmektedir (Demirbaş, 2010:84). Öte yandan BM Şartı'nın 2. maddesi 7. fıkrasında yer alan "bir devletin ulusal yetki alanına giren konulara müdahale yetkisinin bulunmadığı" ilkesi ile devletlerin egemenlik hakları saklı tutulmakla birlikte aynı anlaşmada yer alan insan haklarına saygı ilkesinin çeliştiği görüşü yer almaktadır (Kapani, 2011:89). Abiew (1999:74) de bu durumun uluslararası

ilişkilerin normatif boyutlarında bir ikilem yarattığı üzerinde durmaktadır. Çünkü karışma eylemi insan hakları boyutunda meşru kabul edilmesi halinde dünya düzeninin ve dünya barışının tehlikeye girmesi, hatta ciddi boyutta bozulması ihtimali ile karşı karşıya kalınma ihtimali söz konusudur. Öte yandan karışma eyleminin her durumda yasaklanması (insan hakları ihlalleri dahil) ise büyük boyutlarda soykırım, katliam gibi insan hakları ihlalleri ile masum halkın öldürülmesi ya da işkence olayları nedeniyle büyük acılar yaşamasının durdurulamaması anlamına gelmektedir.

Karışmanın meşru sayılması ya da yasaklanması boyutunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Kimi yazarlar insani müdahalenin mevcut evrensel normlara aykırı olduğunu ve meşru kabul edilmesi halinde devletlerin egemenliklerine ve içişlerine müdahalenin önünü açarak mevcut uluslararası düzenin bozulmasına neden olacağını dolayısıyla insani müdahalenin meşru kabul edilemeyeceğini savunmaktadır. Kimi yazarlar ise insan hakları ihlallerinin uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebileceği dolayısıyla böyle bir tehdidin var olması durumunda insani müdahalenin devletlerin içişlerine karışmama ve egemenliği gibi evrensel normların istisnası olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirterek ülkelerin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlıklarına zarar vermeden yapılacak insani müdahale fiillerinin BM Şartı'nın 2/4. maddesi ile çelişmediği üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda insan haklarını egemenliğin önünde gören yazarlardan biri olan Henry Kissinger'e (2001:234) göre geleneksel egemenlik kavramı ve diğer ülkelerin içişlerine karışmama ilkesi, evrensel barış ve adaletin önündeki en büyük engeldir. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan (2000:48) "21. yy da BM'nin Rolü" adlı raporda insani müdahalenin devletlerin egemenliğine ve içişlerine karışma olarak algılanmasına şu sözlerle yanıt vermiştir;

“Eğer insancıl müdahale egemenliğe karşı kabul edilemez bir saldırı ise, bir Ruanda’ya, bir Srebrenitsa’ya, insan haklarının ağır ve sistematik ihlallerine nasıl karşılık vermeliz?”

Görüldüğü üzere Annan (2000:48) yaşanan örneklerden yola çıkarak insani müdahalenin gerekli olduğunu dile getirmiştir.

Bazı yazarlar devletlerin egemenliğinin insan haklarından önceliğini savunmak ve insan haklarının bir amaç değil bir araç olarak kullanılmak suretiyle devletlerin egemenlik haklarına müdahale edilemeyeceğini savunmaktadır. İnsani müdahalenin meşru sayılmasının mevcut hukuk kuralları ile çeliştiği savunanlardan biri olan Davis’e (2011:221) göre bir devletin egemen topraklarında insan hakları ihlalleri, kitlesel vahşet, insanlığa karşı suç ya da soykırımdan korumak için kuvvet kullanılması kısa adıyla insani müdahale Vestfalya ruhuyla ve devletin egemenlik haklarıyla çelişmektedir. Scheffer (1992: 255-258) da paralel yöndeki görüşünü şu şekilde ifade etmektedir;

“İnsani müdahalenin BM Şartında yer alan kuvvet kullanmama, iç işlerine karışmama ve devletlerin egemenliği gibi evrensel normlarla çeliştiğini ve insani müdafaa prensiplerinin askeri müdahaleleri “Pandora’nın kutusu” gibi açılarak ulus devlet sistemini bozabileceğine ve insani kaygılardan uzaklaşarak ekonomik, politik ve güvenlik hedefler için zorlamaların önünü açacağına dikkat çekmektedir”.

Imbert de benzer şekilde görüş bildirerek, insan haklarının araçsallaştırıldığı üzerinde durmakta ve insan haklarını “insan onurunu korumaktan çok, başka amaçlar izleyen politikaların hizmetindeki araçlar” olarak tanımlamaktadır (Akt. Kaboğlu, 2001:31). Kimi yazarlar ise iki olgununda birbirlerine göre üstün olmadığını, devlet egemenliği ile insan

hakları arasında hassas bir dengenin kurulmasını gerektiğini savunmaktadır. Abiew (1999: 17) “Egemenlik her zaman insan hakları endişeleri ile sınırlandırılabilir. Bu kısıt egemenliğin kendi niteliğidir.” sözleri ile her iki unsurun birbiriyle çelişkili olmadığını savunmaktadır.

Günümüzde insan hakları ülkelerin iç meselesi olmaktan çıkmış, ulusal sınırları aşarak uluslararası toplumu ilgilendiren bir hal almıştır. İnsan haklarının korunması bağlamında ulusal yetki ilkesi erozyona uğramaya yüz tutmuştur. Bu durum özellikle BM çerçevesinde devletlerin, Genel Kurul, İnsan Hakları Komisyonu ve diğer organların aldıkları kararları açıkça veya zımni olarak kabul etmelerinin bir sonucudur (Göçer, 2002:168). Öte yandan sözleşmeye katılan devletlere insan haklarının korunması konusunda hukuki bağımlılık yüklenmesinin yanı sıra sözleşmeye taraf olunmasa bile siyasal, insani ve moral bağımlılığın bulunduğu kaçınılması zor bir gerçektir (Kapani,2011: 92). Aynı zamanda Uluslararası Hukuk Enstitüsü, 1989 kararında haklarının korunmasını *erga omnes* bir yükümlülük olarak ortaya koymuştur. Bunun anlamı insan haklarına saygı gösterilmesi ve insan haklarının korunması anayasal değerde bir norm olarak kabul edilmekte ve bütün devletler bu konuda yükümlülük altına girmektedirler (Göçer, 2002:168).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİBYA MÜDAHALESİ

3.1. Libya'nın Yakın Tarihi

Libya Akdeniz'e kıyısı olan, doğusunda Mısır, batısında Cezayir ve Tunus, güneyinde Nijer ve Çad gibi ülkelerin olduğu, petrol yatakları bakımından zengin bir kuzey Afrika ülkesidir. Arap asıllı nüfusa sahip Libya yüzölçümü olarak Afrika kıtasının dördüncü büyük ülkesi konumundadır. Yaşam alanları Libya'da genellikle çöl ikliminden dolayı kuzeye doğru oluşmuş ve denize yakın kesimlerde yayılmıştır. Libya'nın köken olarak asıl sahipleri Berberilerdir. Zamanla nüfus hareketiyle birlikte Araplaşan bu halk yaşadıkları alana "Lebu" dedikleri için ülkenin ismi de buradan gelmektedir.

Libya tarih boyunca geçiş hatlarının üzerinde olduğu ve Akdeniz'e kıyısı olduğu için hep işgal altında olmuştur. Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Libya daha sonra İtalyanlar tarafından işgal edilmiş ve 1911 yılında Ouchy Antlaşması ile Libya yönetimi İtalyanlara geçmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde İngiltere ve Fransa Libya'da söz sahibi olmuş ve 1949 yılında BM tarafından alınan karar gereği Libya'nın bağımsız olmasına karar verilmiştir. 1951 yılına ise Libya krallığı kurulmuş ve 1955 yılında BM'ye üye olmuştur. 1963'te on bölgeye ayrılan Libya, 1969 yılında meşruti bir krallık haline dönüşmüştür (Erduramaz, 2012:3).

Libya tarihindeki en önemli dönüm noktası hiç şüphesiz Libya'nın son 40 yıllık tarihine damgasını vuran Kaddafi yönetimidir. Kaddafi, Devrimci Komuta Konseyi'nin düzenlediği kansız darbeyle Kral İdris'in tahtan indirildiği 1969 senesinden 2011 senesine kadar Libya'yı kendi kurallarına göre kabilesine odaklı bir şekilde yönetmiştir. Albay Kaddafi üzerinden geçen 42 senelik sürede Libya'nın geleneksel güç odakları, sosyal ve inançsal

zemini üzerindeki müdahaleleriyle otoritesini kaos dönemlerinde bile sürdürmeyi başarmıştır (Acet, 2012:137).

1970’li yıllarda Libya’da sahneye çıkan Kaddafi o yıllar orduda genç bir subaydır. Yüzbaşı rütbesi taşıyan Muammer Kaddafi yönetimi ele geçirerek, Rusya ile yakın ilişkiler içine girmiştir. 1976’da Kaddafi’nin bizzat kendisi tarafından dizayn edilen ve “Yeşil Kitap” adıyla bilinen “Üçüncü Dünya Teorisi” adlı çalışma, liberalizm teorisi ve blokuyla Marksizmin teorisi ve blokuna karşı bütün dünyayı birleşmeye davet etmektedir. “Kütlelerin devleti” anlamına gelen “Cemâhîriyye” kelimesi ile birlikte vurgulanan söylem, sosyal adaleti sağlamayı ve sınıflar arası farkları ortadan kaldırmak için sosyalist uygulamayı, grup ve parti sömürücülüğüne karşı parlamentoyu kaldırıp halk komiteleri yöntemiyle halk iktidarını oluşturmayı hedeflemiştir. Uluslararası alanda refah içinde yaşama ülküsüne bağlı olarak bağımsızlık ve tarafsızlığı korumayı, bu yolda ilerlerken Kur’an’a uygun davranmayı öğütlemiştir (Ceviz, 2011:89).

Bu kitapta “Demokratik Problemlerin Çözümü” başlıklı ilk bölümde Kaddafi, genel ifadeyle zamanın demokrasi algısının karşısında olduğunu vurgulamış ve temsili demokrasiye eleştiriler yönelmiştir. Çünkü Kaddafi tek adam olmak istemiştir, temsili sistem onun işine gelen bir sistem olmamıştır. Kaddafi, yeryüzünde bulunan tüm yönetim biçimlerinin bir güç mücadelesi olduğunu ifade etmiş ve tüm sistemlerin birbirlerine hizmet ederek diktatoryal bir anlayış çizgisine geldiğini söylemiştir. Bu ilk bölümde gaddar yöneticilerin parlamenter sistem içerinden çıktığı ve demokrasinin en önemli araçları olan seçim ve oyun zorba bir sisteme hizmet ettiğini savunan Kaddafi, bunların demokrasiye yönelik birer hileye dönüştüğünü ifade etmiştir (Doğan ve Durgun, 2012:67).

Libya’nın ekonomisinin önemli bir bölümünü petrol oluşturmaktadır. Bu durum önde gelen dünya devlerinin bu ülkeye yönelmelerine sebep olmuştur. Kaddafi’nin sahip olduğu bu gücün “bilincinde” olduğu zaman

zaman Libya yakın tarihinde görülmüş olsa da 40 yılı aşkın ülke yönetiminde tek ses ve tek adam olması halk nezdinde de bir tahammülsüzlük oluşturmuştur.

Libya'daki kabile yapısı Kaddafi'nin siyasi ve askeri etkinliğini arttırmak için kullandığı yapılar olmuştur. Sirte bölgesindeki Kaddafi kabilesinin bir mensubu olan Kaddafi, iktidara gelir gelmez kendi yakınlarını ve kabiledaşlarını kollayarak stratejik konumlara getirmiş, bu durum diğer kabileler tarafından rahatsızlık unsuru olmuştur. Birçok söyleminde kabile olayını perdelemeye çalışsa da özellikle doğuda yer alan topluluklar ile arasını açmış ve bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. Her olayda ve konuda kabilesini arkasına alan Kaddafi, bu gücüyle devleti yönetmeye çalışmıştır. Uzun yıllar bunu başarmış olsa bile alttan alta biriken bir sarmal Kaddafi'nin sonunu getiren sebeplerden biri olmuştur (Bölme vd., 2011).

Kaddafi ülke yönetiminde üst pozisyonlara devamlı ailesinden insanları getirmiş ve kilit pozisyonları daima kendisi ile yakın, kan bağı olan insanlara teslim etmiştir. Bu durum bir kabile geleneği sürdüren Kaddafi'ye karşı diğer kabilelerden gelen tepkilerin artmasına sebep olmuştur. Ülkenin genel ekonomik resmine bakıldığında ise Kaddafi döneminde Libya'nın kriz ve enflasyon problemleriyle çok fazla karşı karşıya gelmediği görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri de Libya'nın zengin petrol yataklarına sahip olmasıdır.

3.2. Müdahaleye Giden Süreç: Arap Baharı'nın Libya Esintisi

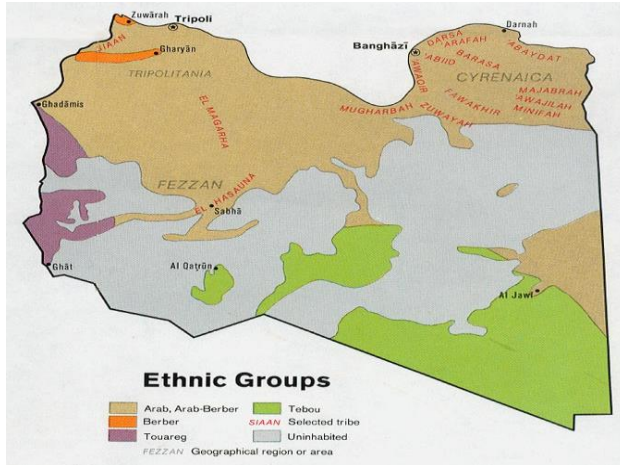
2010 Aralık ayında Tunus'ta başlayıp 2011 yılının başlarında Mısır, Libya, Suriye gibi pek çok Arap ve Afrika ülkesine yayılan halk hareketleri "Arap Baharı" olarak adlandırılmaktadır. Tunus'ta Muhammed Buazizi adlı bir seyyar satıcının el arabasına el konulması sonrasında polis tarafından şiddete ve aşağılanmaya maruz kalması üzerine kendini yakması ile başlayan

süreç Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkeden kaçmasına neden olacak halk hareketlerinin başlangıcını oluşturmaktadır. Kısa zamanda yaşanan ve hiçbir lideri olmayan, hiçbir ideolojik gruba ya da fikre ait olmayan bu halk hareketlerinin Mısır'ın ardından Libya gibi diğer Arap ülkelerine de yayılması “Domino Etkisi” olarak nitelendirilmiştir. Olaylar yoksulluk, işsizlik, uzun süredir devam eden diktatör rejimlerine karşı özgürlük, demokratikleşme ve insan gibi yaşama talepleri şeklinde ortak paydada başlasa da devam eden süreçte yaşanan olaylar ve sonuçları bakımından ülkelere göre farklılık göstermiştir. Tunus ve Mısır'da olaylar sırasında yaşanan çatışmalar iç savaşa dönüşmezken Libya'da olaylar iç savaşa dönüşmüş ve dış güçlerin müdahalesini gerektirecek bir hal almış, yapılan bu müdahale Arap Baharı'nda Batılı ülkelerin parmağı var mı sorusunu beraberinde getirmiştir. Gerek Tunus gerekse Mısır'da ordu halkına silah doğrultmazken Libya'da durum farklı seyretmiştir. Libya Ordusu halkına silah çekmiştir. Bunun yanında katı bir yönetim anlayışı izleyen Kaddafi'nin kendisine karşı her türlü kurum ve yapıyı sırayla ortadan kaldırıyor olması süreci etkileyen bir diğer faktör olmuştur. Bu duruma paralel bir diğer önemli ayrıntı ise bu yapılar içerisinde dini oluşumların da olmasıdır. Kaddafi'nin İslamiyet'i de kendi ve kabilesi ekseninde yorumlaması Libya halkının içten içe büyük tepkisini çekmiştir (Erdurmaz, 2012:21).

Libya'da protestoların başladığı tarih Şubat 2011'dir. İlk zamanlar protestolar barışçıl bir seyir izlemiştir. Fakat polisin çok çabuk reaksiyon göstermesi üzerine bir hafta içinde ölü sayısı yüzü geçmiştir. Şiddet ve kaos ortamı günden güne artmaya başlamış, Libya Hava Kuvvetleri Bingazi'ye saldırmıştır. Kitle iletişim araçlarına erişimin sağlanamaması da sisli ve belirsiz olayların yaşanmasına zemin hazırlamıştır (Prashad, 2012:157).

Üç gün boyunca devam eden protestoların ardından 18 Şubat 2011'de hükümete karşı başlayan direniş hareketi Libya güvenlik güçlerinin sert karşı

müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Arap coğrafyasında başlayan olayların bir domino etkisi ortaya çıkarma korkusu, Kaddafi yönetiminin sert müdahaleleriyle sonuçlanmıştır. İsyanın ilk günlerinde Kaddafi'nin mahkumları serbest bıraktığına ve onları muhaliflere karşı mücadele etmek üzere paralı asker olarak kiraladığına ilişkin iddialar ortaya atılmıştır. Bunu isyanı bastırmak için genel çoğunluğu Batı Afrika ülkelerinden olmak üzere çok sayıda paralı asker kullandığı iddiası takip etmiştir. Kaddafi'nin uygulamış olduğu bu tedbirlerle daimi otoritesine zarar verecek ya da karşı duracak her senaryoyu egale edeceğini göstermek istediği ortadadır. Takip eden zamanlarda ülkedeki şiddet olayları ve bu olayların halka yansması artarak sürmüştür. 21 Şubat 2011 tarihinde Bingazi'deki rejim karşıtı eylemcileri bombalama emri alan askerler, halka ateş açmamak için karara uymayıp uçaklarını Malta'ya yönlendirmiş ve Malta'ya sığınmıştır (Selçok, 2013:148).

Hartia 3.1. Libya etnik haritası (<http://www.lib.utexas.edu/maps/libya-2011.html>)

Olayların devam ettiği sırada BM insan hakları komiserliği Libya'daki rejimi kınamıştır. Fakat karışıklıkların devam ettiği bu dönemde Derne'de asiler tarafından kundaklanan polis karakolundan ve el-Beyda'da elli Afrikalı paralı askerinin ve iki Libyalının infazından bu komiserlik hiç bahsetmemiştir.

Bu durum The Guardian’da yayınlanan bir makalede şu şekilde bahsedilmiştir (Prashad, 2012:157):

“Derneli siyasal eylemci Amir Saad el-Cezire’ye şöyle dedi: ‘El-Beyda’da protestocular kentteki askeri hava üssünü ele geçirmeyi başardılar ve 50 Afrikalı paralı asker ile iki Libyalı suikastçıyı infaz ettiler. Bugün Derne’de bile, birçok suikastçı infaz edildi. Bunlar direndikleri için bir polis karakolunun nezarethanesine kilitlendi ve bazıları binanın içinde yanarak öldü. Kaddafi’nin yanında yer alan her zalimin sonu böyle olacaktır. Kaddafi bitti, işte o kadar, onun artık burada hiçbir varlığı yok. Libya’nın doğu bölgeleri artık özgür. Bunları geri almak istiyorsa, bizi nükleer ya da kimyasal bombalarla bombalaması gerek. Onun tek seçeneği bu. Halk ayağa kalktı ve geri dönmeyeceğini söylüyor...”

Libya’da da Arap Baharı’nın ortaya çıkış nedenleri diğer ülkelere göre benzerlik göstermektedir. Demokrasi, insan hakları, işsizlik, uzun süredir yönetimde olan baskıcı yönetimden duyulan rahatsızlık Libya halkının da ayaklanmasını beraberinde getirmiştir. Ayaklanmaların sebebindeki kişi olan Muammer Kaddafi 1969 yılından 2011 yılına kadar Libya’yı kendine özgü bir yönetim şekliyle idare etmiştir. 40 yıl aşkın tek adam olarak ülkeyi yöneten Kaddafi ülke ekonomisini çeşitlendirmede başarısız politikalar yürütmüş ve bu başarısızlıklar yüksek işsizliğe yol açarak en çok genç nüfusu olumsuz etkilemiştir (Ayhan, 2011b:6). Libya’da yaşanan olayların nedenleri genel hatları ile şunlardır (Erdurmaz, 2012: 21-23);

1. 1969’dan beri devletin tek kişi tarafından yönetilmesi,
2. Kaddafi’nin kendisine rakip tüm kurumları-dini kurumlar dahil-yasaklaması,
3. Muhalefet partisi, sivil toplum kuruluşu veya bağımsız sendikaların ülkede oluşturulmasına izin verilmemesi,

4. Ülkede ortadan kaldıramadığı kabile yapısı gibi oluşumları, böl yönet taktiği ile kontrol altında tutmaya çalışması,
5. Ülkeyi daima kargaşa içine sokarak her an gündem değiştirip halkı yapay gündemlerle meşgul etmesi,
6. İslami sosyalizminden bahsetmesine rağmen bunun sözde kalması,
7. Büyük bir petrol gelirine sahip olmakla beraber halkın fakir bir yaşam sürmesidir.

Libya’da ayaklanmalar, 15 Şubat tarihinde Bingazi’de insan hakları savunucusu Fethi Terbel lehinde protestoları ile başlamıştır. Bingazi’de başlayan bu protestolar başta El Bayda ve Az Zintan şehirleri olmak üzere diğer illere de sıçramıştır. Barışçıl gösterilere karşı güvenlik güçlerinin sert müdahalesi gerginliğin artmasına ve muhaliflerin 17 Şubat’ta “Öfke Günü” gösterileri düzenlemesine yol açmıştır (Ayhan, 2012:145). Kaddafi’nin ayaklanmaya karşı “demir yumruk” yaklaşımı, Libya’daki halk hareketinin Mısır ve Tunus’ta yaşananlara kıyasla daha uzun ve şiddetli olmasına yol açmıştır (Kuşoğlu, 2012:108). Yaşanan bu olayları Kaddafi’nin özel birlikleri ve konunun başından da ifade edildiği üzere Afrika’dan getirdiği paralı askerleri kullanarak bastırmak istemesi de can kayıplarına neden olmuştur (Ayhan, 2011b:9). Yaşanan çatışmalar sonucu muhalifler, 22 Şubat’ta Bingazi’nin kontrolünü eline geçirmiştir (<http://www.thenational.ae>). Libya’daki durum özellikle Trablus merkezli Kaddafi güçleriyle, Bingazi merkezli muhalif güçler arasında bir iç savaş niteliği taşımıştır (Diriöz, 2012: 66-67). Gerçekten de sürecin başlangıcının ardından ülke ikiye bölünmüş bir görüntü sergilemiştir. Bu durum uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekmiştir. Mısır’da Mübarek’e istifa et diyen ABD Libya’da da aynı tutumu sergilememiştir. Uzun süre olayları görmezden gelmiştir. Yalçınar’ın (2011) göre “ABD, Kaddafi’den kolay kolay vazgeçemiyor.” Bunun nedeni Mısır’da rejimi Mübarek olmadan da sürdürebilecek bir ordu mevcutken, Libya da Kaddafi’siz sürdürülebilecek bir ordunun olmayışıdır. Kaddafi devrildiğinde

ona dair ne varsa hepsinin de onunla birlikte devrileceği ve petrol gibi kaynağı riske gireceğinden olayların başlangıcından günler sonra Clinton'un "vahşetin durması gerek" sözlerine kadar geçen süreçte ABD zaman kazanmıştır. Hem Kaddafi sonrası düzende kendi çıkarlarına hizmet edebilecek yeni çalışma arkadaşları aramış hem demokrasi, insan hakları, kurtarma adına NATO, BM vb. müdahale seçenekleri üzerinde yoğunlaşmıştır (Yalçiner, 2011: 130,131).

Libya halkına en yoğun destek Fransa'dan gelmiş, 23 Şubat'ta Fransa Devlet Başkanı Sarkozy, Avrupa Birliği (AB)'nden Libya'ya yaptırım uygulanması isteğinde bulunmuş, aynı gün ABD Başkanı Obama, Kaddafi'nin halkına orantısız güç kullanarak vahşet uyguladığı ve bunu derhal durdurması gerektiğini yaptığı televizyon konuşmasında söylemiştir. Bu süreçte BM'nin talebi üzerinde Libya'dan Tunus'a kaçmış olan 85 bin Mısırlıyı tahliyeye başlanılmıştır (Erdurmaz, 2012:33). Yaşanan vahşetin artması üzerine halk BM'ye çağrıda bulunarak yardım istemiş, Kaddafi ise dış güçlerin müdahalesi halinde ülkenin ikinci bir Vietnam olacağını söylemiştir (independent.co.uk).

Bu bağlamda Libya'daki gelişmelere bakıldığında olayların ve iç karışıklıkların baş gösterdiği diğer Arap ülkelerinden farklı olarak halkın ayaklanması farklı olmuştur. Semin'e (2011) göre Libya'daki halk hareketinin diğer ülkelerde yaşanan kargaşadan farkları şu şekildedir:

1. Mevcut yönetime karşı silahlı bir toplumsal direniş: Direniş silahlı olabileceği gibi silahsız da olmaktadır ve olmuştur. Yakın tarihteki cereyan etmiş direnişlere bakıldığında özellikle Arap ülkelerindeki halk direnişleri silahsız olmuştur. Silahsız olması normal karşılanabilecek bir durumdur. Çünkü halkın toplu bir şekilde silah temin ihtimali yok denecek kadar azdır. Bu genellemeden farklı olarak Libya'da direnişte yer alan halk önemli bir boyutta silahlanmıştır. Bu da daha önceki halk direnişlerinden farklı bir tablo ortaya çıkarmıştır.

2. Libya’da mevcut yönetimde yer alan üst düzey yönetici ve bakanların önemli bir bölümünün diğer ülkelerdeki ayaklanmalardan farklı olarak direnişin yanında yer almıştır.
3. Halkın yönetime karşı başarı elde etmesi direnişi destekleyen ülkeler nazarında önemli ve motivasyon oluşturuvcu bir etki ortaya çıkarmıştır. Hiç şüphesiz bu süreçte NATO’nun müdahalesi söz konusu direnişe ivme ve güç kazandırmıştır. Özellikle Libya Temas Grubu’nun toplantıları da buna işarettir.
4. Nüfus ve aşiret hareketliliğini kendi politikalarına uygun bir şekilde revize etmesi ve yönetmesi direnişin altı ay sürmesine önemli bir etkendir. Bu durumun benzerini Irak’ta Saddam Hüseyin ve Yemen’de Ali Abdullah Salih uygulamıştır.

5 Mart 2011 tarihinde muhalifler tarafından Bingazi’de Geçici Libya Ulusal Konseyi kurulmuş, 5 Mart’ta ise Konsey Libya’nın tamamının temsilcisi olduğunu ilan etmiştir. BMGK’nın aldığı karar çerçevesinde Libya operasyonuna başlamasından birkaç gün sonra, 23 Mart’ta Ulusal Konsey, Mahmut Cibril’e geçici bir hükümet kurma görevini vermiş ve kurulan geçici hükümet Libya’nın meşru hükümeti olarak tanımıştır (Kekilli,2014:10).

Afrika’daki diğer Arap ülkelerinde sırasıyla baş gösteren iç karışıklıklar Libya’da da yaşanmış olup, iç karışıklığın seyri ve sonucu diğer Arap Baharı yaşayan ülkelerden farklı olmuş, Libya bir NATO müdahalesi ile karşı karşıya kalmış, süreç rejim değişikliği ile tamamlanmıştır.

3.3. Libya Müdahalesi

3.3.1. 1970 Sayılı Karar ve 1973 Sayılı Karar

26 Şubat 2011’de BMGK, Libya’ya uygulanması muhtemel yaptırımları tartışmak için toplanmış ve toplantı sonunda oy birliği ile alınan 1970 sayılı kararlar sorunun barışçıl yollarla çözüme kavuşturulması için Libya’ya ambargo dahil birçok önlem uygulanması kararı almıştır. 1970 sayılı

kararla Libya’da sivillere karşı uygulanan şiddet ve insanlığa suç anlamına gelen insan hakları ihlalleri kınanmış, insan hakları ihlallerinin sorumlularının tespiti için Libya’ya uluslararası komisyon gönderme kararı alınmış, mültecilerin, yaralıların durumundan ve Libya’da yaşayanların güvenliğinden endişe duyulduğu ifade edilmiş ve nüfusu koruma sorumluluğunun Libya’lı yetkililere ait olduğu belirtilmiştir. BMGK’nın 1970 sayılı kararı ile sivil halka yaygın ve sistematik halde uygulanan şiddetin hemen sona erdirilmesi çağrısı yapılmış ve BM Şartı’nın VII. Bölüm 41. maddesi çerçevesinde;

- Libya’da meydana gelen şiddet olaylarının “Uluslararası Ceza Mahkemesi”ne(UCM) havale edilmesi ve UCM savcısının 2 ay içerisinde BMGK’ya bu konuda bilgi aktarması,
- Nüfusun meşru taleplerinin yerine getirilmesi,
- Libya’dan ayrılmak isteyen yabancıların tahliyesinde BM’ye üye ülkelerle işbirliğinde bulunması,
- Ülkeye insani ve tıbbi yardım malzemelerinin ve insani yardım kuruluşlarının ve çalışanların güvenli geçişinin sağlanması,
- Medya üzerindeki tüm yasaklar kaldırılması,
- Kaddafi ve yakın çevresinden kişilere seyahat yasağı getirilmesi ve mal varlıklarına el konulması,
- Libya’ya silah ambargosu uygulanması, tüm üye devletlerinden Libya’ya tüm silah ve malzeme ihracatının yasaklanması,
- Tüm üye devletlerin kendi üzerlerinden Libya’ya her türlü askeri aracın iletilmesini yasaklanması gibi bir dizi önlem alınmıştır.

Devletlerin vatandaşlarının haklarını koruma yetkisinin vurgulandığı kararda bu sorumluluğunun sahibinin Libya hükümeti olduğunun altı çizilmiştir. Sorumluluğu yerine getirmeyen Libya devleti yetkilileri hakkında Roma Statüsü’nün 16. maddesi uyarınca soruşturma başlatılması karara bağlanmıştır. BM’nin 41. maddesine istinaden de silah ambargosu ve seyahat

yasağı ile mal varlıklarının dondurulması karara bağlanmıştır. Bu süreci uygulama ve takip etme adına da “Yaptırımlar Komitesi” kurulmuştur (Ulusoy, 2013:280).

BMGK’nın aldığı karara rağmen tavrını devam ettiren Kaddafi yönetimi, hava kuvvetlerini de kullanmak suretiyle operasyonlarını arttırmış ve sivil halkı katletmeyi sürdürmüştür. Bu durum ardı ardına atılan adımları ve askeri müdahaleye giden yolu beraberinde getirmiştir. İlk önce UCM Kaddafi ve oğullarının insanlığa karşı suç işleyip işlemediklerini soruşturacağını açıklamış, ardından ABD Kaddafi yönetiminin meşruiyetini yitirdiğini ifade etmiş, İngiltere ve Fransa ise Kaddafi yönetiminin sona ermesi için somut adımlar atılması düşüncesini dillendirmeye başlamıştır. İngiltere’nin uçuşa yasak bölge önerisi BMGK kararı ve Fransa’nın adımı ile hayat bulmuştur (Erdurmaz, 2012:60).

Hartia 3.2. . Libya çatışma haritası (11 Mart) (Vira ve Cordesman, 2011:13)

BMGK’nın 1970 sayılı kararına ek olarak BM’nin beş daimi üyesinden Çin ve Rusya ile üyelerinden Almanya, Brezilya ve Hindistan’ın çekimser oyuna karşın on üyenin olumlu oyuyla 1973 sayılı karar alınmış ve BM Şartı’nın VII. Bölümüne dayanarak hemen ateşkes ilan edilmesi, sivil halkın

koruma altına alınması ve Libya hava sahasının uçuşa yasak bölge ilan edilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu karar ile 1970 sayılı BMGK kararında uygulamaya konulan, silah ambargosu, kaynakların dondurulması ve seyahat yasağının kapsamı genişletilmiştir. Bu kararın ayrıntılarına baktığımız da; BMGK 1970 sayılı karara uymayan Libya hükümetini kınamış, kötüleşen durum ve artan şiddet karşısında ağır sivil kayıplar hakkında endişe duyduğunu ifade ederek Libya halkını korumak için Libya yöneticilerinin sorumluluklarını yinelemiştir. BMGK, sivilleri korumak için kararlılığını ifade ederek bu amaçla BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde;

- Sivil halkın güvenliğinin sağlanması ve saldırıların önlemesi için derhal ateşkes sağlanması,
- Sivillerin korunması için ulusal ya da bölgesel kuruluşlar veya düzenlemeler aracılığıyla hareket edilerek gerekli tedbirlerin alınması,
- Libya halkının güvenliğini sağlanması için Libya üzerinde uçuşa yasak bölge kurulması,
- Tüm üye ülkelere Libya'daki sivilleri korumak üzere, Libya'nın hiçbir yerinde yabancı işgalci güç oluşturmadan gerekli tedbirleri alma yetkisi verilmesi gibi bir dizi kararlar alınmıştır.

Bu kararların ayrıntılarına baktığımız da (Erdurmaz, 2012: 64-65);

1. Tüm üye ülkelere Libya'daki sivilleri korumak üzere, Libya'nın hiçbir yerinde yabancı işgalci güç oluşturmadan gerekli tedbirleri alma yetkisi verilmiştir.
2. Uçuşa yasak bölge oluşturulması ve bu bölgenin insani yardımlar ile başka devletlerin vatandaşlarının tahliyesi dışındaki tüm uçuşlar yasaklanmıştır. Bu bağlamda üye ülkelere uçuşa yasak bölgenin

uygulanmasını sağlama amacıyla kendi başlarına ya da bölgesel uygulamalar çerçevesinde tüm önlemleri alma yetkisi verilmiştir.

3.3.2. Birleşik Koruyucu Harekât

17 Mart'ta kabul edilen 1973 sayılı karar sonrası, 18 Mart'ta Birleşik Krallık Başkanı Avam Kamarası'na Kaddafi ateşkes çağrısına uymaz ve sivillere yönelik şiddeti sürdürürse bir uluslararası operasyon yapılmasını önermiş, Almanya'nın kullandığı çekimser oyu dikkate alarak bu operasyona Arap uluslarının desteği ile ABD, İngiltere veya Fransa'nın başkanlık edebileceğini belirtmiştir. Başlangıçta Almanya'nın muhalefeti nedeniyle NATO eksenli bir müdahale yapılacağı konusu netleşmediğinden yapılacak operasyonu kimlerin gerçekleştireceği ya da askeri olarak destekleyeceği konusu belirsizdir. Bu belirsizliği gidermek ve askeri seçenekleri tartışmak üzere 19 Mart 2011 günü Paris'te Avrupa ve Kuzey Amerika bakanları, AB, BM ve Arap Ligi temsilcileri ile Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün ve Fas bakanlarının katılımıyla bir toplantı yapılmıştır (Taylor ve Smith, 2011: 3). Paris Zirvesi'nden çıkan karar gereğince 1973 sayılı karar uygulamaya konulmuş ve Fransa'nın öncülüğünde askeri operasyonu o kadar hızla hayata geçirilmiştir ki operasyona ortak ad bile verilememiştir. ABD bu operasyonu Odyssey Şafak Operasyonu, Fransa Harmattan Operasyonu, İngiltere Ellamy Operasyonu, Kanada ise Mobil Operasyon adı altında yürütmüştür (Vira ve Cordesman, 2011: 48). Söz konusu ülkelerin başlattığı operasyonun amacı özellikle Bingazi ve çevresindeki Libya vatandaşları ile muhalefet gruplarına yapılan saldırıları önlemek ve BM'nin kararı uyarınca uçuşa yasak bölgede etkinliği sağlamaktır (Taylor ve Smith, 2011: 3). Bu amaçlar ışığında BM'nin almış olduğu bu karar doğrultusunda Libya'daki Kaddafi hedefleri, Libya savunma ağı ve askeri teçhizatları vurulmaya başlanmış, bu suretle Kaddafi rejiminin hava sahası zayıflatılmak istenmiştir. Havadan başlayan operasyona denizden gemilerle destek sağlanmıştır. Denizden hem uçak gemileri ile hava sahasının kontrolü için destek sağlanmış hem de 1970 sayılı kararda kabul

edilen ve 1973 sayılı karar da genişletilerek yinelenen silah ambargosunun uygulanması ve denetlenmesi için savaş gemilerinden yararlanılmıştır.

Her ne kadar İngiltere ve Fransa Libya'ya yapılacak müdahalenin AB tarafından yapılması isteklerini AB nezdinde de dile getirmişlerse de Almanya'nın AB'nin sivil kimliğinin ön planda olması isteği, Polonya ve Estonya'nın askeri müdahaleye karşı oluşu nedeniyle müdahalenin AB eliyle yapılmasının önu kapanmış, Libya'ya yapılan müdahale başka bir bölgesel örgüt eliyle yapılması gerekliliği doğmuştur (Akgül, 2011:57). 23 Mart 2011'de NATO, üyelerinin İttifak'ın denizcilik operasyonlarını üstlenebileceğini kabul etmiştir. Bununla birlikte 20'den fazla NATO savaş gemisi operasyonları desteklemek, gemileri ve uçakları Libya'ya doğru yönlendirmek, silah ambargonun uygulanmasını denetlemek amacıyla uluslararası sularda faaliyet göstermeye başlamıştır (bkz. Çizelge 3.2). Öte yandan devriye yapan savaş uçakları da operasyon alanlarına konuşlandırılmıştır (Taylor ve Smith, 2011: 8). 27 Mart'ta bazı üye devletlerin muhalefetine rağmen İttifak'ın tüm askeri operasyonların komuta sorumluluğunu üstleneceği kararlaştırılmıştır. Böylelikle NATO 31 Mart'tan itibaren "Birleşik Koruyucu Harekât" adıyla operasyonun kontrolünü resmen eline almıştır. 1973 sayılı karar çerçevesinde NATO'nun yetkisi uçuşa yasak bölgenin tesisi, silah ambargosunun uygulanması için Kaddafi'ye denizden gelebilecek yardımların deniz ablukasıyla önlenmesi ve sivil halkın korunmasıdır.

NATO Askeri Komite başkanlığınca medyaya verilen 31 Mart tarihli brifingde de NATO'nun odak noktasında sivillerin korunması olduğuna, Libya'nın geleceğine karar verme gibi bir niyetlerinin olmadığına, Libya'nın geleceğine Libya halkının karar vereceğine yönelik açıklama bu nokta önemlidir (<http://www.nato.int>)

Çizelge 3.1. Birleşik koruyucu harekât (<http://www.nato.int>.)

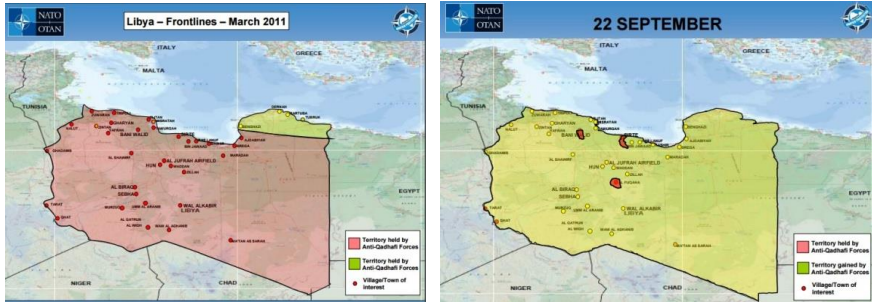
Libya'ya yapılan operasyonu 31 Mart'ta kendi kontrolüne alan NATO, 31 Mayıs 2011'de hava görevini Eylül ayına kadar uzatmıştır. Bu süre zarfında BMGK'nın 1973 sayılı kararını uygulayan ülkeler Belçika, Bulgaristan, Kanada, Danimarka, Fransa, Yunanistan, İtalya, Hollanda, Norveç, Romanya, İspanya, İsveç, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri ile Ürdün, Katar, İsveç ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir (Vira ve Cordesman, 2011: 48).

Çizelge 3.2. Operasyona katkı sağlayan ülkeler (31 Mart itibariyle) (Taylor ve Smith, 2011: 12)

Operation Contributing Nations (as of 31 March)

							
	Belgium	6	0		Netherlands	7	1
	Bulgaria	0	1		Norway	6	0
	Canada	11	1		Romania	0	1
	Denmark	4	0		Spain	6	2
	France	33	1		Turkey	7	6
	Greece	2	1		United Kingdom	17	2
	Italy	16	4		United States	30	1
	Total					205	21

BM operasyonu ile Kaddafi'nin stratejik tüm askeri mevzileri yok edilmiş, bu durum muhaliflere Libya içinde daha rahat ilerleme ortamı oluşturmuştur. BM'nin desteği ile ülkenin tüm noktalarında denetimi sağlayan Libyalı muhalifler, 22 Ağustos'ta başkent Trablus'u ele geçirmiştir. Ülke kontrolünü büyük ölçüde ele geçiren muhalifler 20 Ekim'de Muammer Kaddafi'yi son direniş noktası olan Sirte'de saklanmakta olduğu yerde ele geçirerek sokak ortasında linç ederek öldürmüştür, bunu üzerine Ulusal Geçiş Konseyi(UGK) Başkanı Mustafa Abdulcelil tarafından Bingazi'de Libya'nın kurtuluşu ilan edilmiştir. Libya'nın kurtuluşunun ilan etmesini takiben BMGK, 27 Ekim 2011 tarihinde kabul ettiği 2016 sayılı kararla, "sivillerin korunması" amacıyla yürütülen operasyonun ve "uçuşa yasak bölge" uygulamasının 31 Ekim 2011 tarihi itibarıyla sona erdirilmesine karar vermiştir (www.un.org).

Çizelge 3.3. Kaddafi karşıtı güçlerin operasyonun başlangıç-bitişinde Libya'da durumu (http://www.nato.int/nato_static)

3.4. Müdahale Sonrası Libya

NATO müdahalesi genel olarak başarılı olsa da müdahalenin halka dönük olumsuzlukları olmuştur. Libya'da müdahale sonrasında ortaya çıkan olumsuzluklara karşı halk kendi kaderine terk edilmiştir (Daalder ve Stavridis, 2012:2). NATO müdahalesinin müttefik ülkelerinin bu süreçte çok az rol oynaması da dikkatlerden kaçmayan bir diğer ayrıntı olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Bir savaş ortamından çıkan Libya'nın toparlanması hiç tartışmasız yılları alacak bir süreç olacaktır.

NATO müdahalesinin ardından Libya'da yönetime UGK geçmiş ve ulusal bayrağı değiştirmiştir. Libya siyasi tarihine baktığımızda özgür seçimlerin en son 1952 yılında yapıldığı görülmektedir. Altmış yılı aşkın bir süre sonra Libya ilk kez demokratik bir deneyim yaşamış ve 7 Temmuz 2012 tarihinde gerçekleştirilen Ulusal Kongre seçimlerini Mahmud Cibril liderliğindeki "Ulusal Güçler İttifakı (TehalufKuvalVataniyye)" kazanmıştır. Toplam 200 sandalye bulunan Libya meclisinde, Liberaller olarak adlandırılan ittifak siyasi partiler için ayrılmış 80 sandalyenin 39'unu kazanmıştır. Müslüman Kardeşler hareketi ise 17 sandalye ile ikinci sırada yer almıştır. Geri kalan sayıda bağımsızlar yer almıştır (Kuşoğlu, 2012:119).

Libya geçiş aşamasında başta ekonomik alanda olmak üzere pek çok sıkıntıyla karşı karşıya kalmıştır. Ekonomik anlamda da Libya devleti yara almış ve belli bir süre petrol üretimi ve ihracatı durmuştur. Geçici hükümet özellikle maaşları ödeme noktasında sıkıntı yaşamış, bu durumu bertaraf etmek için bir an önce petrol üretim ve ihracatına hız verme çabası içinde olmuştur.

Müdahale sonrası Libya'da baş gösteren bir diğer problem milis güçlerdir. Ülkenin birçok bölgesini kontrol altında tutan milis güçleri tek bir safta toplamak güç olmuştur. Bununla birlikte Libya'da artan işsizlik de savaş sonrası durumu gösteren ayrı bir acı tablo olmuştur (Auken, 2013).

O döneme genel olarak baktığımızda askeri anlamda Kaddafi'nin yönetimindeki Libya ordusunun etkin bir varlığı bulunmadığı görülmektedir. Kaddafi sonrası Libya'da askeri revizyona ilişkin çalışmalara hız verilmiş bununla birlikte özellikle muhalif cephenin sürekli üzerinde durduğu anayasal süreç ivme kazanmıştır. Geçiş sürecinde hali hazırda bir anayasa hazırlama komitesinin olmaması süreci yavaşlatmıştır. Bu dönemde özellikle geçici hükümet kamu yönetimi anlamında zayıf olan bir yapıyı devraldıkları için

özellikle hukuksal ve idari konulara ağırlık vermiştir (Chivvis ve Martini, 2014:10).

Libya’da Kaddafi’nin ardından beklenen en büyük ve en kritik husus kabileler denilebilir. Çünkü Kaddafi'nin Libya'da kendisine bağlı olarak gördüğü bölgelerdeki kabilelerin başında Tuareg, Warfela, Migraha ve Kazazife kabileleri gelmektedir. Bu şekilde bir kabile yapısına sahip Libya içerisinde kaotik bir ortamın çıkması kaçınılmazdır. Libya’da yüzü aşkın kabilenin bulunduğu bilinmektedir. Bu kabilelerin sadece yüzde ona yakını siyasal zeminde yer almaktadır. Kaddafi yaklaşık kabilelerin yarısının desteğini alarak Libya’yı yönetmiştir. Aşiretler ve kabileler Libya’da oldukça önemli ve stratejiktir. Libya’yı bekleyen en önemli tehlikelerin başında da bu kabilelerin net bir ikiye bölünme yaşayarak petrol bölgeleri üzerine gerginlik yaşatma ihtimali gelmektedir (Semin, 2011).

Özellikle akıllara gelen ilk soru müdahale sonrası Kaddafi’ye ait silahların kimlerin eline geçtiğidir. Belki büyük bir silahlı donanıma sahip olmasa da Kaddafi döneminden kalan silahlar önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Müdahale sonrası özellikle AB, Libya ile ilişkileri yakın tutmuş ve bir takım ikili anlaşmalar gerçekleştirilmiştir. AB insani yardım kapsamında Libya’ya bir takım ödemeler yapmış ve yardım kurtarma konularında teknik destek de vermiştir. Bununla beraber AB, Libya hakkında bir stratejik belge de kabul etmiştir. Bu belgeye göre (Akgül, 2011-58);

1. “Demokratik dönüşüm ve kurumların inşası için, özellikle insan hakları, yargısal reformlar ve yolsuzlukla mücadele konusunda destek verilmesine,
2. Sivil toplumla, özellikle gençlerle yakın ilişkiler ve imkânların artırılmasına,

3. KOBİ'lerin desteklenerek ekonomik altyapının güçlendirilmesi. Bu kapsamda 2011-2013 yılları arasında 4 milyar Avroluk bir yardım paketinin tahsis edilmesine karar verilmiştir. ”

Bununla birlikte, Libya AB ilişkilerin daha çok ilerlemesi, AB yardımlarının ulaştırılması için karşılıklı koordinasyon halinde çalışılması, diğer ülkeler ve uluslararası örgütlerle ortak çalışma yürütülebilmesi adına Libya'da bir AB ofisi açılması hususunda anlaşmaya varılmıştır. Bir takım görüşmeler sonrası AB Libya'ya (i) özgür ve adil seçimlerin yapılmasının örgütlenmesi ve kontrolü, (ii) etkin bir idari yapı ve yargı sisteminin dizayn edilmesi, (iii) özgür basın ve sivil toplumun iyileştirilmesi, (iv) güvenlik alanında reform, (v) büyüme, kalkınma ve istihdam için etkili bir ekonomik oluşum konularında destek sağlayacağına dair sözler vermiştir (Akgül, 2011:58). Kaddafi'nin devrilemesinin üzerinden geçen altı yıla rağmen ülkede istikrarın sağlanmadığı, 2015 yılında BM'nin girişimiyle yapılan Suheyra görüşmelerinin ardından ülkede “Devlet Yüksek Konseyi”, “Ulusal Mutabakat Hükümeti”(Trablus merkezli) ve “Temsilciler Meclisi”(Tobruk merkezli) olmak üzere üç ayrı yönetim ortaya çıktığı ülkede birliğin sağlanamadığı, iki buçuk milyon kişinin yardıma muhtaç olduğu görülmektedir (<http://www.stratejikortak.com>).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MÜDAHALENİN ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. BM Şartı Altında İnsani Müdahalenin Değerlendirilmesi

BM Şartı yürürlüğe girdiği andan itibaren insani müdahalenin yasallığı konusu uluslararası ilişkilerin en tartışmalı konularından biri olmuştur. Çünkü BM Şartı 2/4 maddesi ile tek taraflı kuvvet kullanımını yasaklanmış olmakla birlikte tek istisnasının meşru müdafaa hakkı olduğu hükme bağlanmış olmasına rağmen kuvvet kullanımına insani gerekçelerle BM kuruluşundan sonrada devam edilmiştir. Bu nedenle insani gerekçelerle kuvvete başvurmaya yasal zemine oturtma çabaları da hız kazanmıştır. Biafra'nın Nijerya'dan ayrılıp bağımsızlığını kazanma mücadelesi sırasında Nijeryalı askerlerin yaptıkları zulme televizyonlarından tanıklık eden Reisman and McDougal, 1969 yılında yayınladıkları "İboları korumak için insani müdahale" adlı bildiri de insani müdahalenin yasal bir hak olduğunu ve bu hakkın BM sistemi altında kurumsallaştırılması gerektiğini öne sürerek bu konuda ILA'ya bir protokol taslağı hazırlanmasını önermiştir. Bu öneri üzerine ILA tarafından insani müdahalenin yasallığını değerlendirmeye yönelik bir dizi rapor yayınlanmış ve bu raporlarda insani müdahale konusunda on iki kriter tespit edilmiştir. Bu kriterler (Wheeler, 2002:42);

1. Devam eden ya da olması muhtemel olan ağır insan hakları ihlallerinin olması,
2. İnsani müdahale yapılmadan önce müdahale dışındaki tüm çözüm yollarının tükenmiş olması,

3. Böyle bir müdahale başlamadan önce yeterli zaman varsa muhtemel müdahalecinin Güvenlik Konseyi'ne planlanan eylemin belirli sınırlı amacını belirgin bir biçimde açıklaması,
4. Müdahalecinin temel amacının kendi çıkarlarına ilişkin hedeflerine ulaşmak değil insan hakları ihlallerine son vermek olması,
5. Müdahaleci sınırlı amacına ulaşırken mümkün olduğunca ilgili devletin otoritesine zarar vermemesi,
6. Müdahalecinin mümkün olan en kısa sürede ve amacına ulaşır ulaşmaz müdahaleyi sonlandırması,
7. Müdahalecinin amacına ulaşmak için gerekli zorlayıcı önlemleri mümkün olduğunca az kullanması,
8. İmkan olması halinde müdahalecinin tanınmış hükümetten müdahale daveti alması ya da almayı denemesi ve tanınmış hükümetle işbirliği yapması,
9. Müdahalecinin müdahaleden önce Güvenlik Konseyi ilk adımı atmazsa insani müdahalede bulunacağını bildirmek üzere Güvenlik Konseyi'nden toplantı talep etmesi,
10. BM tarafından yapılacak bir müdahalenin bölgesel bir örgüt tarafından yapılacak müdahaleye, bölgesel bir örgüt tarafından yapılacak bir müdahalenin ise bir devlet veya devletler topluluğu tarafından yapılacak müdahaleye tercih edilmesi,
11. Müdahaleden önce müdahalecinin ilgili devlete, ciddi insan hakları ihlallerine son vermesi için kesin bir uyarı ya da açık bir ultimatoma göndermesi,
12. Yukarıdaki kriterlere uymayan herhangi bir müdahaleci BM Şartı'nın VII. Bölümü uyarınca barışı ihlal etmiş sayılır.

İnsani müdahalenin yasallığı konusu BM Şartı altında insan hakları ve kuvvet kullanımına ilişkin yapılan farklı yorumlardan kaynaklanan bir tartışmayı beraberinde getirmiştir. Adjei'ye (2005:38) göre, insani

müdahalenin yasallığı konusu “Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi”nin “Bir andlaşma, hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır” (Mad. 31/1) ve anlaşmanın yorumlanmasında anlaşmanın bütünü, ekleri ve giriş kısmınında yorumlamaya dahil edileceği (31/2 mad.) hükmü ışığında BM Şartı’nın kuvvet kullanımını yasaklayan 2/4. maddesi incelendiğinde kesin bir hükme varılamamaktadır. Öte yandan BM Şartı’nın önsözünde üye devletlerin “savaş felaketinden gelecek kuşakları koruma” yönündeki kararlılığı ifade edilmiştir. Ayrıca adil bir sistem kurulması yönünde irade beyan edilmiştir. Adaletin sağlandığı bir sistemin gereği olarak sürekli kendi vatandaşlarının insan haklarını ihlal eden rejimlere karşı kuvvet kullanımı gerekebilir. Dolayısıyla BM’nin amaç ve hedefleri olarak sayılan barış ve adalet olguları insani müdahalenin yasallığı konusunda çelişiklere neden olabilmektedir (Adjei, 2005:38-39).

Kuvvet kullanma yasağının sınırlı değil, kapsayıcı olduğu görüşü savunanlar BM Şartı’nda açıkça belirtilmeyen hiçbir durumun kuvvet kullanmayı haklı kılamayacağı ve kuvvet kullanımı konusundaki tek yetkinin BM’nin kendisinde olduğunu dolayısıyla devletlerin tek taraflı kuvvet kullanımına başvurmasının tek istisnasının Şart’ın 51. maddesi ile güvence altına alınan bireysel ya da ortak meşru müdafaa hakkının olduğu savunmakta ve insani gerekçelerle yapılan kuvvet kullanımının meşru olmadığını ifade etmektedir. Kuvvet kullanım yasağının BM Şartı’nda sayılan devletin ülke bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına zarar vermeme ve BM Örgütü’nün amaçlarına ters düşmeme ile sınırlı olduğunu savunanların aksine sayılan bu koşulların genel yasağı sınırlandırmak için değil, tam aksine güçlendirmek için konulduğu savunulmaktadır. Öte yandan Şart’ın hazırlık çalışmalarında anılan koşulların küçük devletlerin isteği üzerine eklenmiş olması da bu durumun dayanağı olarak gösterilmektedir. Bu durum aslında genel ve

kapsayıcı yasağı sınırlama niyetinde olunmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir (Keskin, 2002: 155–156).

BM Şartı sonrası dönemde insani müdahalenin meşru olmadığı savunulmaktadır. Bu görüşü savunanlardan biri olan Ian Brownlie, 1945 öncesi dönemde insani müdahalenin meşru olduğu savunulabilirken BM Şartı sonrası gayri meşru olduğunu savunmaktadır (Hurd, 2011:298). Bu görüşü savunanlar BM Şartı'nda yer alan hükümlerin detaylı açıklamaları olarak nitelendirilebilecek BMGnK Deklarasyonlarına işaret etmektedir. Bunlardan ilki 1965 yılında Genel Kurul'un aldığı "Devletlerin İçişlerine Karışılmasının Kabul Edilmezliği Deklarasyonu"nda herhangi devletin her ne nedenle olsun doğrudan ya da dolaylı olarak başka bir devletin içişlerine ve dışişlerine müdahale hakkının bulunmadığı belirtilmiştir. Burada yer alan "her ne sebeple olursa olsun" ifadesinin insani nedenlerde dâhil olmak genel bir yasağı ifade etmektedir. İkincisi 1970 yılında kabul edilen BM Şartı uyarınca "Dostluk İlişkileri ve İşbirliğine ilişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi"nde de yine bu ifade yinelenmiştir. Yine Genel Kurul tarafından 1987 yılında alınan "Uluslararası İlişkilerde Kuvvet Kullanma Tehdidi ya da Kuvvet Kullanmaktan Kaçınma Prensiplerinin Etkinliğinin Arttırılmasına İlişkin Deklarasyonu"nda kuvvet kullanmanın ya da kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın hem uluslararası hukukun hem de BM Şartı'nın ihlali olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu kararla BM Şartı dışında bütün ülkeleri bağlayan evrensel bir niteliğe vurgu yapıldığı görülmektedir (Acer ve Kaya, 2010: 241). Öte yandan "Uluslararası Hukuk Komisyonu" (UHK) tarafından kuvvet kullanması yasağı "Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi"tasarısının 1966 tarihli şerhinde *juscogens* olarak tanımlanmıştır. UAD'de Nikaragua Davası'nda kuvvet kullanma yasağının *juscogens* nitelikte olduğunu belirtmiştir (Taşdemir, 2006: 105). *Juscogens* kuralı uluslararası hukukun diğer ilkelerinden daha baskın olmakla birlikte uluslararası toplumun tamamı tarafından bir yükümlülüğü ifade etmektedir.

Kuvvet kullanma yasağının kapsayıcı değil sınırlayıcı olduğunu savunanlar ise BM'nin amacının uluslararası barış ve güvenliği tesis etmenin yanı sıra insan haklarının korunmasının da olduğuna dikkat çekmektedir. Bu görüşü savunanlara göre BM Şartı'nda insan hakları konusuna en az güvenliğe ve barışa verilen önem kadar önem atfedilmiştir. Bu durumun en temel göstergeleri yine Şart'ın içinde yer almaktadır. Bu göstergeler; Şart'ın başlangıç kısmında ve 1/3. maddesinde insan haklarının korunmasının örgütün amaçları arasında sayılması, 13/1. maddesinde Genel Kurul'un görevleri arasında insan haklarından herkesin yararlanması konusunda araştırma yapma ve tavsiyelerde bulunma sayılması, 55. maddesinde örgütün herkesin insan haklarına saygı gösterilmesi konusunu kendine görev edinmesi ve 56. maddede ise insan haklarına saygının geliştirilmesi hususunun üyelerin yükümlülüklerinden sayılması olarak sıralanabilir. Tüm bu göstergelerin varlığı bazı yazarların insan hakları konusunda kuvvet kullanımını BM Şartı'nın kuvvet kullanma yasağının istisnası olarak yorumlamalarını beraberinde girmiştir. Kuvvet kullanma yasağının 2/4. maddede sayılan devletlerin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına yönelik bir yasak olduğu, dolayısıyla devletin toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına zarar vermeyecek şekilde yapılacak olan ve BM'nin amaçları arasında sayılan insan hakları ihlallerinin önlenmesi adına kuvvet kullanımının yasak kapsamına dahil olmadığı savunulmaktadır. Cassese'e (1999:27) göre uluslararası ortamda gelişen yeni eğilimler ışığında belirli koşullar altında Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesi olmaksızın silahlı kuvvete başvurulabileceği koşullar şunlardır;

1. “ Egemen bir devletin topraklarında hükümet ya da hükümet dışı güçler tarafından insanlığa karşı suça varan aleni ve korkunç şekilde yüzlerce ya da binlerce insanın can kaybına neden olan insan hakları ihlallerinin varlığı,

2. Bir ülke içerisinde insanlığa karşı suçlar egemen devletin içindeki anarşi ortamından kaynaklanıyorsa, merkezi otoritenin insanlığa karşı suçlara son vermeye gücünün yetmediğinin ispatlanması; aynı zamanda diğer devletler veya uluslararası örgütlerin suçu sonlandırmak üzeretopraklarına girmesini ya da yardım çağrılarını reddetmesi;
3. Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin veto yetkisi bulunduğundan katliamları durdurmak için önlem alma konusunda uyuşamaması yüzünden karar alamaması nedeniyle bu eylemleri kınaması veya barışa tehdit olarak ifadelendirmekle sınırlı kalması,
4. Bir çözüm elde etmek için müzakere, tartışma ve kuvvet kullanımı haricindeki diğer tüm barışçıl yollarının tükenmesine rağmen herhangi bir çözüm bulunamaması,
5. BM üyesi devletlerin çoğunluğunun desteği (en azından karşı olmaması) ile birkaç devletten oluşan bir grubun (Ekonomik, askerî, teknolojik açıdan her ne kadar kuvvetli olursa olsun bir hegemon güç yerine) acımasızlığa son vermeye kalkışmış olması,
6. Silahlı kuvvetlerin sınırlı olarak sadece vahşetin durdurulması ve insan haklarına saygının yeniden tesisi amacıyla kullanılması, bu sınırlı amacın ötesine gidilmemesi ve bu amaca ulaşılması ile derhal durdurulması.”

Arend ve Beck, müdahalenin 2/4. madde kapsamında kuvvet kullanım yasağı dışında tutulabilmesinin dört kriteri içinde barındırmasıyla mümkün olabileceğini belirtmektedir. Bu kriterler; müdahale, hedef devletin topraklarında müdahale eden devletlerin uzun süreli askeri varlığını içermemeli; hedef devletin toprak kaybına neden olmamalı; bir rejim değişikliğine neden olmamalı ve BM Şartı'nın amaçlarına aykırı olmamalıdır (Wheeler, 2002:44). Bu dört kriterin varlığı halinde kuvvet kullanımının meşru olduğu görüşündedir. Reisman bu görüşü bir adım daha öteye

götürerek Şart'ın 55. maddesinde yer alan “İrk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklere bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır” ve 56. maddesinde yer alan “Üyeler, 55. maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, örgütle işbirliği içinde hareket etmeyi yükümlenirler.” hükümleri gereğince insani müdahalenin bir yükümlülük olduğunu savunmaktadır (Hancılar, 2014:117).

Ottaway ve Lacina (2003: 72-73) göre ise Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni düzende SSCB'nin dağılmasıyla birlikte, caydırıcılığın ortadan kalkması müdahaleyi mümkün hale getirmiştir. Birçok “egemen” devletin kendi topraklarını denetlemekte başarısız olduğu, insan hakları ihlallerinin yaşandığı ve gerçek egemen devletin olmadığı böyle bir durumda egemenliğe saygı ve içişlerine karışmama ilkesi anlamsızlaşmaktadır. Öte yandan teknolojinin gelişmesi ve küreselleşmenin etkileri ile devletlerdeki iç çatışmaların uluslararası çatışma haline gelme olasılığı artmıştır. Bu nedenle ortaya çıkan bu yeni düzende uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için BM tarafından inşa edilen ilkelerin esnek olarak yorumlanması dolayısıyla insani müdahalenin gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

İnsani müdahalenin meşru olup olmadığının tartışıldığı bir ortamda Libya'ya yapılan insani müdahalenin meşruluğu da şüphesiz ki tartışma konusu olmuştur. BM Şartı ışığında kuvvet kullanımının kapsayıcı bir yasak olduğunu savunan görüş meşru müdafaa hakkının kullanımı dışında hiçbir kuvvet kullanımını yasal kabul etmemekte dolayısıyla Libya'ya yapılan insani müdahalenin kuvvet kullanma boyutunun varlığı ve bu müdahalenin içerisinde meşru müdafaa unsuru bulundurmadığı göz önüne alındığında Libya'ya yapılan müdahaleyi meşru olarak kabul etmemektedir. BM Şartı altında kuvvet kullanma yasağının kapsayıcı değil, sınırlandırıcı bir yasak olduğunu savunan görüş ise insani müdahalenin meşru olarak kabul edilebileceğini,

meşru müdafaa hakkıyla sınırlandırılmayacağını ancak belli şartları içerisinde barındırması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşü savunanlar kuvvet kullanımının insani müdahale olarak kabul edilerek meşruiyetinin sağlanmasının müdahalenin nedeni, amacı, kim tarafından hangi boyutta gerçekleştirildiği ile zorunlu olup olmadığı sorularına verilen yanıtlarla sağlanacağı görüşü etrafında toplanmıştır. İster insani müdahale ister koruma sorumluluğu adı altında Libya müdahalesi değerlendirilsin meşruiyet konusunda yanıtlanması gereken sorular aynı noktada toplanmaktadır. Bu noktada Libya'ya yapılan müdahale “ius ad bellum” yani “savaşa girmenin meşruiyet şartları” kapsamında haklı neden, meşru amaç, son çare, orantılılık ve yetkili otorite başlıkları altında irdelenecektir.

4.1.1. Haklı Neden

İnsani müdahalenin meşruluğunun ilk ölçütü müdahalenin haklı bir nedeninin olmasıdır. Libya'daki olayların gelişimine baktığımızda 1969 yılındanberi iktidarda olan Kaddafi rejimine karşı ilk defa ayaklanıldığı görülmektedir. Kaddafi'nin yönetimine karşı başlayan protestolara güvenlik güçlerinin sert müdahalesi sivil halkın yaralanmasına neden olmuş, barışçıl bir ayaklanma ile başlayan eylemler, süreci iç savaşlı bir devrime sürüklenmiştir. Giderek tırmanan gerginlikler 17 Şubat 2011'de “Öfke Günü” olarak adlandırılan eylem süreci ile yeni bir noktaya gelmiştir. Bu süre zarfında uluslararası kamuoyunun cevabı ilk etapta şiddetin durdurulması çağrısı yapma ve İnsan Hakları Konseyi'nin Libya ile ilişkileri askıya alma şeklinde olmuştur. BM Şartı ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden sağlanması hususunda alınacak önlemlerin niteliğinin belirlenmesi ve gerekli olması halinde kara, deniz ve hava kuvvetlerinin kullanımı da dahil yapılacak girişimler konusunda BMGK'yı yetkilendirilmiştir. Dolayısıyla BMGK'nın askeri bir kuvvet kullanımına başvurma kararı alması için uluslararası barış ve güvenliğin tehlike altında olması gerekmektedir. İnsani

müdahalenin meşru sayılabilmesi için gerekli şartlardan biri yapılan müdahalenin haklı bir nedeninin olmasıdır. Dolayısıyla kuvvet kullanım yasağı, BMGK ve insan müdahale üçgeninde Libya müdahalesi değerlendirildiğinde BMGK'nın almış olduğu askeri müdahale kararının uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği gerekçesine dayanması gerekmektedir. 1973 sayılı BMGK kararına bakıldığında müdahalenin gerekçesi olarak uluslararası barışın tehlikeye girdiği ifade edilmiş olmakla birlikte Libya'da yaşanan çatışmaların uluslararası barışı ve düzeni tehdit edip etmediği tartışmaların diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. Birçok akademisyene göre Libya'daki Kaddafi güçleri ile direnişçiler arasındaki mücadele ülkenin kendi içinde cereyan eden uluslararası olmayan bir çatışmadır. Uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesi için bir çatışmanın en az iki ülkenin arasında olması gerekmektedir. Ancak Libya'da da böyle bir durum söz konusu değildir (Rijke, 3). Aksini savunanlara göre ise BM Şartı, uluslararası barış ve güvenliğin hangi hallerde tehlikeye girdiğini açıkça saymadığı için bu durumun var olup olmadığını yorumlama yetkisini BMGK'ya vermiştir. BMGK'da komşu ülkelerin güvenliğini kapsayacak şekilde durumu geniş yorumlayarak uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği yönünde karar almıştır. Ayrıca BMGK'nın kararında insan hakları ve sınır ötesi mültecilere yer verilmesi erga omnes yükümlülükleri nedeniyle sorunu uluslararası boyuta taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu durum uluslararası barış ve güvenliğin tehdidi olarak değerlendirilmektedir (Thielbörger, 2012: 20). Sak'a (2015:144) göre BM'nin verilerine göre tüm yıl boyunca 1500 kişinin komşu devletlere sığındığı düşünüldüğünde Libya'da karışıklığın başlamasından müdahalenin yapılmasına kadar geçen bir aylık sürede Libya'daki sivil halkın komşu ülkelere mülteci olarak sığınmasının uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği söylenemez.

Libya'ya yapılan müdahalenin diğer bir nedeni olarak da Libya'da insanlığa karşı suç işlendiği gösterilmektedir. İnsanlığa karşı suç kavramına

baktığımızda bir eylemin insanlığa karşı suç olabilmesi için yaygın ve sistematik bir saldırı olması, sivillere yönelik olması ve siyasi, ulusal, ırksal, etnik veya dini bir temele dayanması gerekmektedir. Diğer yandan insanlığa karşı suç insan haklarının geniş ve büyük ölçüde ihlalini içermekte ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit edici ve uluslararası suçları teşvik edici bir nitelik taşımaktadır (Azarkan, 2003). Libya hükümeti ülkede barışçıl şekilde başlayan gösterilerde kontrolü kaybederek sivil halkı koruma noktasında başarısız kalmıştır. Libya hükümetinin halkını koruma sorumluluğunu yerine getiremeyerek zarar görmesinin önüne geçmemesi, hatta Kaddafi ve oğlu Saif'in halka hitaben yaptığı konuşmaların şiddetin körüklememesine neden olması ile yaşanan kayıpların insanlık suçu olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği yine tartışılan bir konu olmuştur. Bu durumu iki farklı açıdan değerlendirilebilir: İlki hükümet güçlerinin kasıtlı olarak sivil halka zarar verdiği varsayıldığında uluslararası hukuk nezdinde bireylerin yaşama, toplanma ve protesto özgürlüğüne kısıtlama ve müdahalenin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu husus aynı zamanda “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”nde de “Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır (mad. 3)” ve “Herkesin silahsız ve saldırısız toplanma, ... özgürlüğü vardır (mad.20)” şeklinde açıkça yer almaktadır. Kaddafi rejiminin paralı askerlerinin doğrudan sivilleri ve göstericileri hedef alan uygulamalarının kişilerin yaşama ve kişi güvenliği hakkını elinden aldığı, bu durum ise hukuka aykırılığı doğurmaktadır. İkinci durum ise hükümete karşı muhalif olan grubun kendini savunma anlamında silahlanması durumudur. Muhaliflere NATO kaynaklı silah temin edilmesi ise Libya’ya yapılan müdahalenin meşruluğunun diğer bir tartışmalı konusudur. Hükümet güçleri ile muhalifler arasında iç savaş boyutuna ulaşan gerginlikler sivil halkın ülkeyi terk ederek, komşu ülkelere sığınmasına, ülkedeki yabancıların ve sığınmacılarında kendi ülkelerine ya da komşu ülkelere kaçmasına neden olmuştur. UCM Raporu (2011, <http://www.iccpi.int>) Kaddafi'nin emrindeki

Libya hükümetinin insanlığa karşı işlediği suçları şu şekilde sıralamıştır; muhaliflerin evlerinde arama ve tutuklama, ağır silahlar ve keskin nişancılarla halka açık yerlere, halka ateş açmak, daha sonra bu olayların üstünün örtülmesine teşebbüs.”

4.1.2. Meşru Amaç

İnsani müdahalenin meşruluğunun kabulü sayılan şartlardan birisi de yapılan askeri müdahalenin müdahalecinin çıkarları için değil insani amaçlarla yapılmış olması, insan haklarının ihlalinin önlenerek sivil halkın korunması olmalıdır. Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen iki kararda da BM Şartı'nın VII. Bölümünde yer alan “uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması” ile BM'nin birincil sorumluluğu durumu söz konusu hale gelmiş olmaktadır.

Bu açıdan Libya'ya yönelik alınan müdahale kararına bakıldığında müdahalenin tek amacının sivil halkın korunması olduğu görülmektedir. BMGK kararında Libya'daki durumun uluslararası barış ve güvenliğin tehdit ettiğinin altı çizilmiştir. Uluslararası barış ve güvenliğin tehdit altında olması/edilmesi BM Şartı'nın VII. Bölümünde yer alan müdahale yetkisinin temelini oluşturduğundan bu madde oldukça önemlidir. Bu madde daha çok mültecilerin komşu ülkelere aktarılması ve bozulan bölgesel istikrarın yeniden tesisi adına işletilmektedir. Dolayısıyla 1973 sayılı karar sivil halkın korunması ve bu doğrultuda uçuşa bölgenin tesisi edilmesi amacının dışında kuvvet kullanımına izin vermemektedir. Alınan kararın amacının net olmasına karşın yapılan müdahalenin ülkede rejim değişikliği ile sonuçlanması NATO'nun kararın amacının dışına çıkarak uluslararası hukuka aykırı bir kuvvet kullanımı gerçekleştirdiği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Çünkü alınan 1973 sayılı karara bakıldığında rejim değişikliğini öngören herhangi bir hüküm bulunmadığı görülmektedir. Kaldı ki bir ülkenin başka ülke tarafından rejim değişikliğine yönelik müdahalesi uluslararası hukukun temel normları

olan devletlerin içişlerine ve egemenliklerine karışmama ilkesi ile çelişmektedir. Bu çelişki nedeniyle BM'nin bu yönde bir karar alması söz konusu değildir. Morton ve Ramos (2015: 29) da NATO'nun BM kararı çerçevesinde verilen yetkileri aştığını sivillerin korunması ve uçuşa yasak bölgenin tesis edilmesinin ötesinde bir güç kullanımını yapabilmesi için Güvenlik Konseyi'nin bu yönde üçüncü bir karar alması gerektiğine işaret etmektedir. Tesón (1998: 105) da “Yabancı güçlerin güçlerini kötüye kullandıkları bir müdahale insani müdahale değildir.” sözleri ile NATO'nun gücünün kötüye kullanılmasının müdahaleyi, insani müdahale ekseninden çıkardığını savunmaktadır.

Dolayısıyla NATO'nun BM kararının ötesine geçerek hareket etmesi kararın içerisindeki meşruluğu ortadan kaldırarak müdahalenin amacının ülke çıkarları olduğu yönündeki görüşlerin dayanağı olmuştur. Öte yandan müdahalenin ana karakter ülkeleri Fransa, İngiltere, ABD ve Katar'ın müdahaleye öncülük etmeleri ülkelerin menfaatler ile örtüştüğüne işaret etmektedir. Nitekim Libya hava kuvvetlerinin petrol tesislerine saldırı riski düşünüldüğünde ortaya çıkan tablo enerji güvenliği-küresel güvenlik ilişkisi noktasında düşünüldüğünde amaçlardan birinin “insandan ziyade petrolü korumak”(Bendra, 2012: 55) oluşu, söz konusu ülkelerin Libya'ya yönelik yaptığı müdahalede çıkar unsurunun varlığını destekler niteliktedir.

4.1.3. Son Çare

BM Şartı altında egemen bir devlete yapılan müdahalenin meşru sayılabilmesi için kuvvete başvurulmadan önce barışçıl tüm yolların denenmiş olması gerekmektedir. Bu yollar diplomatik girişimler olabileceği gibi çeşitli yaptırımları da içerebilir. Askeri kuvvet kullanımı barışçıl tüm yolların tükenmesi üzerine başvurulması gereken son yol olmalıdır.

Libya’da 17 Şubat’ta olayların başlamasından 1973 sayılı BMGK kararı çerçevesinde müdahalenin gerçekleşmesine kadar olan sürece kronolojik olarak bakıldığında;

- 17 Şubat’ta Libya’da çatışmalar başlamıştır.
- 22 Şubat’ta BMGK, şiddete son verilerek sivil halkın korunması yönünde açıklama yapmıştır.
- 26 Şubat’ta BMGK’nın 1970 sayılı kararla Libya’ya silah ambargosu uygulanması ile Kaddafi ve ailesinin mal varlığının dondurularak uluslararası seyahat yasağı getirilmesi kabul edilmiştir.
- 17 Mart’ta ise BMGK, girişimlerin sonuç vermediği gerekçesiyle 1973 sayılı kararı alarak uçuşa yasak bölge oluşturulması kararı vermiş ve bu karar ile NATO’ya müdahale yolunu açmıştır.

Libya müdahalesiyle sonuçlanan bir aylık süreçte müdahaleye gerek kalmadan sorunun çözümü için yapılan girişimlerin yetersiz olduğu, dolayısıyla insani müdahaleyi meşru kılma şartlarından olarak kabul edilen kuvvet kullanımının son çare olması şartının yerine getirilmediği savunulmaktadır. Çünkü kuvvet kullanımının son çare olması için tüm barışçıl yolların denenmiş olması ve yapılan barışçıl girişimlerin sonuç vermemiş olması gerekmektedir. Yaşanan sürece bakıldığında BM’nin sadece yaptırımlar yoluyla çatışmaları dindirmeye çalıştığı ikili temasları, diplomatik ilişkileri es geçtiği görülmektedir. Ayrıca Türkiye’nin Kaddafi ve yakın çevresiyle yapmış olduğu diplomatik temaslar sonucunda son şeklini verdiği ve Kaddafi’nin de ateşkes söylemleri dile getirdiği planın hayata geçirilerek denenmesine fırsat olmamış, Türkiye’nin dışarıda bırakıldığı Fransa’nın önderliğinde 19 Mart’ta gerçekleştirilen Paris Konferansı sonucunda Libya’ya yönelik askeri operasyon başlamıştır (Bölme vd., 2011: 259). Dolayısıyla Paris Konferansı hem 1973 sayılı kararda öngörülen ateşkes çağrısına uyulup uyulmadığının tespitinin yapılmasını hem de Türkiye’nin soruna yönelik

çözüm planının uygulanmasını engellemiştir. Kaddafi'nin ateşkesi kabul edip etmediğinin ya da Türkiye'nin planının sorunu çözüp çözemeyeceği sorularının yanıtız kalması yapılan askeri müdahalenin son çare olmadığı yönündeki görüşleri kuvvetlendirmektedir. Askeri müdahalenin son çare olduğunu savunanlar ise yaşanan insan kayıplarının artması ve önüne geçilemez bir hal alması nedeniyle operasyonun fazla zaman kaybedilmeden yapılması gerekliliğini savunmaktadır.

4.1.4. Orantılılık

İlk olarak, müdahale mantığı ve 1973 sayılı kararının belirtilen amacı, "Libya'nın hava sahasındaki tüm uçuşların yasaklanması" yoluyla "saldırı tehdidi altındaki sivilleri ve sivil nüfus bölgelerini korumak" olmasına rağmen NATO kuvvetleri bu amacın ötesine geçmiş, vatandaşların yaşamlarına yönelik tehdit oluşturmayan yerleri bile bombardıman altına almıştır. Bununda ötesine geçerek muhaliflere silah yardımı sağlayarak Libya rejiminin zayıflamasına ve çökmesine neden olmuştur. Bu durum müdahalenin insancıl olarak nitelendirilen "masumiyet unsurunu" zayıflatmaktadır (Francioni ve Bakker, 2013:13). Operasyon süresince NATO'nun muhalifleri eğittiği, dahası hem Katar hem de Libya tarafından isyancılara silah ve mühimmat sağladığı ileri sürülmektedir. Rusya Dışişleri Bakanı, Fransa'nın isyancılara yaptığı silah yardımının teyit edilmesinin BMGK'nın 1973 sayılı kararını açıkça ağır şekilde ihlal ettiği anlamına geleceğini dile getirmiştir. (Ulfstein ve Christiansen, 2013: 168). BM'nin tarafsızlık ilkesi gereği aksi belirtilmediği sürece Güvenlik Konseyi silahlı çatışma durumlarında güç kullanımına izin verirse, müdahale eden devletlerin çatışma taraflarının siyasi amaçları doğrultusunda tarafsız kalması gerekmektedir. Bu ilkeye göre görev süresince herhangi bir şekilde taraf olmaması gereken NATO, muhaliflerin bir parçası gibi hareket etmiştir. Koalisyon güçleri muhaliflere yapmış oldukları yardımları "sivillerin korunması için gerekli tüm önlemlerin alınması"

ibaresine dayandırmış, tüm önlemlerin muhalifleri desteklemeyi de kapsadığını ve “sivillerin” Kaddafi’nin askeri gücü karşısında korunmasının ancak muhaliflerin desteklenmesi yoluyla sağlanabileceğini ileri sürmüştür (Bölme vd., 2011: 29).

Muhaliflere yapılan destek NATO’nun 1973 sayılı kararın ötesine geçerek BM Şartı’nı ihlal ettiğini ortaya koymaktadır (Ulfstein ve Christiansen, 2013: 169). Öte yandan BMGK’nın almış olduğu 1970 ve 1973 sayılı kararlarda sivillerin korunması için silah ambargosu uygulanması kararını NATO isyancılara silah yardımı yaparak delmekle birlikte silahlandırma eylemi doğrudan egemen bir ülkede bir iç savaşta taraf olmak anlamına geldiğinden BM Şartı’nın 2/7. maddesinin ihlali anlamına gelmektedir (Bölme vd. 2011:29).

Öte yandan Libya’ya yapılan müdahalenin amacı ve sınırı sivil halkın korunması iken geçen süreçte koalisyon güçlerinin yaptığı açıklamalar amacın değiştiğini göstermekte ve rejim değişikliğinin yapılması gerekliliği yönünde söylemler geliştirdikleri görülmektedir. ABD, İngiltere ve Fransa liderlerinin yapmış olduğu ortak açıklama şu şekildedir;

“Libya’da Muammer Kaddafi'nin iktidardayken barış olamaz, bu nedenle Kaddafi iktidarda olduğu sürece NATO ve koalisyon ortakları, sivillerin korunması ve rejim üzerindeki baskının oluşması için operasyonlarını sürdürmelidir.”(BBC News /Africa, 15 April 2011)

BMGK kararı çerçevesinde silah ambargosu sağlandığı ve uçuşa yasak bölge temin edildiği halde NATO’nun Kaddafi’nin kara kuvvetlerine karşı saldırılara devam etmesi ve muhalifleri silahlandırmak suretiyle Kaddafi’ye karşı üstünlük elde edilmesinin amaçlanması Libya müdahalesinde rejim değişikliğinin amaçlandığı yönündeki görüşleri desteklemektedir (Bölme vd. 2011:29).

BMGnK'nın 21 Aralık 1965 tarihli ve 2131 (XX) sayılı "Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi"nde devletlerin başka devletin rejim değişikliğine yönelik girişimlerde bulunmasını yasaklanması 1/1 maddede şu şekilde düzenlenmiştir;

"Her devlet bir başka devletin rejimini şiddet kullanarak devirmeye yönelik ayaklanmacı, terörist ya da silahlı faaliyetleri örgütlemekten, yardım etmekten, finanse etmekten, teşvik, tahrik etmekten ya da tolere etmekten ya da bir başka devletteki iç karışıklıklara karışmaktan kaçınacaklardır"

BMGnK kararları tavsiye niteliğinde olmakla birlikte zamanla teamül hukuku haline dönüşebilmektedir. Söz konusu bildiriye rejim değişikliğine yönelik ayaklanmacı faaliyetlerin örgütlenmemesi, ayaklanmacı faaliyetlere yardım edilmemesi yönündeki düzenleme ile NATO'nun Libya'da rejim değişikliği amacıyla muhalifleri desteklemesinin çeliştiği görülmektedir.

4.1.5. Yetkili Otorite

İnsani müdahalenin meşruluğunun sağlanması için müdahale eden/edenlerin yetkili olması gerekliliği aranmaktadır. BMGK, BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden sağlanması hususunda yetkilendirilmiş ve bu yönde kuvvet kullanımını da kapsayacak şekilde karar alma yetkisiyle donatılmıştır. Dolayısıyla uluslararası barış ve güvenliğe yönelik bir tehdidin bertaraf edilmesi, uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesis edilmesi için kara, deniz ve hava kuvvetlerinin kullanımı da içeren kuvvet kullanımına karar verme yetkisi BMGK'ya verilmiştir. Bu çerçevede Libya'ya yönelik yapılan müdahaleye ilişkin alınan kararların yetkili organ yani BMGK tarafından

alınmış olması, meşruiyetin müdahale edenin müdahale etmeye yetkili olması şartını karşılamaktadır.

BMGK'nın 1970 sayılı kararına bakıldığında Libya'ya savaş malzemesi ve finansal yardımların tedarik edilmesine ilişkin bir ambargoyu kapsadığı ve caydırıcı önlemler alma yoluna gidildiği görülmektedir. Caydırıcı önlemlerin sivil halkın katledilmesini önlemeye yeterli olmadığı gerekçesiyle BMGK, 1973 sayılı kararla Libya'da saldırı tehlikesi altında olan sivilleri ve sivil yerleşimleri (Bingazi dahil) korumak adına tüm gerekli önlemlerin alınmasına karar vermiştir. Bu bağlamda uçuşa yasak bölge oluşturularak bölgenin insani yardımlar ile başka ülkelerin vatandaşlarının tahliyesi dışındaki tüm uçuşlara yasaklanmasına karar verilmiştir. Ayrıca uçuşa yasak bölgenin uygulanmasının sağlaması amacıyla üye ülkelere kendi başlarına ya da bölgesel uygulamalar çerçevesinde tüm önlemleri alma yetkisi verilmiştir. Kararın uygulanması için bölgesel örgütlerinde yetkilendirilmiş olması yapılan operasyonların NATO tarafından yürütülmesine de meşruiyet kazandırmaktadır. Bu noktada NATO'nun Libya'da varoluşunun kendi görev sahasıyla uyum sağlayıp sağlamadığına bakılacak olursa kuruluş nedeni üye ülkelerin özgürlük ve güvenliklerini korumak olan NATO'nun 2010 yılında kabul ettiği "Yeni Güvenlik Konsepti" bu noktada ön plana çıkmaktadır. Söz konusu Yeni Güvenlik Konsepti'nde NATO'nun üye ülkelerinin Avrupa-Atlantik bölgesi dışındaki bölgelerde yaşanan politik ve güvenlikle ilgili gelişmelerden etkilenmesi, çıkan çatışmaların ittifak üyelerinin topraklarına veya vatandaşlarına tehdit oluşturması durumunda uluslararası güvenliği sağlamak için ilgili ülkelerle veya uluslararası kuruluşlarla (özellikle de AB ve BM) işbirliği içinde olacağına, müşterek güvenlik sistemine katkı sağlayacağına yer verilmiştir. Dolayısıyla NATO kuvvet kullanma konusunda yetkili merci olan BMGK'dan aldığı yetki çerçevesinde Libya'daki üye ülke vatandaşlarının güvenliklerinin sağlanması gerekçesiyle yeni konsepti ışığında Libya'ya yönelik müdahale gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla NATO'nun Libya

krizine müdahil olması yeni konseptine uygun bir noktadadır (Erdurmaz,2012:66). Aslında Libya müdahalesinde tartışılan nokta NATO'nun Libya'da varlığından ziyade yetkisini aşması ve muhaliflere yönelik verdiği desteklerle Libya'da rejim değişikliğine neden olmasıdır.

1973 sayılı müdahale kararının temelini oluşturan sivil halkın korunması amacının aşılması müdahalenin hedeflerinin şaşmasına neden olduğu için NATO eleştirilmiştir. Bellamy ve Williams (2011:846), yapılan eleştirilerden dört tanesinin öne çıktığını ifade etmişlerdir;

1. NATO'nun kararları oldukça aşırı kapsamlı yorumlaması ve bu suretle sivil kayba neden olması,
2. İnsanı koruma ve diğer hedeflerle rejim değişikliği arasındaki ilişkinin örtüşmemesi, insani koruma meşru bir faaliyet iken rejim değişikliği ile aynı anlama gelmemesi,
3. İlgili kuruluşların kuvvet kullanımı ile ilgili farklı bir duruş benimsediği durumlarda hangi bölgesel örgüte gözlemci rolü verilmesi gerektiğinin belirsizliği,
4. Libya'daki zorlama harekâtında hava gücünün kitlesel ölümlerin engellemeye yardımcı olurken sadece dolaylı koruma sağlaması ve sivillere yönelik bazı istenmeyen zararların nedeni olmasıdır.

4.2. Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Libya Müdahalesi

Değişen dünya düzeni ve gelişen teknoloji ile birlikte şekil değiştiren savaşlar askerlerden çok sivil halkı tehdit eder hale gelmiştir. Bu durum yaşanan silahlı çatışmalar sırasında uygulanacak hukuk kurallarının önemini ortaya koymuş, uluslararası insancıl hukuk adı altında silahlı çatışmalar sırasında sivil halkın korunması, mağduriyetlerin önlenmesi için uluslararası alanda düzenlemelerin oluşturulmasını beraberinde getirmiştir. Bu alandaki en temel belgeler “1899 ve 1907 Lahey Sözleşmeleri” ile “1949 Cenevre Sözleşmeleri” ve “1977 iki Ek Protokol”dür. Cenevre Sözleşmeleri'nden

birincisi, kara silahlı kuvvetlerine mensup yaralı ve hastaların durumlarının iyileştirilmesine, ikincisi denizlerde silahlı kuvvetlere mensup yaralı ve hastaların durumlarının iyileştirilmesine, üçüncüsü, savaş esirlerine yapılacak muameleye, dördüncüsü ise savaş sırasında sivil kişilerin korunmasına dair hükümler içermektedir. 1977’de yapılan iki ek protokol ise Cenevre Sözleşmeleri’ndeki boşlukları doldurma amacı taşımaktadır. Bu çerçevede I. Protokol uluslararası askeri çatışma mağdurlarının korunmasını düzenlerken II. Protokol uluslararası nitelikte olmayan çatışmalarda da insancıl hukuk kurallarının uygulanmasına ilişkin başlıkları düzenlemektedir (Özsöy, 1998:113). Görüldüğü gibi Cenevre Sözleşmeleri uluslararası silahlı çatışmalarda kuvvet kullanımını sınırlandırırken aynı zamanda ortak 3. madde ile sözleşmeye taraf olan devletlerin birinin topraklarında ortaya çıkan uluslararası nitelikli olmayan silahlı çatışma durumuna ilişkin sınırlandırmaları da düzenlemektedir. İnsancıl hukuk temelinde “Ius in Bello” boyutu yani “savaş sırasında uyulması gereken kurallar” ışığında Libya’ya yapılan müdahaleye bakıldığında başlangıçta uluslararası nitelikli olmayan bir silahlı çatışma durumunun varlığını söz konusu iken daha sonra bu durumun uluslararası nitelikte bir silahlı çatışmaya dönüştürüldüğü görülmektedir. 2011 yılında Libya’da başlayan gösterilerin Kaddafi güçleri ile isyancılar arasında silahlı çatışmaya dönüşmesi Libya’nın Cenevre Sözleşmesine taraf olduğu göz önüne alındığında insancıl hukuk noktasında uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar başlığında değerlendirilmelidir. Çünkü Cenevre Sözleşmeleri sözleşmeye taraf olan devletlerinin birinin topraklarında ortaya çıkan uluslararası nitelikli olmayan silahlı çatışmaları da uluslararası insancıl hukuk kapsamına almıştır. Öte yandan BMGK’nın 1973 sayılı kararı çerçevesinde Libya’ya müdahale gerçekleştirmesi ve bu müdahalenin meşru hükümetin talebi olmadan gerçekleştirilmiş olması iç çatışmaya insani müdahale yoluyla uluslararası bir nitelik kazandırmıştır (Akkutay,2016: 43).

Libya'ya müdahale kararı verilmesi bu kararın meşruluğu konusunda fikir ayrılıklarını içinde barındırdığı gibi müdahale süresince yaşananlar/yaşandığı öne sürülenler de müdahalenin uluslararası hukuka uygunluğunu tartışılı hale getirmiştir. Silahlı çatışmalar sırasında tarafların kuvvet kullanımını sınırlayan diğer bir ifadeyle uyulması gerekli olan kurallar uluslararası insancıl hukuk tarafından belirlenmiştir. İnsani müdahale ekseninde Libya'ya yapılan müdahalenin Kaddafi güçlerinin sivil halka yönelik şiddet kullanması, NATO'nun isyancılara yardım yapması ve NATO'nun yapmış olduğu operasyonlarda sivil kayıplara neden olması başlıklarında insancıl hukukun kapsamında değerlendirilmesi müdahalenin çok boyutta irdelenmesi adına önemlidir.

1973 sayılı BMGK kararı alınarak Libya'ya müdahale süreci başlayana kadar geçen süreçte Kaddafi güçleri ile muhalifler arasında geçen çatışmalar uluslararası olmayan çatışma olarak cereyan etmiştir. Libya, Cenevre Sözleşmesine taraf olduğu için “Uluslararası Olmayan Silahlı Çatışma Mağdurlarının Korunmasına İlişkin” Ek II Protokolü kapsamında yer alan kurallar Libya içinde bağlayıcılık arz etmektedir. Söz konusu Protokol'ün uluslararası olmayan çatışma durumunda sivil halkın korunmasını düzenleyen 13 maddesi şu şekildedir:

- 1. Sivil halk ve sivil kişiler askeri operasyonlardan kaynaklanan tehlikelere karşı genel korumadan yararlanır. Bu korumayı etkin kılabilmek için her koşulda aşağıdaki kurallar dikkate alınacaktır.*
- 2. Ne sivil halk ne de sivil kişiler saldırın hedefi olmayacaktır. Birincil amacı sivil halk arasında dehşet yaymak olan şiddet hareketleri ya da tehdidi kesinlikle yasaktır.*
- 3. Siviller, doğrudan düşmanlıklara katıldıkları süre dışında bu bölümde sağlanan korumadan yararlanırlar.*

Libya’da Kaddafi güçlerinin sivil halka şiddet uyguladığı, yüzlerce sivilin ölmesine ve binlerce sivilin ülkesini terk etmesine neden olduğu bilinmektedir. The Telegraph Gazetesi’nin haberine göre; Libya hava kuvvetleri jetleri askeri hedefler ve havaalanlarını bombalamanın yanı sıra sivil alanları da bombalamış, Kaddafi’nin paralı askerleri ise sivil halka ateş açmıştır (Spencer, 2011). ICC araştırmacıları, 15 Şubat - 28 Şubat tarihleri arasında Libya’da Kaddafi güçleri tarafından en az 565 sivilin öldürüldüğünü açıklamıştır (Block, 2011). Nisan ayında ise Kaddafi güçlerinin Misalata yerleşim bölgesine yaptığı roketli saldırı da çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan siviller ölmüştür (<http://www.telegraph.co.uk>). Cenevre Sözleşmesi’nin 51/4.maddesine göre ayırım gözetmeksizin yapılan saldırılar yasaktır. Dolayısıyla anılan sözleşmenin 51/5(a) maddesi ile

“Bir şehir, kasaba ya da benzer şekilde sivil kişilerin ya da sivil nitelikli malların yoğun bulunduğu bir alanda bulunan ancak, birbirlerinden açık şekilde ayrı bulunan ve bağımız bir miktar askeri hedefi tek bir askeri hedef gibi kabul eden, yöntem ya da kullanılan araç fark etmeksizin bombardıman şeklinde yapılan saldırılar.”

ayırım yapılmadan yapılan saldırılar olarak kabul edildiğinden Kaddafi güçlerinin sivil yerleşim bölgesine yaptığı silahlı saldırıların da insancıl hukuka aykırı olduğu söylenebilir.

Libya’da yaşanan uluslararası silahlı çatışmanın diğer tarafı olan NATO’nun müdahale sırasındaki tutumuna insancıl hukuk noktasında bakıldığında sivil kayıplara neden olduğu ve insancıl hukuk kurallarına aykırı davrandığı ileri sürülmektedir. İnsancıl hukuk savaşın tarafların haklı ya da haksız olduğu ile ilgilenmeden savaşta uyulması gereken kuralları belirlemiş ve bu kuralların tüm taraflar için (haklı-haksız ayrımı yapmadan) geçerli olduğunu düzenlemiştir. Ayrıca 1971 yılında Uluslararası Hukuk Enstitüsü’nün BM Kuvvetlerinin katıldığı Silahlı Çatışmalara İnsancıl Kuralların Uygulanma Koşullarına İlişkin Kararında insancıl hukuk

kurallarının BM kuvvetleri içinde bağlayıcı olduğu şu sözlerle ifade edilmiştir (Pazarcı,2000:195);

“Silahlı çatışmalar hukuku insancıl kuralları Birleşmiş Milletlere hukuk olarak uygulanır ve çatışmalara katılan Birleşmiş Milletler Kuvvetleri her koşulda bunlara uymak zorundadır.”

Libya müdahalesinde NATO'nun BM tarafından yetkilendirildiği düşünüldüğünde insancıl hukuk kurallarının söz konusu müdahalede NATO içinde bağlayıcı olduğu görülmektedir. NATO'nun BM tarafından aldığı yetkinin ardından başlattığı hava harekatı sonucunda sivil kayıpların yaşandığı belgelenmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından yapılan saha çalışmasının sonunda en az 72 sivilin NATO tarafından yapılan saldırılar sonucu öldürüldüğü, ölenlerin üçte birinin ise çocukların olduğu tespit edilmiştir (<https://www.hrw.org/>). Sivil kayıpların yaşanmasının yanında aynı zamanda NATO'nun yapmış olduğu saldırıların yasal bir askeri hedefe yönelik olmadığı da Libya müdahalesinin hukuka uygunluğunu tartışılır hale getiren nedenlerden biri olmuştur. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün aynı raporuna göre; NATO tarafından bombardıman yapılan sekiz noktanın yedisinde askeri personel, donanım ve haberleşme araçlarına dolayısıyla Kaddafi güçlerinin bu noktadaki varlığına ilişkin herhangi bir bulguya rastlanmamıştır (<https://www.hrw.org/>). Bu durum insancıl hukuk açısından ele alındığında Cenevre Sözleşmesi Ek Protokol I'in bu konudaki düzenlemesi son derece açıktır. Ek Protokol I'in 48. maddesine göre;

“Sivil halkın ve sivil nitelikte malların saygı görmesini ve korunmasını sağlamak için, çatışmanın Tarafları daima, sivil halk ile muharipleri, sivil mallar ile askeri hedefleri birbirinden ayırt etmeli ve buna uygun olarak operasyonlarını sadece askeri hedeflere yöneltmelidirler.”

Dolayısıyla NATO'nun sivil kayıplarla sonuçlanan saldırılarındaki hedeflerinin askeri hedef olmayışı gerçekleştirilen müdahalenin uluslararası hukukun ihlali anlamına geldiği görüşünü desteklemektedir. Öte yandan NATO'nun doğrudan sivillere vermiş olduğu zararın yanında isyancılara yapmış olduğu destek nedeniyle dolaylı olarak da sivil halka zarar verdiği durumlar söz konusudur. BMGK kararı gereği; NATO yalnızca saldırı tehdidi altındaki sivilleri ve sivil nüfusun yoğun olduğu alanları korumak için münhasır yetkilidir. Ancak NATO'nun kendisine verilen yetkinin sınırları içinde hareket etmediği, isyancılara silah desteği vererek sivil halkı riske attığı ve yetkisinin sınırlarını aştığı görülmektedir. Kaddafi'nin tuttuğu alanların açıkça onun tarafından saldırı tehdidi altında olmadığı düşünüldüğünde NATO'nun verdiği destekle güçlenen isyancıların Kaddafi güçleri tarafından tutulan şehirlere ilerleyişi siviller üzerinde tehdit oluşturmuştur (Ulfstein ve Christiansen, 2013:169). İnsan hakları İzleme Örgütü özel danışmanlarından Fred Abrahams'ın bu yöndeki açıklamaları dikkat çekicidir.

İsyancılar tarafından “evlerin ve dükkânların tamamen yağmalandığını, Kaddafi taraftarından şüphelenilen bazı evlerin yakıldığını ve üç medikal klinikten (ve bazı küçük tıbbi cihazların çalınması da dahil olmak üzere yerel küçük hastanelerin) tahrip edildiğini belgeledik(<http://www.bbc.com>).

Ek protokol I'in 12/1. maddesi sıhhi birimlerin silahlı çatışmalar sırasında korunması şu şekilde düzenlenmiştir;

“Sıhhi birimler her zaman saygı görmeli ve korunmalı ve saldırı ya hedef olmamalıdır.”

Ek protokol I'in 50. maddesine göre

“.....Bir kişinin sivil olup olmadığı konusunda kuşkular olması durumunda, söz konusu kişiler sivil sayılacaktır”

Ek protokol I’ın 52(3). maddesine göre;

“İbadet yeri, ev ya da diğer ikamet yerleri ya da okullar gibi normalde sivil amaçlara tahsis edilmiş olan bir malın, askeri harekâta etkin bir katkıda bulunmak için kullanılıp kullanılmadığına dair kuşkular olması durumunda, söz konusu hedef bu amaçlarla kullanılmamış sayılacaktır.”

Dolayısıyla NATO’nun desteği ile güçlenen isyancıların Kaddafi’ye destek verdiği “şüphesiyle” sivil halka ve ikametgâhlarına zarar vermesi insancıl hukukun askeri-sivil ayrımının yapılamadığı şüpheli durumlarda sivil olarak kabul edilmesi yönündeki kuralı gereği uluslararası hukuka aykırı olduğu düşüncesini desteklemektedir. Öte yandan Cenevre Sözleşmesi’nin silahlı çatışma sırasında sivil birimlerin korunması ve hedef olmaması yönünde yapmış olduğu açık düzenleme gereği de uluslararası hukuk kurallarının NATO tarafından dolaylı olarak ihlal edildiği görüşlerini ön plana çıkılmaktadır.

SONUÇ

Dünyada süregelen karışıklıkların beraberinde getirdiği savaşlar ve toplumsal kaoslar neticesinde organize olmuş milletler tarafından uluslararası hukuk normlarına dayanarak gerçekleştirilen ekonomik, siyasi, diplomatik ve askeri müdahaleler meşruluk noktasında yoğun olarak tartışılmaktadır. Bu tartışmaların odağında yer alan karar alma mekanizmaları ile global ve bölgesel güç dengeleri bireye tanınan önceliğin önüne geçmekte, menfi durumlar doğurmaktadır. Bu durumu insani müdahale noktasında ele aldığımızda özellikle müdahalenin temelinde yatan “insani” boyut kilidi açmak ve asli amaca ulaşmak için bir araca dönüşmektedir. Tarihsel süreç içerisinde insani amaçlarla yapılan müdahalelerde genel bir standardın olmayışı hatta yaşanan katliamların görmezden gelinişi insani müdahalenin odak noktasının insan değil çıkar olduğu görüşlerini destekler niteliktedir.

Müdahalelerin zamanlaması durum ve ortama göre elbette değişkenlik gösterebilmektedir. Fakat bir müdahalenin gerçekleştirildiği zamanın ve ortamın bir diğer potansiyel müdahale alanında işletilmemesi önemli bir çelişki doğurmaktadır. İnsani müdahale süreçlerinin dünyada söz sahibi ülkelerin başını çektiği hukuksal normlar ile bezenmiş organizasyonlar tarafından yürütüldüğü düşünüldüğünde, bu süreçlerin bireyin ya da söz konusu halkların çıkarlarının ötesinde büyük güçlerin öz çıkarları adına işletildiği görülmektedir. Günümüzde Türkiye'nin en uzun sınır komşusu olan Suriye'de yaşanan, 5 yılı aşkın süredir devam eden insani drama ilişkin olarak bir müdahalenin olmaması da insani müdahalenin keyfiliğini görüşünü desteklemekle birlikte BM'nin itibarını zedeleme noktasında rol oynamaktadır.

BM Şartı ile kuvvet kullanımının ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmanın yasaklanması insani müdahalenin meşruluğunun tartışılması sonucunu doğurmuştur. BM Şartı'nın önsözünde yer alan “savaş felaketinden gelecek nesilleri koruma” kararlılığı ve Şart'ın 1. maddesinde yer alan

“...herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının güçlendirilmesinde uluslararası işbirliği sağlama...” düşüncesinin örgütün amaçları arasında sayıldığı ve küreselleşen dünyada yerel düzeyde çıkan çatışmaların bile uluslararası düzeyde bir çatışmaya dönüşerek uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eder bir noktaya ulaşabildiği düşünüldüğünde, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve insanların felaketlerden korunması amacı BM’nin insani müdahale kapsamında bir devlete müdahalesine dayanak oluşturmaktadır. Bu görüşün aksini savunanlara göre ise insani müdahale kuvvet kullanma yasağının bir istisnası değildir. Bu durum devletlerin egemenlik haklarına ve içişlerine müdahaledir. Dolayısıyla insani müdahalenin meşru olarak kabul edilmesi BM’nin kendisi ile çelişmesi anlamına gelmektedir. Kuvvet kullanma yasağının kapsamı ve sınırlılıkları ile ilgili fikir birliğine varılamaması insani müdahalenin meşruluğu ile ilgili de fikir birliğine varılamaması sonucunu doğurmuştur.

İnsani müdahalenin kendi içerisinde meşruluğunun tartışılmasının ötesinde insani müdahale Libya özelinde değerlendirildiğinde BMGK tarafından alınan 1970 ve 1973 sayılı kararlarda anılan tek amacın sivil halkın korunması olması, müdahalenin insani amaçlarla yapıldığını şeklen göstermektedir. Burada şeklen olarak ifade edilmesinin nedeni uygulamada NATO’nun bu amacın dışına çıkarak kendi çıkarları adına hareket etmesidir. Libya’ya yapılan müdahale BM Şartı altında değerlendirildiğinde; BM’nin insanların ve insan haklarının korunmasını amaç edindiği Şart’ta açıkça belirtilmektedir. Öte yandan barışın tehdit edildiği ya da bozulduğunun Konsey tarafından tespit edilmesi halinde Konsey’e çatışmanın durdurulması, ateşkes, askeri malzemeye ambargo konulması gibi tedbirler alma yetkisi verilmiştir. Bu kapsamda BMGK’nın sivil halkı korumaya yönelik olarak aldığı 1970 sayılı kararlar herhangi bir şekilde kuvvete başvurmadan barışçıl yollarla sorunun çözümünü öngörmesi ve Libya’ya silah ambargosu, Kaddafi ve yakın çevresine seyahat yasağı ve mal varlıklarına el konması gibi

yaptırımlarla insan haklar ihlallerinin önlenmeyi amaçlaması BM Şartı ile uyumludur. Söz konusu kararın ardından Libya’da durumun düzelmemesi üzerine Kaddafi’nin tehditlerinin durumun daha da kötüleşerek uluslararası barış ve güvenliği tehdit eder noktaya gelmemesi için 1973 sayılı müdahale kararı alınmıştır. BM Şartı’nın 42. maddesine göre; Güvenlik Konseyi, silah kullanımını içermeyen önlemlerin alınmasının yetersiz kaldığı ya da kalacağı kanısına varırsa uluslararası barış ve güvenliğin korunması için hava, deniz ya da kara kuvvetleri ile her türlü girişimde bulunabilmektedir. Dolayısıyla BM Şartı ile kuvvet kullanımına başvurma konusunda yetkilendirilen BMGK tarafından Libya’ya müdahale kararı alınmasının BM Şartı’na uygun olduğu görülmektedir. Burada yapılan eleştiri 1970 sayılı kararın sonuçları beklenmeden çok kısa bir sürede müdahaleye başlanmış olmasıdır. BM Şartı’na bakıldığında alınan tedbirlerden sonra Güvenlik Konseyi’ne kuvvete başvurma kararı almadan önce herhangi bir bekleme süre öngörülmediği, bu sürenin takdir ve tayininin Konsey’e bırakıldığı görülmektedir. Sürenin kısa olarak değerlendirilmesinin nedeni daha önceki dönemde, Libya müdahalesi öncesinde BM tarafından gerçekleştirilen ya da gerçekleştirilmeyen insani müdahalelerdeki süreçlerdir. BM tarafından yürütülmüş insani müdahalelerde Libya müdahalesinin aksine uzun zaman sonra müdahale gerçekleştirilmiştir. Bu örneklerin başında çalışmanın birinci bölümde de yer verilen Bosna-Hersek, Somali, Ruanda, Kosova, Irak ve Haiti gelmektedir. Özellikle Bosna-Hersek ve Irak örnekleri en dikkat çekenleridir. Burada en çok düşündürülen konu müdahaleci başat güçlerin müdahale için bazı süreçlerin ve zeminin oluşması adına müdahale için zaman kollamasıdır. Bosna-Hersek sürecinde özellikle güvenli bölge oluşturulma konusunda alınan kararlar güvensiz bölge oluşumuna yol açmış ve uygulanan silah ambargosuyla Sırp, dağılmış Yugoslavya’dan aldığı silahlara silahsız Bosnaklar’ı katletmiştir. Sırp’ın yakın tarihin en kanlı katliamını gerçekleştirmeleri de mevzuyu insani müdahalenin çok uzağına sürüklemiştir. Yine geç kalınmışlıkların ve hataların

bir diğer örneği Ruanda'dır. Ruanda'daki etnik kabile savaşları sonrasında bir milyona yakın insan hayatını kaybetmiş ve üç milyona yakın kişi de yurtlarından olmuştur. BMGnK'nın 912 sayılı kararı ile sadece 250 asker görevlendirmesi ve insani dramlardan çok sonra konuya müdahil olarak başarısız bir sınav vermesi yine şekli ve yöntemsel tartışmaları beraberinde getirmiştir. Irak'da da "Irak'ı Özgürleştirme" adı altında insani müdahale süreci işleten BM, organizasyonu uzun zaman dilimine yaymış, tek bir başat ses üzerinden hareket etmiş ve o ülkenin stratejileri noktasında müdahale politikası izlemiştir. Yine diğerlerinde olduğu gibi burada da milyonlarca insan bu süreç ve politikalarından büyük mağduriyet yaşamıştır. Bu örnekler noktasından Libya'ya alınan müdahale kararına baktığımızda sürecin çok çabuk işletildiği, alınan tedbirlerin sonuç verip vermediğine bakılmadığı görülmektedir. Bu noktada geçmişte yaşanan hatalardan ders alınması nedeniyle sürecin bu kadar hızlı işlediği varsayıldığında Suriye'ye niye aynı hızla müdahale edilmediği sorusu gündeme gelmektedir. Dolayısıyla da yapılan insani müdahalelerin "insani" amaçlarla yapıldığı ikna edici olmaktan çıkmakta sorgulanır, tartışılır hale gelmektedir. "İnsani müdahale" tamlamasında insan kelimesini çıkarıldığında kalan "müdahale"nin uluslararası sistemde yasaklandığı düşünüldüğünde atılan adımlara meşruiyet kazanmanın mümkün olmadığı görülmektedir.

İnsani müdahalenin meşru olduğunu savunanlar bu meşruiyetin sağlanması için bazı şartların gereği üzerinde fikir birliğine varmıştır. Bu şartlar; haklı neden, meşru amaç, son çare, yetkili otorite ve orantılılıktır. Libya müdahalesi haklı neden unsuru çerçevesinde ele alındığında BMGK aldığı müdahale kararını Libya'da yaşananların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği argümanına dayandırmaktadır. Ancak Libya'da yaşanan iç çatışmaların uluslararası güvenliği tehdit ettiği konusu mutlak değildir. Bir çatışmanın uluslararası güvenliği tehdit etmesi için iki ayrı ülkenin çatışmaya taraf olması gerektiğini savunanlar olmakla birlikte BM Şartı'nda hangi

hallerde uluslararası barışın ve güvenliğin tehlikede olduğu sayılmadığı ve takdir yetkisinin Konsey'e bırakıldığı göz önüne alındığında Şart'a aykırı bir durum bulunmadığını savunanların görüşü desteklenmektedir. Haklı nedenin ikinci bir dayanağı ise Libya hükümetinin halkını koruyamaması, Kaddafi'nin paralı askerlerinin sivilleri ve göstericileri hedef alan uygulamaları nedeniyle kişilerin yaşama ve güvenlik hakkını ellerinden almasıdır. Müdahaleye meşru amaç noktasından bakıldığında askeri müdahalenin müdahalecinin çıkarları için değil insani amaçlar için yapılmış olması gerekmektedir. Müdahale kararına bakıldığında tek amacın sivil halkın korunması olduğu görülmektedir. Bu amaçla BM Şartı'na uygun olarak alınan 1973 sayılı kararda uçuşa yasak bölgenin oluşturulması dışında kuvvet kullanımına izin verilmemektedir. Kararda belirtilen amacın net olduğu görülmekle birlikte NATO'nun muhaliflere silah desteği sağlayarak rejim değişikliğine neden olması hem kararın verdiği yetkinin aşılması hem de uluslararası hukukun temel normları olan devletlerin içişlerine ve egemenliğine karışmama ilkesinin ihlali anlamına gelmektedir. Dolayısıyla NATO'nun BM kararının ötesine geçerek hareket etmesi müdahalenin meşruluğunu hem meşru amaç hem de orantılılık açısından ortadan kaldırmaktadır. NATO'nun orantılılık kriterine aykırı davrandığı görüşünün çıkış noktası saldırı tehdidi altındaki sivilleri koruma görevine karşın bu amacın ötesinde vatandaşların yaşamlarına yönelik tehdit oluşturmaya yerleri bombalaması ve muhaliflere silah yardımı sağlamak suretiyle rejimin çökmesine neden olmasıdır. Bu durum hem yetki aşımı hem de BM'nin müdahale eden tarafların siyasi amaçları doğrultusunda tarafsız kalmasını öngören tarafsızlık ilkesinin ihlali anlamına gelmektedir. Ortaya çıkan bu tablo Fransa olmak üzere koalisyon güçleri BM'nin meşruiyet desteğinin sınırlarını aşarak, ulusal çıkar kaygılarına göre hareket ettiği, Libya'da uluslararası hukuka aykırı olarak meşru kuvvet kullanma hakkını araç haline getirdiği görüşlerine dayanak oluşturmuştur.

Son çare kriterine bakıldığında ise egemen bir devlete müdahale yapılmadan önce barışçıl tüm yolların denenmiş olması, ateşkes için biraz daha zaman verilmesi ve alınan kararın sonuç verip vermediğinin beklenmesi gerekmektedir. Olayların başlamasından 1 aylık gibi kısa süre içerisinde askeri müdahale kararı alınması tüm barışçıl yolların denenmediği ya da denenmiş barışçıl girişimlerin sonuç verip vermediğinin beklenmediği bu nedenle müdahalenin altında insani nedenlerin değil de devletlerin çıkarlarının bulunduğu düşüncelerini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünce 1970 sayılı kararın sonuçlarının beklenmediği, arabuluculuk ve ya diplomatik ilişkiler ile sorunun çözümüne gidilmediği sadece bir takım önlemler alınmakla yetinildiği görüşüne dayanmaktadır. Libya'ya yapılan müdahale de tüm barışçıl yolların denenmediği ya da müdahale öncesi yeteri kadar beklenmediği ileri sürülmekle birlikte daha önceki benzer olaylarda yaşanan geç kalınmışlıkların neden olduğu büyük felaketler öte yandan BM Şartı'nda barışçıl yolların ne zaman tükenmiş sayılacağı ya da bekleme süresi öngörülmediği ayrıca takdir yetkisi BMGK'yabırakıldığı birlikte düşünüldüğünde müdahalenin meşru olduğunu savunanların görüşü desteklenmektedir. Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından BMGK'nın sorumlu olması ve müdahale kararını BMGK'nın almış olması yetkili otorite ilkesine uygundur. 1973 sayılı müdahale kararı alınmadan önce caydırıcı önlemleri içeren 1970 sayılı kararın alındığı ancak bu önlemlerin sivilleri korumada yeterli olmadığı gerekçesiyle Libya'da yaşayan sivilleri ve sivil yerleşimleri korumak adına tüm gerekli tedbirlerin alınmasını içeren müdahale kararının alındığı görülmektedir. Ayrıca 1973 sayılı kararda kararın uygulanmasında bölgesel örgütlerin yer alabileceğine yer verilmesi NATO'nun müdahalesine meşruiyet kazandırmaktadır. Bununla beraber bu müdahale NATO'nun yeni güvenlik konsepti ile de çelişmemektedir. Bu durum da BM Şartı altında alınan insani müdahale kararının teoride meşruiyet konusundaki asgari şartları karşıladığı ancak pratikte NATO'nun kendisine verilen yetki dışına çıkarak rejim

değişikliğine destek olmasının Libya müdahalesinin meşru başlayan seyrini değiştirdiği görülmektedir.

Meşruiyetle yasallık aynı çağrışımları yapsa da iki farklı kavram olması Libya'ya yapılan müdahalenin yasallık boyutunun uluslararası hukuk açısında da değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Uluslararası insancıl hukuk açısından “Ius in Bello” boyutu olarak “savaş sırasında uyulması gereken kurallar” ışığından müdahaleye bakıldığında sivil halkı korumak için yapılan müdahalede NATO'nun sivil halkın ölümüne yol açtığı, askeri-sivil hedef ayrımı yapmadan bombardımanlarda bulunduğu görülmüştür. Uluslararası insancıl hukuk savaşan tarafların haklı-haksız olduğuna bakmadan savaşta uyulması gereken kuralları belirlemiş ve bu kuralların tüm taraflar için bağlayıcı olduğu düzenlemiştir. Dolayısıyla insancıl hukuk kuralları Libya hükümetini için bağlayıcı olduğu gibi NATO içinde bağlayıcıdır. İnsancıl hukuk sivil ve asker ayrımı yaparak sivil hedeflere saldırıyı yasaklamış, askeri-sivil ayrımı yapılamayan hedeflerin ise sivil olarak kabul edileceğini karara bağlamıştır. Öte yandan bir kişinin sivil olup olmadığı konusunda tereddüde düşülmesi halinde de o kişinin sivil kabul edileceği belirtilmiştir. NATO'nun yaptığı saldırılar sonucunda yapılan incelemelerde askeri unsurlara rastlanmadığı ve sivil halkın ölümüne neden olduğu görülmektedir. Öte yandan insancıl hukuk sıhhi birimlerin hedef olmamasını, ibadet yeri ve ikametgahların askeri harekatta kullanıldığına dair kesin bilgi olmaması halinde askeri amaçlarla kullanılmamış sayılmasını da hükme bağlamıştır. Ancak NATO'nun muhalifleri silahlandırmak suretiyle sivil halka tehdit oluşturacak konuma getirdiği, askeri amaçla kullanılmayan ev ve ibadethaneler ile sıhhi birimlerin zarar görmesine neden olduğu bilinmektedir. Bu durum ise uluslararası insancıl hukuk kurallarına aykırılık olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla müdahalenin meşru dayanağı olmakla birlikte, uygulama ve yürütme aşamasında hem meşruiyetin kaybedildiği hem uluslararası hukuka aykırı davranıldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abiew, F. K. (1999). *The Evolution of The Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*. Netherlands: Kluwer Law International
- Acer, Y., Kaya, İ. (2010). *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*. Ankara: Usak yayınları.
- Acet, G. (2012). *Uluslararası İlişkilerde Dış Müdahale Sorunu: Afganistan ve Libya Müdahalelerinin Uluslararası Hukuku ve Meşruiyeti Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Adjei, E. (2005). *The Legality of Humanitarian Intervention. LLM Theses and Essays*. University of Georgia Law. Web: http://digitalcommons.law.uga.edu/stu_llm/2/ adresinden 21. 06 .2016 tarihinde alınmıştır.
- Akgül, Ö. (2011). Libya’da İç Savaşa Dış Müdahale: Avrupa Birliği Devrimin Neresinde?. *Orta Doğu Analiz*, 3(36), 51-59.
- Akkutay, A.İ. (2016). Silahlı Çatışmalar Hukukunda İç Silahlı Çatışmaların Uluslararasılaşması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (1), 1-61.
- Akyılmaz, B. (1998). Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1-2), 213-222.
- Aral, B. (1999). *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Arsava, F. (2011). Egemenlik Ve Koruma Sorumluluğu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XV (1) , 101-124.
- Asgarov, H. (2008). *Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Auken, B.V. (2013). Libya’daki ABD-NATO Savaşının Bitmesinden İki Yıl Sonra. *World Sosyalist*. Web: <https://www.wsws.org/tr/2013/nov/2013/pers-n16.shtml> adresinden 15 Mart 2016’de alınmıştır.
- Aytaç, G.B. (2014). Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale. İstanbul: Dezanj Yayınevi.
- Azarkan, E. (2003). Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(3), 275-297.
- Bağcı, H. (1994). Bosna-Hersek: Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş. *A.Ü. DTCF Dergisi*, XVI(27), 257-279.
- Bahçe, S.(2010). Faşist Cordon Sanitaire ve Avrupa Karanlığı. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi GETA Tartışma Metinleri*, 109.
- Bakırcıoğlu, Ö. (2011). *Self-defence in International an Criminal War*. Oxon: Routledge.
- Barbour, B., Gorlick, B. (2008). Embracing the ‘Responsibility to Protect’: A Repertoire of Measures Including Asylum for Potential Victims. *International Journal of Refugee Law*, 20 (4), 533-566.

- Bassil Y. (2012). *Iraq War: Operations, Causes, and Consequences*. IOSR Journal Of Humanities And Social Science, 4(5), 29-47.
- Baş, N. (2009). *Kosova Sorununun Ortaya Çıkışı ve Balkanlar Üzerine Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Başeren, S.H. (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanımlarının Sınırları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Batır, K. (2014). *Humanitarian Intervention In International Law: European Conflicts*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, İstanbul.
- Bellamy, A. J. and Williams, P.D. (2011). The New Politics of Protection? Côte D'ivoire, Libya and the Responsibility to Protect. *International Affairs*, 87(4), 825–850.
- Bendra, I. (2012). *The Responsibility to Protect Libya: Legality and Legitimacy of NATO Intervention*, Webster University Master Thesis.
- Beriş, H. E. (2008). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (63/1), 56-80.
- Bingöl, O. (2013). Somali'de Barış ve Kalkınma Sürecinde Türkiye'nin Rolü. *Gazi Akademik Bakış*, 7(13), 81-106.
- Bozkurt, E. (2007). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Bölme, S.M, Ulutaş, U. Özhan, T. ve Küçükeleş, M. (2011). İsyan Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları. *SETAV*. Web: <http://file.setav.org/Files/Pdf/libyada-donusumun-sancilari.pdf> adresinden 30.05.2015'de alınmıştır.
- Bulut, Nihat. (2003). Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(2), 173-197.
- Cassese, A. (1999). Exiniuriaiusoritur: Are We Moving Towards International Legimitation of Forcible Humanitarian Countermeasures in the World Community?. *EJIL*, 10, 23-30.
- Ceviz, N. (2011). Libya Tarihine Kısa Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz*, 3(27), 80-90.
- Chivvis, S.C, Martini, J. (2014). *Libya After Qaddafi Lessons and Implications for the Future*. RAND Corporation.
- Civelek, J. (1990). Birleşmiş Milletler Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış Ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin Kurulması Ve Bu Kuvvetlerin Hukuki Dayanağı. *MHB*, 10(1-2), 13-47.
- Çakmak, C. (2014). *Uluslararası Hukuku: Giriş, Teori ve Uygulama: Bir Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı*. Bursa: Ekin.
- Çelik, C. (2006). Birleşmiş Milletler Yargısı ve Ruanda Mahkemesi. *Kamu Hukuku Arşivi Khuka*, 9(1), 29-43.

- Çelikkan, O., Progonati, E. (2012). NATO'nun Balkan Macerası. Mehmet Seyfettin Erol (Ed.), "Sıcak Barış"ın Soğuk Örgütü: Yeni NATO. Ankara: Platin Yayınevi, 251-291.
- Çevikbaş, A. (2011). Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10(2), 18-57.
- Daalder, I.H., Stavridis, J.G (2012). NATO's Victory in Libya The Right Way to Run an Intervention. *Foreign Affairs*, 91(2), 2-7.
- Dağı, İ. ve Polat, N. (2004). *Herkes için Demokrasi ve İnsan Hakları*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Dalar, M. (2008a). Dayton Barış Antlaşması Ve Bosna-Hersek'in Geleceği. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 91-123.
- Dalar, M. (2008b). Uluslararası Hukukta "Haklı Savaş" Doktrini: Bir Problemin Analizi. *Muhafazakâr Düşünce*, 4(15), 229-247.
- Davis, J.E. (2011). From Ideology to Pragmatism: China's Position on Humanitarian Intervention in the Post-Cold War Era. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, (44), 217-283.
- Demirbaş, Ç.E. (2010). *Normatif Uluslararası İlişkiler Teorileri Açısından İnsan Hakları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Demirel, N. (2013). Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1, 152-172.
- Demirel, Y.S. (2012). *Egemenlik Kavramı ve Klasik Egemenlik Anlayışının Yeni Sınırları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Denk, E. (2001). Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda **JusCogens** Kurallar. Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi, 56(2), 43-70.
- Dilek, M.S. (2003). Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Pakti. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(37),145-169.
- Dobbins R.J., McGinn, J.G., Crane, K., Jones, S.G., Lal,R.Rathmell, A., Swanger, R.M., Timilsina, A. (2003). *American's Role in Nation Building From Germany toIraq*. Pittsburg: Rand.
- Doğan, G. ve Durgun, B. (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(15), 61-90.
- Duran, H. (2002). Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 123-138.
- Emiroğlu, H.(2006). Uluslararası Siyasi Örgütlenme Modeli Oluşumunun Tarihsel Süreci ve Birleşmiş Milletler Örgütü (1941-1990). *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (4), 103-136.
- Erdurmaz, S. (2012). *Libya: Arap Baharının Solan Yüzü*. Ankara: Berikan Yayınevi.

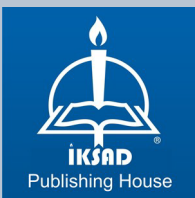
- Ereker, Fulya A.(2004). İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 1-36.
- Erkiner, H.H. (2012). Grotius Öncesinde İlk Modern Uluslararası Hukuk Düşüncesinin Oluştugu Tarihsel Koşullar Ve Erken Klâsik Dönemdeki Öğreti. *MÜHF-HAD*, 18(1), 51-146.
- Farrell, M.P. (2013). Humanitarian Intervention and the Rwandan Genocide: Nothing More Than a "Band-Aid Solution". *Glendon Journal of International Studies*, 6, 1-18.
- Fırat, M. (2009). Soğuk Savaş Sonrasında Fransa'nın Dış Politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 115-163.
- Geissler, L. (2000). The Law of Humanitarian Intervention and the Kosovo Crisis. *23 Hamline Law Review*, 323-348.
- Gibbs, N.D. (2000). Real politik and Humanitarian Intervention: The Case of Somalia. *International Politics*, 37, 41-55.
- Göçer, M. (2002). *Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Göztepe, E. (2004). Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da Haklı Savaşın Haksızlığı Üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(3), 79-103.
- Grotius, H. (1967). *Savaş ve Barış Hukuku*. Seha. L. Meray (çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Hancılar, O. (2011). Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale. *Çankaya University Journal of Law*, 7(2), 97-124.
- Heywood, A. (2012). *Siyasetin Temel Kavramları*. (Çev. Hayrettin Özler). Ankara: Adres Yayınları.
- Hilpold, P. (2001). Humanitarian Intervention: Is there a need for a legal reappraisal?. *EJIL*, 12(3), 437-467.
- Holzgreffe, J.L. (2003). The Humanitarian Intervention Debate. J.I. Holzgreffe and Robert O. Keohane (Eds), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, UK: Cambridge Press, 15-52
- Hurd, I. (2011). Is Humanitarian Intervention Legal? The Rule of Law in an Incoherent World. *Ethics & International Affairs*, 25(3), 293-313.0
- İnternet: http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_09/20110922_110922-libya-frontlines.pdfadresinden 11. 04. 2015 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Libya, İç savaş, Üç Hükümet, Son Durum. <http://www.stratejikortak.com/2017/03/libyada-yonetim-kaosu.html> adresinden 09.03.2017 tarihinde alınmıştır.
- İnternet: Türk Dil Kurumu. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=M%C3%9CDAHALE adresinden 12. 06. 2015 tarihinde alınmıştır.

- İpek, A. (2007). *Anayasa ve Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Kuvvet Kullanımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- İren, A.A. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Bir Kuvvet Kullanma Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu: Darfur ve Libya Örnek Olay İncelemeleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kaboğlu, İ.Ö. (2001). XXI. Yüzyıl Başında İnsan Hakları Haritası. *İnsan Hakları ve Güvenlik*, 25-38.
- Kapani, M. (2010). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kapani, M. (2011). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karakoç, J. (2006). ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi. *Gazi Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 227-242.
- Kaygusuz, Ö. (2014). Egemenlik ve Vestfalyan Düzen. Evren Balta (ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 25-50.
- Kekilli, E. (2014). 17 Şubat Devriminden Hafta Darbe Girişimine Libya Siyaseti. *Seta*, 99.
- Kelleci, T. (2015). *Üçüncü Dünya Yaklaşımları Işığında Uluslararası Hukuk ve İnsani Müdahale: Libya Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Keskin, F. (1996). *Uluslararası Hukukta Savaş Durumu Dışında Kuvvet Kullanma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Keskin, F. (2002). BM ve Kuvvet Kullanma. *Avrasya Dosyası*, 8(1), 149-174.
- Kissinger, H. (2001). *Does America Need a Foreign Policy: Towards a Diplomacy for the 21st Century*. New York: Simon & Schuster Paperbacks.
- Krasner, D.S. (1999). Globalization and Sovereignty. A. D.Smith, J.D. Solinger and S. C. Topik (Eds.), *States and Sovereignty in the Global Economy*. London: Routledge, 34-52.
- Kuşoğlu, B. (2012). Libya Arap Baharı'na NATO Katkısı. *Yasama Dergisi*, 22, 100-118.
- MacFarlane, S. N., Thielking, C. J., Weiss, T. G. (2004). The Responsibility To Protect: Is Anyone Interested in Humanitarian Intervention?. *Third World Quarterly*, 25(5), 977-992.
- Marks, S.P., Cooper, N. (2010). The Responsibility to Protect: Watershed or Old Wine in a New Bottle?. *Jindal Global Law Review*, 2(1), 86-130.

- Mikaberidze, A. (2015). Srebrenica Massacre. Paul R. Bartrop ve Steven L. Jacobs (Eds.), *Modern Genocide: the Definitive Resource and Document Collection*. California: ABC- CLIO
- Morton, J.S. and Ramos,P.M.H. (2015). The Legality of the North Atlantic Treaty Organization's Intervention in Libya. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences: Annual Review*, 10, 21-32.
- Murphy, S.D. (1996). *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*. Philadelphia: Penn.
- Oğuzlu, H. T. (2007). Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu? Güvenlik Stratejileri Dergisi (6), 1-35.
- Okur, M.A. (2008). Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyolları. *Harp Akademisi Dergisi*, 6, 163-174.
- Orallı, L.E. (2014). Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu. *TESAM Akademi Dergisi*,1(1), 102-127.
- Ottaway, M., Benthany, L. (2003). International Interventions and Imperialism: Lessons from the 1990's. *SAIS Review*, 23(2), 71-92.
- Öğüt, S. (2013). Egemen Eşitlik Prensiplerine Modern Uluslararası Hukuk Açısından Bir İstisna Hali Olarak Yaklaşma. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(3), 147-162.
- Öktem, E. (2013). *Uluslararası Teamül Hukuku*. İstanbul: Beta.
- Örnek, S. (2013). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı: 1991 ve 2003 Irak Harekatları*. Ankara: Seçkin.
- Özdek, Y. (2000). *Uluslararası Politika ve İnsan Hakları*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Özlem, K. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin ve Türkiye'nin Balkanlar Politikalarının Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya Krizleri Örneğinde İncelenmesi. *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 23-39.
- Özman, A. (1964). Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(1-4), 53-121.
- Özsoy, Ş.(1998). İnsancıl Hukukun Gelişimi. *İnsan Hakları Yılığ*, 19-20, 111-125.
- Öztürk, Ü. (2005). *Soğuk Savaş Sonrasında İnsan Haklarına Dayalı Uluslararası Müdahaleler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Öztürk, Z.A. (2011). İnsani Müdahale: Ne Kadar İnsani, Ne Kadar Siyasi?. *21. Yüzyıl Dergisi*, 30, 23-28.
- Pazarcı, H. (2000). *Uluslararası Hukuk Dersleri IV*. Kitap. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pirinççi, F. (2004). 2003 Savaşı Sonrası Süreçte Irak'ta Siyasal Yapılanma. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Müdürlüğü İkinci Orta Doğu Semineri: Düünden Bugüne Irak*. 2, 481-509.

- Poole, W.S. (2005). *The Effort to Save Somalia: August 1992-March 1994*. Washington, Joint History Office.
- Robinson, L. (2003). The Tragedy of Rwanda. *Monthly Review* 55, 7 (2003). Web: <http://monthlyreview.org/2003/12/01/the-tragedy-of-rwanda/> adresinden 10.10. 2016 tarihinde alınmıştır.
- Prashad, V. (2012). *Arap Baharı, Libya Kışı*. Şükrü Alpagut (Çev.).İstanbul: Yordam Kitap.
- Reçber S. (2007). Irak'a Yönelik Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 4(13), 59-82.
- Sak, Y. (2015). Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler. *Uluslararası İlişkiler*, 11 (44), 121-153.
- Sapronova , E.V., Liventsoy A.A., Kuksin I.N., Borisov, A.G. (2015). Problems of Theoretical or Normative Correlation of Humanitarian Intervention Definition. *Medwell Journals*, 10(6), 1167-1169
- Saygılı, A. (2014). Jean Bodin’in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 63(1), 185-198.
- Scheffer, D.J. (1992).Toward a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention. *University of Toledo LawReview*, 23, 253-293.
- Schrijver, N. (2015). The Ban on the Use of Force in the UN Charter. Marc Weller (ed.),*The Oxford Handbook of theUse of Force in International Law*. Oxford: Oxford University Press. 465-487.
- Selçok, A. (2013). *İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş ve Libya'ya Düzenlenen Birleşik Koruyucu Harekâtın Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Simma, B. (1999). NATO, the UN and the Use of Force: Legal Aspects. *European Journal of International Law*, 10, 1-22.
- Soysal, M. (2003). Değişen Egemenlik ve Meşruluk. *Anayasa Yargısı*, 20.
- Stanimir, A. (1996). *Self-Defense Against the Use of Force in International Law*. Netherlands: Kluwer Law International.
- Sur, M. (2000). *Uluslararası Hukukun Esasları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları
- Şahin, B. (2013). Somali’de Devletçilik Deneyimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tamçelik, S. (2013). BM Güvenlik Konseyi’nin Kıbrıs’la ilgili Aldığı Bazı Kararların Özellikleri ve Analitik Değerlendirilmesi (1964-1992). *Turkish Studies*, 8 (12), 1229-1268.
- Taşdemir, F. (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. Ankara: USAK Yayınları.

- Taylor, C. and Smith, B. (2011). Military Operations in Libya. House of Commons Library. Web: http://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Military_Operations_in_Libya.pdf adresinden 09. 03. 2016'da alınmıştır.
- Tesón, F. (1198). Humanitarian Intervention: An Inquiry in to Law and Morality (New York: Transnational Publishers)
- Thiel börger ,P. (2012). The Status and Future of International Law after in Libya Intervention. *Goettingen Journal of International Law*, 4(1), 11-48.
- Toluner, S. (1993). Nikaragua'ya Karşı Askeri ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki Yargı ve Meşru Müdafaa Hakkı. *Mahmut R. Belik'e armağan*. 391-422. İstanbul: Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Münasebetler Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Ts'ai, Y. and Lee, S.H. (2013). Human Security as Analytical. Contexts of Humanitarian. Intervention in Application and Practice.: War for Justice, War for State, or War for People. *Air & Space Power Journal, Africa and Francophonie*, 4(1), 50-65.
- Turhan, M. (2003). Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 20, 215-248.
- Türkmen, F. (2006). *İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale*. İstanbul:Okumuş Adam Yayınları.
- Ulfstein,G. and Christiansen,H.F. (2013). The Legality of the NATO Bombing in Libya. *International and Comparative Law Quarterly*, 62(1), 159-171.
- Ulusoy, H. (2013). Uluslararası Hukuk Açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu. *TAAD*, 4(14), 269-297.
- Vatansever, M. (2011). Zamanın Unutturamadığı Dram. Srebrenitsa. *USAK Analiz*, 11.
- Vira, V. and Cordesman, A.H. (2011). The Libyan Uprising: An Uncertain Trajectory. *Centre for Strategic & International Studies*, Final Draft: 20 June 2011. Web: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs_public/legacy_files/files/publication/110620_libya.pdf adresinden 10.11.2016'da alınmıştır.
- Weiss G. T. (2005). *Military-civilian Interactions: Humanitarian Crises and the Responsibility to Protect*. Oxford: Rowman-Littlefield.
- Wheeler, N.J. (2002). *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. New York: Oxford University Press.
- Williams, J.F.(1935). Recent Interpretations of the Briand-Kellogg Pact. *Royal Institute of International Affairs*, 14(3), 347-348.
- Yapıcı, M.İ. (2007). Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(8), 1-24.

ISBN: 978-625-8246-76-6